

SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞÜNÜN HUKUKİ BOYUTLARI:

Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

ÇALIŞTAY RAPORU

TEMMUZ - 2026

SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞÜNÜN HUKUKİ BOYUTLARI:

Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Tarih: Temmuz 2026

Yer: Gaziantep Üniversitesi Mâvera Kongre ve Sanat Merkezi

Düzenleyen Kurum: Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YILMAZ

Editör Yardımcıları:

Gen. Sek. Yrd. Mehmet Ali EMİNOĞLU

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Koordinatörler:

Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK

Prof. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YILMAZ

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Gen. Sek. Yrd. Mehmet Ali EMİNOĞLU

Raporlama:

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil YILMAZ

Gen. Sek. Yrd. Mehmet Ali EMİNOĞLU

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Ses Kayıtlarını Deşifre Edenler:

Arş. Gör. Canan Şeyma DEMİR

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

Grafik Tasarım:

Arş. Gör. Yusuf SOLAK

ISBN: 978-625-00-4468-1

2026 © Tüm Hakları Saklıdır

Bu raporda yer alan bilgiler, Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsünün izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Konuşmacıların kullanmış oldukları kaynaklar ve görsellerden kendileri sorumludur.

2026 © All Rights Reserved

The information contained in this report may not be copied or reproduced in any way without the permission of Gaziantep University Institute for Migration. Speakers are responsible for the sources and images they use.

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü

Adres: Üniversite Bulvarı 27310 Şehitkamil Gaziantep

Telefon: +90 360 12 00 / 4501

E posta: gaungocenst@gmail.com

Web: <https://goc.gantep.edu.tr>

Atıf için: GAÜN Göç Enstitüsü. (2026). *Suriyelilerin Geri Dönüşününün Hukuki Boyutları: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Çalıştay Raporu. Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü. DOI: 10.13140/RG.2.2.20475.68644

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecini hukuki sürdürülebilirlik perspektifinden ele almakta; Türkiye’de edinilen medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli kazanımların Suriye’ye dönüş sonrasında ne ölçüde korunabileceğini, tanınabileceğini veya aktarılabilceğini tartışmaktadır. Göç Enstitüsü tarafından yürütülen çalıştay serisinin hukuki boyutuna odaklanan bu çalışma, alanında uzman hukukçuların, akademisyenlerin, kamu temsilcilerinin, sivil toplum aktörlerinin ve uluslararası kuruluş temsilcilerinin katkılarıyla hazırlanmıştır.

Raporun temel tespiti şudur: Suriyelilerin geri dönüşü yalnızca fiziksel güvenlik, barınma veya ekonomik koşullar üzerinden değerlendirilemez. Geri dönüşün gönüllü, güvenli ve onurlu olabilmesi için bireylerin Türkiye’de geçirdikleri on yılı aşkın süre içinde edindikleri hukuki statülerin, aile hukukuna ilişkin kararların, eğitim belgelerinin, mesleki kazanımların, sosyal hakların ve idari kayıtların Suriye’de yok sayılmaması gerekir. Bu nedenle geri dönüş, sadece sınır geçişini ifade eden lojistik bir hareketlilik değil; aynı zamanda hakların taşınabilirliği, belgelerin tanınması, mülkiyetin korunması ve aile bütünlüğünün sürdürülebilmesiyle doğrudan ilişkili karmaşık bir hukuki yeniden inşa sürecidir.

Çalıştayda öne çıkan ilk temel sorun alanı, Suriye’de savaş sürecinde ortaya çıkan mülkiyet kayıpları, belge eksiklikleri ve yapısal hukuk boşluklarıdır. Konutların yıkılması, taşınmazların birden fazla kez el değiştirmesi, sahte satış işlemleri, kayıp kişilere ait mülklerin akıbeti ve kayıt sistemlerinin zayıflığı, geri dönüş yapan bireylerin mülkiyet haklarını ciddi biçimde belirsizleştirmektedir. Bu sorunlar yalnızca bireysel hak kayıplarına yol açmamakta; aynı zamanda geri dönüş sonrasında toplumsal gerilim, mülkiyet ihtilafı ve yeniden yerinden edilme riskini de artırmaktadır.

İkinci temel sorun alanı, Türkiye’de edinilen hukuki ve sosyal kazanımların Suriye’de tanınıp tanınmayacağına ilişkindir. Türkiye’de resmî evlilik yapmış, boşanmış, velayet veya nafaka kararı almış, çocuklarını Türkiye’de okula kaydettirmiş, diploma veya mesleki sertifika edinmiş, sağlık ve sosyal hizmet mekanizmalarından yararlanmış bireylerin bu kazanımları geri dönüş sonrasında belirsiz hâle gelebilmektedir. Özellikle aile hukuku alanında Türkiye’deki medeni hukuk düzeni ile Suriye’deki uygulamalar arasındaki farklılıklar, kadınlar ve çocuklar açısından ciddi hak kaybı riskleri doğurmaktadır.

Üçüncü temel sorun, belge tanıma, doğrulama ve kurumsal koordinasyon eksikliğidir. Türkiye ile Suriye arasında mahkeme kararlarının, nüfus kayıtlarının, eğitim belgelerinin, diplomaların, mesleki sertifikaların ve sosyal güvenlik kayıtlarının karşılıklı tanınmasına ilişkin işleyen ve yaygın bir idari mekanizmanın bulunmaması, geri dönüş sürecini kırılgan hâle getirmektedir. Gaziantep gibi Suriyeli nüfusun yoğun olduğu illerde konsolosluk hizmetlerinin sınırlı olması, belge onayı için İstanbul'a gitme zorunluluğu, sahte belge dolaşımı ve Suriye'de dijital altyapının zayıflığı bu sorunu derinleştirmektedir.

Dördüncü temel sorun, hukuki belirsizliklerin geri dönüş kararları üzerindeki etkisidir. Geçici koruma statüsünün uzun yıllara yayılması, statünün geleceğine dair belirsizlikler, kimliklerin pasifleşmesi veya iptal edilmesi ihtimali, sağlık ve sosyal yardım haklarında meydana gelen değişiklikler ve geri dönüşün tek yönlü bir karar hâline gelmesi, Suriyeliler arasında ciddi bir gelecek kaygısı üretmektedir. Bu belirsizlikler, bazı aileleri geri dönüşe yönlendirebildiği gibi, bazılarını da hak kaybı ve geri dönememe korkusu nedeniyle Türkiye'de kalmaya sevk etmektedir.

Beşinci temel sorun, kırılgan grupların geri dönüş sürecinde karşı karşıya kaldığı özgül risklerdir. Kadınlar açısından velayet, nafaka, şiddetten korunma, ekonomik bağımlılık ve aile içi karar alma süreçleri belirleyici hâle gelmektedir. Çocuklar açısından soy bağı tespiti, muvafakatname, okul kaydı, eğitim sürekliliği, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilik riski öne çıkmaktadır. Gençler için diploma denkliği, aidiyet dönüşümü, Türk eğitim sistemine dahil olmaları ve Suriye'deki eğitim sistemine yeniden uyum önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Yaşlılar, engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar açısından ise sağlık, bakım, sosyal destek ve erişilebilir hizmetler kritik öneme sahiptir.

Bu sorun alanlarından hareketle rapor, geri dönüş sürecinin kitlesel ve tek boyutlu bir politika olarak değil, bireysel hakları ve kırılganlıkları dikkate alan çok katmanlı bir hukuki süreç olarak yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Geri dönüş kararının gerçekten gönüllü olup olmadığı, yalnızca kişinin beyanına değil; o beyanın hangi hukuki, ekonomik, ailevi ve toplumsal baskılar altında verildiğine bakılarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle kadınlar, çocuklar, tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar, engelli bireyler ve geçmişte hak ihlaline uğramış kişiler için ayrı risk değerlendirme mekanizmaları geliştirilmelidir.

Raporun öncelikli politika önerileri beş başlıkta toplanmaktadır. İlk olarak, Gaziantep merkezli konsolosluk hizmetleri veya ortak belge doğrulama birimleri oluşturulmalı; evlilik, boşanma, velayet, nüfus, eğitim ve mesleki belgelerin hızlı biçimde doğrulanması sağlanmalıdır. İkinci olarak, sınırın her iki tarafında faaliyet gösterecek hukuk klinikleri kurulmalı veya daha önce fonlarla desteklenen adli yardım mekanizmaları yeniden canlandırılmalıdır. Üçüncü olarak,

Türkiye ve Suriye arasında bakanlıklar, barolar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörlerin katılımıyla kalıcı bir hukuk komisyonu oluşturulmalıdır. Dördüncü olarak, Türkiye'nin e-Devlet, Göç İdaresi ve eğitim kayıt sistemleri konusundaki dijital tecrübesi, belge doğrulama ve veri entegrasyonu amacıyla Suriye'deki ilgili kurumlarla paylaşılmalıdır. Beşinci olarak, geri dönüşlerde bireysel iradeyi esas alan, kadın ve çocuklarla ayrı görüşmeleri içeren, BM kuruluşları, barolar ve sivil toplum örgütleri tarafından izlenebilen bir mülakat ve takip mekanizması işletilmelidir.

Rapor, geri dönüşün başarısının yalnızca sınırdan geçen kişi sayısı ile ölçülemeyeceğini vurgulamaktadır. Asıl ölçüt, geri dönen kişilerin Suriye'de mülkiyetine erişebilmesi, ailesini bir arada tutabilmesi, çocuklarını okula kaydettirebilmesi, Türkiye'de edindiği hukuki belgeleri kullanabilmesi, kadınların ve çocukların koruma mekanizmalarından mahrum bırakılmaması ve bireylerin insan onuruna uygun bir yaşam kurabilmesidir.

Sonuç olarak, Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü hukuki altyapısı kurulmadan sürdürülebilir biçimde yönetilemez. Hakların taşınabilirliğini güvence altına almayan, belge tanıma mekanizmalarını oluşturmayan, aile hukuku uyuşmazlıklarını çözmeyen ve kırılgan grupları özel olarak korumayan bir geri dönüş süreci, yeni hak kayıpları, parçalanmış aileler, mülkiyet ihtilafları ve yeniden göç hareketleri üretme riski taşımaktadır. Bu nedenle geri dönüş politikası, hukuki sürdürülebilirlik, kurumsal koordinasyon, bireysel değerlendirme ve insan onuru ilkeleri temelinde yeniden yapılandırılmalıdır.

Prof. Dr. Mehmet Çiçek

Göç Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1. GİRİŞ: GERİ DÖNÜŞÜN HUKUKİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	1
2. ÇALIŞTAYIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ	3
3. KAVRAMSAL VE HUKUKİ ÇERÇEVE	8
4. BULGULAR.....	15
4.1. Suriye’de Hukuki Süreksizlik ve Hak Kayıpları.....	15
4.2. Türkiye’de Edinilen Hukuki ve Sosyal Kazanımlar	20
4.3. Kazanımların Suriye’ye Taşınabilirliği ve Tanıma Sorunu	27
4.4. Hukuki Belirsizliklerin Geri Dönüş Kararlarına Etkisi.....	35
4.5. Kırılgan Gruplar Açısından Hukuki Riskler	42
4.6. Kurumsal Kapasite, Belgeleme ve Dijital Altyapı Sorunları	49
5. POLİTİKA ÖNERİLERİ VE UYGULAMA YOL HARİTASI.....	56
6. KURUMSAL GÖREV DAĞILIMI	66
7. RİSK ANALİZİ.....	74
8. İZLEME VE DEĞERLENDİRME GÖSTERGELERİ	81
9. SONUÇ	90
10. EKLER	93
Ek 1. Çalıştay Katılımcı Profili.....	93
Ek 2. Tematik Kodlama Matrisi	94
Ek 3. Hukuki Sorun Alanları Matrisi	94
Ek 4. Geri Dönüş Öncesi Belge Kontrol Listesi	95
Ek 5. Geri Dönüş Öncesi Bireysel Hukuki Risk Değerlendirme Formu.....	98
Ek 6. Politika Önerileri ve Sorumlu Aktörler Tablosu	101
Ek 7. Geri Dönüş Sonrası İzleme Formu	102
Ek 8. Terimler Sözlüğü.....	104
Ek 9. Çalıştay Katılımcıları ve Deşifre Metni.....	105
Ek 10. Fotoğraflar	140

1. GİRİŞ: GERİ DÖNÜŞÜN HUKUKİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Suriye kaynaklı kitlesel göç hareketi, Türkiye'nin son on beş yıla yaklaşan dönemde karşı karşıya kaldığı en kapsamlı insani, toplumsal ve idari süreçlerden birini oluşturmuştur. 2011 yılından itibaren Türkiye'ye yönelen kitlesel göç hareketi, başlangıçta acil insani koruma, sınır yönetimi, barınma, sağlık ve temel hizmetlere erişim alanlarında ele alınmış ve zaman içerisinde eğitim, istihdam, sosyal uyum, kentleşme, yerel hizmetler, vatandaşlık, kalıcılığa ve geri dönüş gibi politika alanlarında konu edilmiştir. Suriye'nin bağımsızlığı akabinde geri dönüş göçü tartışmaları ivme kazanmıştır. Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü güvenlik, altyapı veya ekonomik geçim koşullarıyla ilişkili olduğu gibi aynı zamanda Türkiye'de edinilen hukuki statülerin, medeni ilişkilerin, sosyal hakların, eğitim kazanımlarının ve idari kayıtların menşe ülkede nasıl karşılık bulacağıyla da yakından ilişkilidir.

Geri dönüş; bireyin ailesiyle, mülkiyetiyle, mesleğiyle, eğitimiyle, sosyal güvenliğiyle, hukuki kimliğiyle ve insan onuruna uygun yaşam beklentisiyle birlikte değerlendirilmesi gereken bütüncül bir süreçtir. Türkiye'de resmî evlilik yapan, boşanan, velayet veya nafaka kararı alan, çocuğunu okula kaydettiren, diploma veya mesleki sertifika edinen, sosyal hizmet mekanizmalarından yararlanan, iş kuran ya da çalışma hayatına katılan bireyler için geri dönüş, bu kazanımların tümüyle birlikte düşünülmektedir. Bu nedenle geri dönüşün sürdürülebilirliği, Suriye'de fiziksel güvenliğin sağlanıp sağlanmadığına bağlı olduğu kadar Türkiye'de edinilen hakların Suriye'de tanınıp tanınmayacağına, belgelerin doğrulanıp doğrulanamayacağına ve bireylerin hak kaybına uğramadan yeni bir hayat kurup kuramayacağına da bağlıdır.

Bu rapor, "hukuki sürdürülebilirlik" kavramını merkeze almaktadır. Hukuki sürdürülebilirlik, geri dönüş yapan bireylerin Türkiye'de edindikleri medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli hakların menşe ülkede tümüyle ortadan kalkmaması; bu hakların tanınması, belgelenmesi, aktarılması veya hak kaybını önleyecek geçiş mekanizmalarıyla yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Bu kavram, geri dönüşü salt lojistik veya demografik bir hareketlilik olarak değil, hakların sürekliliği ve kurumsal sorumluluk bağlamında ele almayı mümkün kılmaktadır. Böyle bir yaklaşım, geri dönüşün gönüllü, güvenli ve onurlu olabilmesi için hukuki altyapının en az fiziki altyapı kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalıştayda katılımcıların dile getirdiği saha gözlemleri, geri dönüş sürecinin üç temel kırılma alanında öne çıktığını göstermektedir. İlk kırılma alanı, Suriye’de savaş sürecinde ortaya çıkan mülkiyet kayıpları, belge eksiklikleri, kayıt sistemlerindeki bozulma ve kurumsal kapasite sorunlarıdır. Konutların yıkılması, taşınmazların el değiştirmesi, sahte satışlar, kayıp kişilere ait mülklerin akıbeti ve resmî belgelerin kaybolması, geri dönüş yapan bireylerin menşe ülkede hukuki güvenceye erişimini zorlaştırmaktadır. İkinci kırılma alanı, Türkiye’de edinilen hukuki ve sosyal kazanımların Suriye’de tanınmama ihtimalidir. Özellikle aile hukuku alanında evlilik, boşanma, velayet, nafaka ve soy bağına ilişkin kararların tanınması, kadınlar ve çocuklar açısından hayati önemdedir. Üçüncü kırılma alanı ise kurumsal ve idari koordinasyon eksikliğidir. Türkiye ile Suriye arasında belge doğrulama, mahkeme kararlarının tanınması, diploma denkliği, sosyal güvenlik kayıtları ve mesleki akreditasyon konularında etkin mekanizmaların bulunmaması, geri dönüşü hak kaybı riski taşıyan belirsiz bir süreçte dönüştürmektedir.

Geri dönüş kararının hukuki belirsizlikler altında verilmesi, gönüllülük ilkesini de tartışmalı hâle getirebilmektedir. Bir bireyin geri dönüş beyanı, ancak bu kararın baskıdan, yanlış bilgilendirmeden, hizmetlerden mahrum kalma korkusundan, statü kaybı tehdidinden veya aile içi zorlamadan bağımsız biçimde alınması hâlinde gerçek anlamda gönüllü kabul edilebilir. Özellikle kadınlar, çocuklar, tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar, engelli bireyler, yaşlılar, kayıp kişi yakınları ve geçmişte hak ihlaline uğramış kişiler bakımından geri dönüş kararı daha karmaşık hukuki ve insani riskler içermektedir.

Raporunun temel iddiası şudur: Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü, hukuki sürdürülebilirlik ilkesiyle desteklenmediği takdirde yeni hak kayıpları, parçalanmış aileler, mülkiyet uyuşmazlıkları, eğitim kesintileri, statüsüzlük halleri ve yeniden göç hareketleri üretme riski taşımaktadır. Bu nedenle geri dönüş politikası, dönen kişilerin hangi haklarla, hangi belgelerle, hangi kurumsal güvencelerle ve hangi sosyal koşullar altında hayat kurabildiğiyle değerlendirilmelidir. Geri dönüşün başarısı, sınır geçişinin gerçekleşmesiyle değil, geri dönüş sonrasında bireyin insan onuruna uygun ve hukuken güvenli bir yaşam kurabilmesiyle ölçülmelidir.

Bu raporun, Göç Enstitüsü tarafından yürütülen çalıştay serisinin hukuki boyutuna odaklanmış ve alanında uzman hukukçuların, akademisyenlerin, kamu temsilcilerinin, sivil toplum aktörlerinin ve uluslararası kuruluş temsilcilerinin katkılarıyla şekillenen tartışmaları tematik bir çerçevede değerlendirmiştir. Çalıştayda dile getirilen görüşler, geri dönüş meselesinin

yalnızca Türkiye'nin göç yönetimi açısından değil, Suriye'nin yeniden inşası, bölgesel istikrar, sınır aşan hukuki iş birliği ve insan hakları standartları açısından da kritik bir politika alanı olduğunu göstermiştir.

Bu doğrultuda raporun amacı, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinde karşılaşılan hukuki belirsizlikleri ve hak kaybı risklerini ortaya koymak; Türkiye'de edinilen kazanımların Suriye'ye taşınabilirliği konusunda temel sorun alanlarını belirlemek; kırılgan gruplar açısından özel riskleri görünür kılmak ve karar alıcılar, barolar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörler için uygulanabilir politika önerileri geliştirmektir. Rapor, geri dönüşün ancak hukuki güvence, kurumsal koordinasyon, bireysel değerlendirme, belge tanıma mekanizmaları ve insan onuru ilkeleriyle desteklenmesi hâlinde sürdürülebilir olabileceğini savunmaktadır.

2. ÇALIŞTAYIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

2.1. Çalıştay Serisinin Arka Planı

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü, Suriye kaynaklı kitlesel göç hareketliliğinin Türkiye, Suriye ve bölge ölçeğinde ortaya çıkardığı çok boyutlu etkileri bilimsel, kurumsal ve politika odaklı bir yaklaşımla ele almak amacıyla 2025-2026 eğitim öğretim yılı içerisinde bir çalıştay serisi yürütmüştür. Bu seri kapsamında göçün sosyo-ekonomik dinamikleri, entegrasyon süreçlerinin çıktıları, sınır ötesi insani diplomasi imkânları ve gönüllü geri dönüşün hukuki boyutları farklı paydaşların katılımıyla tartışmaya açılmıştır.

Bu rapor, söz konusu çalıştay serisinin hukuki boyutuna odaklanan halkasını oluşturmaktadır. Raporun ana veri kaynağını, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinde karşılaştıkları hukuki sorunlar, Türkiye'de edinilen hak ve statülerin Suriye'ye taşınabilirliği, aile hukuku ve mülkiyet alanındaki hak kaybı riskleri, belge tanıma ve kurumsal koordinasyon sorunları üzerine gerçekleştirilen çalıştay oturumlarının kayıtları oluşturmaktadır.

Çalıştay serisinin önceki halkalarında göçün ekonomik, toplumsal ve kurumsal etkileri ele alınmış; bu son aşamada ise geri dönüş meselesinin yalnızca sosyal uyum, güvenlik veya ekonomik geçim koşullarıyla sınırlı olmadığı, aynı zamanda derin bir hukuki yeniden yapılanma ihtiyacı içerdiği görülmüştür. Bu bağlamda rapor, çalıştay ortaya çıkan saha gözlemlerini, uzman değerlendirmelerini ve politika önerilerini tematik bir bütünlük içinde yeniden düzenleyerek karar alıcılar, kamu kurumları, barolar, akademik çevreler, sivil toplum

kuruluşları ve uluslararası aktörler için kullanılabilir bir başvuru metni hâline getirmeyi amaçlamıştır.

2.2. Amaç

Bu Raporunun temel amacı, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinde ortaya çıkan hukuki belirsizlikleri, hak kaybı risklerini ve kurumsal koordinasyon ihtiyaçlarını tespit etmek; bu tespitlerden hareketle uygulanabilir, hak temelli ve sürdürülebilir politika önerileri geliştirmektir.

Bu genel amaç doğrultusunda raporda şu sorulara cevap aranmaktadır:

Suriyelilerin Türkiye’de geçirdikleri süre içinde edindikleri medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli kazanımlar geri dönüş sonrasında ne ölçüde korunabilir veya Suriye’ye taşınabilir?

Türkiye’de alınan evlilik, boşanma, velayet, nafaka, soy bağı, eğitim, mesleki sertifika ve sosyal güvenlik belgeleri Suriye’de nasıl tanınabilir veya doğrulanabilir?

Geri dönüş sürecinde kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelli bireyler, tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar ve kayıp kişi yakınları hangi özgül hukuki risklerle karşı karşıyadır?

Türkiye ile Suriye arasında belge doğrulama, tanıma, tenfiz, diploma denkliği, mülkiyet ihtilafları ve sosyal güvenlik hakları konusunda hangi kurumsal mekanizmalara ihtiyaç vardır?

Geri dönüş kararının gerçekten gönüllü, güvenli ve onurlu olabilmesi için hangi izleme, danışmanlık ve koruma mekanizmaları kurulmalıdır?

Bu sorular doğrultusunda rapor, geri dönüşün yalnızca sınır geçişiyle tamamlanan bir süreç olmadığını; aile bütünlüğü, mülkiyet güvencesi, eğitim sürekliliği, hukuki kimlik, sosyal haklar ve insan onuruna uygun yaşam koşullarıyla birlikte ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

2.3. Kapsam

Rapor, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecini hukuki sürdürülebilirlik perspektifinden ele almıştır. Bu kapsamda, Türkiye’de geçici koruma rejimi altında veya farklı hukuki statülerle

yaşamış Suriyelilerin geri dönüş sürecinde karşılaşılabilecekleri hukuki ve idari sorunlar incelenmiştir.

Raporun kapsamına giren başlıca konular şunlardır:

Türkiye’de edinilen hukuki statülerin ve idari kayıtların geri dönüş sonrasında karşılığı;

Suriye’de savaş sürecinde ortaya çıkan mülkiyet kayıpları, konut yıkımları, sahte satışlar ve çoklu mülkiyet iddiaları;

Kayıp kişiler, miras, taşınmaz devri ve aile kayıtlarıyla ilgili hukuki boşluklar;

Türkiye’de yapılan resmî evlilikler, boşanmalar, velayet ve nafaka kararlarının Suriye’de tanınması sorunu;

Kadınlar ve çocuklar açısından aile hukuku kaynaklı hak kaybı riskleri;

Soy bağı tespiti, muvafakatname, vesayet, refakatsiz çocuklar ve aile birleşimi konuları;

Türkiye’de alınan eğitim belgeleri, diplomalar, transkriptler ve mesleki sertifikaların Suriye’de denkliği;

SGK primleri, çalışma geçmişi, meslek odası kayıtları ve ekonomik kazanımların aktarılabilirliği;

Belge doğrulama, apostil, konsolosluk hizmetleri ve dijital kayıt sistemleriyle ilgili kurumsal eksiklikler;

Geri dönüş kararının bireysel iradeye dayanıp dayanmadığının tespiti ve izlenmesi;

Geri dönüş sonrası hak kaybı, yeniden göç ve mekik göç riskleri.

Rapor, doğrudan tüm Suriye politikasını, yeniden inşa ekonomisini veya güvenlik mimarisini kapsamlı biçimde analiz etme iddiası taşımamaktadır. Bununla birlikte, hukuki sürdürülebilirlik meselesinin güvenlik, altyapı, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve ekonomik yeniden yapılanma ile yakından ilişkili olduğu kabul edilmekte; bu alanlara çalıştay bulgularının gerektirdiği ölçüde temas edilmektedir.

2.4. Katılımcı Profili

Çalıştay, göç meselesinin çok disiplinli yapısını yansıtacak şekilde farklı uzmanlık alanlarından katılımcıların katkılarıyla yürütülmüştür. Katılımcı profili; akademisyenler, hukukçular, baro temsilcileri, kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, yerel kalkınma aktörleri ve saha çalışanlarından oluşmuştur.

Bu çeşitlilik, raporun yalnızca teorik hukuk tartışmalarıyla sınırlı kalmamasını sağlamış; sahada karşılaşılan somut sorunların hukuk tekniği, idari uygulama ve sosyal politika perspektifleriyle birlikte değerlendirilmesine imkân vermiştir. Özellikle baro ve hukukçuların katkıları, aile hukuku, tanıma-tenfiz, belge doğrulama, velayet, muvafakatname ve adli yardım konularında teknik derinlik kazandırmıştır. Sivil toplum temsilcileri ve uluslararası kuruluş aktörleri ise kadınlar, çocuklar, kırılgan gruplar, geri dönüş mülakatları, hukuki danışmanlık ve saha izleme süreçlerine ilişkin gözlemleriyle raporun uygulama boyutunu güçlendirmiştir.

Çalıştay katılımcılarının farklı kurumsal arka planlardan gelmesi, geri dönüş meselesinin tek bir kurumun veya disiplinin sınırları içinde çözülemeyecek kadar çok katmanlı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle rapor, kamu kurumları, barolar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası aktörler ve Suriye’deki ilgili kurumlar arasında koordineli bir politika mimarisi kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.5. Yöntem

Çalıştay süreci, nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak tasarlanmıştır. Oturumlarda odak grup tartışması, uzman görüşü alma ve problem çözme atölyesi yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Katılımcılar, belirlenen tematik başlıklar altında hem sahadaki gözlemlerini hem de kurumsal deneyimlerini paylaşmış; ortaya çıkan sorun alanları ve çözüm önerileri moderasyon eşliğinde tartışılmıştır.

Tartışmalar dört ana eksenle yapılandırılmıştır:

Birincisi, Suriye’de savaş sürecinde ortaya çıkan hukuki süreksizlik, mülkiyet kayıpları, belge eksiklikleri ve kurumsal boşluklar;

İkincisi, Türkiye’de edinilen hukuki, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli kazanımlar;

Üçüncüsü, bu kazanımların Suriye'ye geri dönüş sonrasında tanınması, taşınması veya sürdürülebilmesiyle ilgili sorunlar;

Dördüncüsü, geri dönüş sürecinde ihtiyaç duyulan müdahale, iyileştirme, izleme ve politika mekanizmaları.

Çalıştay kayıtları, konuşmacıların anlam ve içerik bütünlüğü korunarak tematik olarak yeniden düzenlenmiştir. Rapor hazırlanırken konuşmalar doğrudan kronolojik akış içinde değil, ilgili oldukları sorun alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Böylece çalıştayda dile getirilen bireysel gözlemler, kurumsal deneyimler ve hukuki değerlendirmeler analitik bir rapor yapısı içinde bir araya getirilmiştir.

Raporlama sürecinde tematik analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Bu kapsamda çalıştay kayıtlarında tekrar eden sorun alanları, risk kategorileri ve politika önerileri belirlenmiş; bunlar hukuki sürdürülebilirlik, hakların taşınabilirliği, kurumsal koordinasyon, kırılgan grupların korunması ve geri dönüşün izlenmesi başlıkları altında sentezlenmiştir. Bu yöntem, çalıştayda dile getirilen farklı görüşlerin yalnızca aktarılmasını değil, aynı zamanda politika üretimine elverişli bir bütünlük içinde yorumlanmasını sağlamıştır.

Çalıştayda yapılan konuşmaların tamamı raporun ekler bölümünde deşifre metni olarak sunulmuştur. Ana raporda ise bu anlatılar kronolojik konuşma sırasına göre değil, tematik analiz yoluyla sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Bu tercih, raporun analitik bütünlüğünü korumak ve katılımcı görüşlerinden hareketle politika alanlarını daha sistematik biçimde ortaya koymak amacıyla benimsenmiştir.

2.6. Raporun Sınırları

Bu rapor, çalıştay katılımcılarının uzman görüşlerine, saha deneyimlerine ve kurumsal gözlemlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla rapor, nicel olarak genellenebilir bir saha araştırması iddiası taşımamaktadır. Raporda yer alan değerlendirmeler, çalıştay sürecinde ortaya çıkan uzmanlık temelli bulguların ve politika önerilerinin sistematik bir sentezi olarak okunmalıdır.

Çalıştayda dile getirilen bazı sayısal bilgiler, saha gözlemleri veya kurumsal deneyimlere dayalı olarak aktarılmıştır. Nihai yayımlama aşamasında nüfus, geri dönüş sayıları, konut yıkımları, okul hasar oranları, kayıp kişi sayıları, sağlık hizmetlerine erişim ve geçici koruma

kapsamındaki güncel veriler gibi nicel bilgilerin ilgili kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar ve güncel resmî kaynaklar üzerinden ayrıca doğrulanması önerilmektedir.

Raporun bir diğer sınırı, Suriye'deki hukuki ve idari yapının geçişken ve değişken niteliğidir. Suriye'deki siyasi, idari, güvenlik ve hukuk sistemiyle ilgili gelişmeler kısa süre içinde değişebilmektedir. Bu nedenle raporda sunulan politika önerileri, güncel gelişmeler ışığında esnek biçimde yeniden değerlendirilmeye açık bir çerçeve olarak düşünülmelidir.

Bununla birlikte raporun temel katkısı, Suriyelilerin geri dönüşünü yalnızca güvenlik veya fiziki altyapı meselesi olarak değil, hakların sürekliliği ve hukuki güvence temelinde ele almasıdır. Bu yönüyle rapor, geri dönüş sürecinin insan onuru, aile bütünlüğü, mülkiyet güvencesi, eğitim sürekliliği ve kurumsal sorumluluk ilkeleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3. KAVRAMSAL VE HUKUKİ ÇERÇEVE

Suriyelilerin gönüllü geri dönüş süreci, yalnızca göç yönetimi, güvenlik politikası veya insani yardım perspektifiyle açıklanabilecek bir konu değildir. Geri dönüş, aynı zamanda bireylerin hukuki statülerinin, medeni ilişkilerinin, sosyal haklarının, eğitim kazanımlarının, ekonomik faaliyetlerinin ve kurumsal kayıtlarının sınır aşan biçimde nasıl korunacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu nedenle geri dönüş sürecinin sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi için bazı temel kavramların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Bu rapor, geri dönüşü dört ana kavram üzerinden ele almaktadır: gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş; hukuki sürdürülebilirlik; hakların taşınabilirliği; tanıma, tenfiz ve belge doğrulama. Bu kavramlar, çalıştayda dile getirilen sorunların birbirinden kopuk teknik meseleler olmadığını, aksine geri dönüşün bütüncül bir hukuki mimariye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

3.1. Gönüllü, Güvenli ve Onurlu Geri Dönüş

Geri dönüş süreçlerinde temel ilke, dönüşün gönüllü, güvenli ve insan onuruna uygun biçimde gerçekleşmesidir. Gönüllülük, bireyin geri dönüş kararını baskı, tehdit, yanıltıcı bilgilendirme, hak kaybı korkusu veya hizmetlerden mahrum bırakılma endişesi altında değil; serbest iradesiyle vermesini ifade eder. Güvenlik, yalnızca fiziki şiddet veya çatışma riskinin bulunmaması anlamına gelmez; aynı zamanda kişinin keyfi tutuklama, ayrımcılık, mülkiyet

gaspı, aile bütünlüğünün bozulması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe gibi risklerden korunmasını da içerir. Onurlu geri dönüş ise bireyin temel haklarını kaybetmeden, hukuki kimliğini koruyarak, ailesiyle ve sosyal çevresiyle birlikte insan onuruna uygun bir yaşam kurabilmesini gerektirir.

Bu çerçevede geri dönüş, yalnızca sınırdan geçiş anıyla sınırlı değildir. Dönüş öncesi bilgilendirme, belge hazırlığı, hukuki danışmanlık, bireysel risk değerlendirmesi, kadınlar ve çocuklarla ayrı görüşmeler, dönüş sonrası izleme ve hak kayıplarına müdahale mekanizmaları sürecin ayrılmaz parçalarıdır. Bu mekanizmalar kurulmadan gerçekleşen geri dönüşler, biçimsel olarak gönüllü görünse bile, fiilen kırılgan gruplar açısından baskı, belirsizlik veya korunmasızlık içerebilir.

Özellikle aile içinde karar alma yetkisinin çoğu zaman hane reisi veya ekonomik gücü elinde tutan kişi tarafından kullanıldığı durumlarda, geri dönüş kararının tüm aile bireyleri açısından gerçekten gönüllü olup olmadığı ayrıca değerlendirilmelidir. Kadınlar, çocuklar, tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar, engelli bireyler, yaşlılar ve geçmişte hak ihlaline uğramış kişiler için geri dönüş kararı, hanenin genel beyanından ayrı biçimde ele alınmalıdır. Bu nedenle gönüllülük ilkesi, yalnızca imzalanan bir form veya sözlü beyanla değil; kararın alındığı sosyal, ekonomik, hukuki ve ailevi koşulların bütüncül değerlendirilmesiyle güvence altına alınabilir.

3.2. Hukuki Sürdürülebilirlik

Bu raporun merkezî kavramı hukuki sürdürülebilirliktir. Hukuki sürdürülebilirlik, geri dönüş yapan bireylerin Türkiye’de edindikleri medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli hakların menşe ülkede tamamen ortadan kalkmaması; bu hakların tanınması, belgelenmesi, aktarılması veya hak kaybını önleyecek geçiş mekanizmalarıyla yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir.

Hukuki sürdürülebilirlik yaklaşımı, geri dönüşü yalnızca fiziki güvenlik veya ekonomik geçim koşulları üzerinden değerlendirme eğilimini aşmayı amaçlar. Çünkü bir kişinin Suriye’ye döndükten sonra barınacak bir yer bulması, tek başına sürdürülebilir geri dönüş için yeterli değildir. Kişinin evliliği tanınmıyorsa, boşanma kararı geçersiz sayılıyorsa, velayet hakkı ortadan kalkıyorsa, çocuğunu okula kaydettiremiyorsa, diploması kabul edilmiyorsa, SGK veya mesleki kayıtları yok sayılıyorsa, mülküne erişemiyorsa veya kimlik belgeleri doğrulanamıyorsa, geri dönüş fiilen hak kaybı üreten bir sürece dönüşebilir.

Bu nedenle hukuki sürdürülebilirlik üç düzeyde düşünülmelidir. Birinci düzey, bireysel hakların korunmasıdır. Bu düzeyde evlilik, boşanma, velayet, nafaka, soy bağı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve mülkiyet gibi bireysel hak alanları önem kazanır. İkinci düzey, kurumsal tanıma ve koordinasyondur. Türkiye’de verilen belgelerin ve mahkeme kararlarının Suriye’de nasıl tanınacağı, hangi kurumlarca doğrulanacağı ve ihtilafların hangi mekanizmalarla çözüleceği bu düzeyde ele alınmalıdır. Üçüncü düzey ise dönüş sonrası izleme ve hak kaybı müdahalesidir. Geri dönen kişilerin yeni hak ihlalleriyle karşılaşması durumunda başvurabilecekleri danışmanlık, izleme ve savunuculuk mekanizmalarının varlığı bu düzeyin temel unsurudur.

Hukuki sürdürülebilirlik sağlanmadığında geri dönüş, görünürde tamamlanmış olsa bile uzun vadede yeni kırılmalıklar üretebilir. Parçalanmış aileler, mülkiyet uyuşmazlıkları, kadınların ve çocukların korumasız kalması, gençlerin eğitim süreçlerinin kesintiye uğraması, mesleki statü kaybı, kimliksiz veya belgesiz kalma ve yeniden göç hareketleri bu risklerin başında gelmektedir. Bu nedenle geri dönüş politikasının başarısı, sadece dönen kişi sayısı ile değil, dönen kişilerin haklarını ne ölçüde koruyabildiğiyle ölçülmelidir.

3.3. Hakların Taşınabilirliği

Hakların taşınabilirliği, bireylerin bir ülkede edindikleri hukuki, sosyal, ekonomik veya eğitim temelli kazanımların başka bir ülkede tamamen geçersiz hâle gelmemesini ifade eder. Suriyelilerin Türkiye’den Suriye’ye gönüllü geri dönüşü bağlamında bu kavram son derece önemlidir; çünkü Türkiye’de geçen on yılı aşkın süre içinde birçok kişi yalnızca geçici bir barınma ilişkisi kurmamış, aynı zamanda aile, eğitim, çalışma, sosyal hizmet ve yerel aidiyet alanlarında yeni statüler ve kazanımlar edinmiştir.

Bu raporda hakların taşınabilirliği beş ana kategoride ele alınmaktadır.

Birincisi, medeni ve aile hukukuna ilişkin haklardır. Resmî evlilikler, boşanma kararları, velayet düzenlemeleri, nafaka kararları, soy bağı tespitleri ve çocukların hukuki statüsü bu kapsamdadır. Bu hakların taşınamaması, özellikle kadınlar ve çocuklar açısından doğrudan hak kaybı doğurabilir.

İkincisi, idari belgeler ve kimlik kayıtlarıdır. Geçici koruma kayıtları, ikamet bilgileri, nüfus kayıtları, doğum belgeleri, aile cüzdanları, muvafakatnameler, vasi kararları ve sınır geçiş

belgeleri bu alana girmektedir. Bu belgelerin doğrulanamaması, bireyin Suriye’de temel hizmetlere erişimini, okul kaydını, aile birleşimini ve mülkiyet işlemlerini zorlaştırabilir.

Üçüncüsü, eğitim ve mesleki kazanımlardır. Türkiye’de alınan diplomalar, transkriptler, okul belgeleri, mesleki sertifikalar, kurs katılım belgeleri ve üniversite kayıtları, geri dönüş sonrasında bireyin eğitime veya mesleğine devam edebilmesi için kritik önemdedir. Bu belgelerin tanınmaması, özellikle çocuklar, gençler ve nitelikli iş gücü açısından ciddi kayıplara yol açabilir.

Dördüncüsü, sosyal ve ekonomik haklardır. Sağlık hizmetlerine erişim, sosyal yardım geçmişi, engelli raporları, özel eğitim desteği, SGK primleri, çalışma geçmişi, işletme kayıtları ve meslek odası üyelikleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu hakların taşınabilirliği, geri dönen bireyin yalnızca hukuki statüsünü değil, aynı zamanda geçim kapasitesini ve sosyal korunma düzeyini de belirler.

Beşincisi, mülkiyet ve malvarlığına ilişkin haklardır. Türkiye’de doğrudan veya dolaylı biçimde edinilen malvarlığı ilişkileri ile Suriye’de terk edilen veya savaş sürecinde el değiştiren taşınmazlar bu başlık altında ele alınmalıdır. Savaş sürecinde yıkılan konutlar, sahte satışlar, birden fazla kişiye devredilen taşınmazlar ve kayıp kişilere ait mülkler, geri dönüş sonrasında en karmaşık hukuk alanlarından birini oluşturmaktadır.

Hakların taşınabilirliği, her hakkın otomatik olarak diğer ülkede aynen geçerli olması anlamına gelmez. Ancak bireyin Türkiye’de kurduğu hukuki ve sosyal hayatın tümüyle yok sayılmaması, belgelerin delil niteliğinin kabul edilmesi, geçiş düzenlemelerinin yapılması, ihtilafların çözümü için başvuru yollarının oluşturulması ve kırılgan grupların özel olarak korunması gerekir. Bu yönüyle hakların taşınabilirliği, geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliğini sağlayan temel mekanizmalardan biridir.

3.4. Statü Belirsizliği ve Geri Dönüş Kararı

Geçici koruma rejimi, kitlesel sığınma durumlarında bireylerin acil koruma ihtiyacını karşılamak amacıyla geliştirilmiş bir mekanizmadır. Ancak geçici nitelikte tasarlanan bir koruma rejiminin uzun yıllara yayılması, zamanla statü belirsizliği üretmektedir. Türkiye’deki Suriyeliler bakımından bu belirsizlik, “kalacak mıyız, dönecek miyiz, vatandaş mı olacağız, statümüz sona erecek mi?” gibi sorular etrafında yoğunlaşmaktadır.

Statü belirsizliği, geri dönüş kararlarını iki yönlü etkileyebilir. Bir taraftan, geleceğe ilişkin güvencesizlik hissi bazı bireyleri geri dönüşe yönlendirebilir. Diğer taraftan, Suriye’deki güvenlik, altyapı, eğitim, sağlık, mülkiyet ve hukuk sistemi sorunları nedeniyle geri dönüşün riskli görülmesi, bireyleri Türkiye’de kalmaya sevk edebilir. Bu ikili baskı, bireyleri “ara konumda” bırakmakta; ne Türkiye’de kalıcılıklarını güvence altına alabilmekte ne de Suriye’ye döndüklerinde haklarını koruyabileceklerinden emin olabilmektedirler.

Bu nedenle geçici koruma statüsünün geleceğine ilişkin belirsizlikler, geri dönüşün gönüllülüğü açısından dikkatle değerlendirilmelidir. Eğer bireyler statü kaybı, sağlık hizmetlerine erişememe, sosyal yardımın kesilmesi, kimlik pasifleşmesi veya sınır dışı edilme korkusu nedeniyle geri dönmeye yöneliyorsa, bu kararın gerçek anlamda gönüllü olup olmadığı tartışmalı hâle gelebilir. Gönüllü geri dönüşün sağlıklı işlemesi için bireylerin mevcut hakları, geri dönüş sonrasında karşılaşılabilecekleri riskler ve alternatif statü seçenekleri hakkında açık, güvenilir ve ana dillerinde bilgilendirilmeleri gerekir.

3.5. Geri Göndermeme İlkesi ve Bireysel Değerlendirme

Geri göndermeme ilkesi, uluslararası koruma rejiminin en temel ilkelerinden biridir. Bu ilke, bireyin zulüm, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele, yaşam hakkı ihlali ya da ciddi zarar riskiyle karşılaşılabileceği bir yere gönderilmemesini gerektirir. Geri dönüş politikaları bakımından bu ilkenin önemi, geri dönüşün yalnızca devletler arası veya kitlesel düzeyde değil, bireysel risk düzeyinde de değerlendirilmesini zorunlu kılmasıdır.

Suriye’nin belirli bir bölgesinin genel olarak güvenli kabul edilmesi, her birey için güvenli olduğu anlamına gelmez. Bir kişinin mezhebi, etnik kimliği, siyasi geçmişi, askerlik durumu, cinsiyeti, aile ilişkileri, geçmişte yaşadığı hak ihlalleri, tutuklanma deneyimi, mülkiyet ihtilafı veya kişisel husumetleri geri dönüş riskini değiştirebilir. Bu nedenle geri dönüş sürecinde “Suriye güvenli mi?” sorusu tek başına yeterli değildir. Asıl soru, “Bu kişi için, bu aile için, bu çocuk için, bu kadın için, bu bölgeye dönüş güvenli midir?” şeklinde formüle edilmelidir.

Bireysel değerlendirme, gönüllülük ilkesinin de güvencesidir. Geri dönüş beyanının hür iradeye dayanıp dayanmadığı, kişinin baskı altında olup olmadığı, aile içindeki kadın ve çocukların iradesinin ayrıca alınıp alınmadığı, kişinin Suriye’de karşılaşılabileceği hukuki ve fiili riskleri bilip bilmediği değerlendirilmelidir. Bu nedenle sınır hatlarında, geri dönüş merkezlerinde veya il göç idarelerinde yapılacak mülakatların yalnızca idari bir form doldurma

işlemine indirgenmemesi gerekir. Barolar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörlerin sürece dâhil edilmesi, geri dönüşün gönüllülük ve insan onuru ilkeleriyle uyumlu biçimde izlenmesine katkı sağlayabilir.

3.6. Tanıma, Tenfiz ve Belge Doğrulama

Geri dönüş sürecindeki en kritik hukuki sorunlardan biri, Türkiye’de düzenlenen belgelerin ve verilen mahkeme kararlarının Suriye’de ne ölçüde geçerli olacağıdır. Tanıma ve tenfiz, bu bağlamda temel kavramlardır. Tanıma, yabancı bir mahkeme kararının başka bir ülkede kesin hüküm veya delil niteliğiyle kabul edilmesini ifade eder. Tenfiz ise yabancı bir mahkeme kararının başka bir ülkede icra edilebilir hâle gelmesidir. Aile hukuku, velayet, nafaka, boşanma, mal paylaşımı ve soy bağı gibi alanlarda bu mekanizmaların işlememesi, geri dönüş yapan bireyler açısından ciddi hak kayıpları doğurabilir.

Ancak geri dönüş bağlamındaki sorun yalnızca mahkeme kararlarıyla sınırlı değildir. Nüfus kayıtları, doğum belgeleri, evlilik kayıtları, okul belgeleri, transkriptler, diplomalar, mesleki sertifikalar, çalışma belgeleri, SGK kayıtları, engelli raporları ve sağlık belgeleri de geri dönüş sonrasında kişinin temel hizmetlere erişebilmesi için gereklidir. Bu belgelerin Suriye’deki kurumlar tarafından tanınmaması veya doğrulanamaması, bireyleri fiilen belgesiz, kayıtsız veya hak iddia edemez konuma düşürebilir.

Belge doğrulama sorunu, özellikle dijital altyapı eksikliğiyle birleştiğinde daha da karmaşık hâle gelmektedir. Türkiye’de e-Devlet, Göç İdaresi, nüfus, eğitim ve sağlık sistemleri üzerinden birçok belge dijital olarak doğrulanabilirken, Suriye’de kayıt sistemlerinin zayıflığı ve fiziki belge düzenine bağımlılık, sahte belge dolaşımı riskini artırmaktadır. Bu durum hem bireylerin hak kaybına uğramasına hem de kurumların belgeler karşısında güvensiz davranmasına yol açmaktadır.

Bu nedenle geri dönüş sürecinde belge doğrulama, yalnızca teknik bir bürokratik işlem olarak görülmemelidir. Belge doğrulama, hakların taşınabilirliğini ve hukuki sürdürülebilirliği sağlayan ana araçlardan biridir. Gaziantep gibi Suriyeli nüfusun yoğun olduğu illerde konsolosluk hizmetlerinin güçlendirilmesi, ortak belge doğrulama birimlerinin kurulması, Türkiye ile Suriye arasında dijital doğrulama protokollerinin geliştirilmesi ve uluslararası kuruluşların bu süreci teknik olarak desteklemesi geri dönüşün güvenilirliğini artıracaktır.

3.7. Kırılgan Grupların Yüksek Yararı

Geri dönüş sürecinde tüm bireyler aynı düzeyde risk altında değildir. Kadınlar, çocuklar, refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, engelli bireyler, yaşlılar, tek ebeveynli aileler, kayıp kişi yakınları ve geçmişte tutuklanma, işkence, şiddet veya zorla yerinden edilme gibi hak ihlalleri yaşamış kişiler açısından geri dönüş, özel koruma gerektiren bir süreçtir.

Çocuklar bakımından temel ilke, çocuğun yüksek yararadır. Geri dönüş kararı alınırken çocuğun eğitim sürekliliği, soy bağı durumu, velayet ilişkisi, muvafakatname gereklilikleri, güvenlik riski, sağlık durumu, özel gereksinimleri ve aile bütünlüğü birlikte değerlendirilmelidir. Çocuğun yalnızca ailesiyle birlikte hareket eden pasif bir birey olarak görülmesi, ciddi hak kayıplarına yol açabilir.

Kadınlar açısından ise geri dönüş, aile hukuku kazanımlarının kaybı, velayetin baba veya baba soyu lehine değişmesi, nafaka kararlarının tanınmaması, şiddet failleriyle yeniden karşılaşma, ekonomik bağımlılık nedeniyle karar verememe ve koruma mekanizmalarına erişememe gibi riskler içerebilir. Bu nedenle kadınların geri dönüş iradesi, aile beyanından ayrı biçimde alınmalı ve hukuki danışmanlıkla desteklenmelidir.

Engelli bireyler, özel gereksinimli çocuklar ve yaşlılar bakımından sağlık, bakım, sosyal destek ve erişilebilir hizmetler belirleyici önemdedir. Türkiye’de alınan engelli raporları, özel eğitim hizmetleri veya sağlık desteklerinin Suriye’de karşılığının bulunmaması, bu gruplar açısından geri dönüşü fiilen sürdürülemez hâle getirebilir.

Bu nedenle geri dönüş politikası, standart bir idari prosedür olarak değil, kırılganlıkları tanıyan ve her bireyin özgül durumunu dikkate alan hak temelli bir süreç olarak tasarlanmalıdır. Kırılgan grupların korunması, geri dönüşün yalnızca insani değil, hukuki meşruiyetinin de temel şartıdır.

3.8. Kurumsal Koordinasyon ve Sınır Aşan Hukuki İş Birliği

Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü, tek bir kurumun veya tek bir ülkenin tek başına yönetebileceği bir süreç değildir. Türkiye’deki kamu kurumları, Suriye’deki ilgili idari yapılar, barolar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve yerel aktörler arasında koordineli bir hukuki iş birliği gereklidir.

Bu iş birliği, yalnızca diplomatik düzeyde yürütülecek genel temaslarla sınırlı kalmamalıdır. Aile hukuku, mülkiyet, belge doğrulama, diploma denkliği, soy bağı tespiti, sosyal güvenlik, mesleki akreditasyon ve kırılgan grupların korunması gibi alanlarda teknik çalışma grupları oluşturulmalıdır. Bu çalışma grupları, somut sorunlara odaklanan, uygulanabilir çözüm modelleri üreten ve sahadaki ihtiyaçlara göre güncellenebilen yapılara sahip olmalıdır.

Sınır aşan hukuk klinikleri, bu noktada önemli bir model sunmaktadır. Geri dönüş öncesinde Türkiye’de, geri dönüş sonrasında ise Suriye’de hukuki danışmanlık verebilecek, belgelerin hazırlanmasına destek olacak, velayet ve muvafakatname süreçlerini takip edecek, kadın ve çocukların hak kaybı riskini azaltacak ve gerektiğinde barolarla bağlantılı çalışacak hukuk klinikleri, geri dönüş sürecinin hak temelli biçimde yönetilmesine katkı sağlayabilir.

Benzer şekilde üniversiteler ve araştırma merkezleri, politika izleme, veri üretimi, eğitim programları ve kapasite geliştirme alanlarında rol üstlenebilir. Sivil toplum kuruluşları, bilgi kirliliğiyle mücadele, hak savunuculuğu, saha takibi ve kırılgan grupların yönlendirilmesi açısından kritik aktörlerdir. Uluslararası kuruluşlar ise teknik destek, finansman, izleme ve standart geliştirme boyutlarında sürece katkı sunabilir.

Bu çerçevede geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliği, yalnızca mevzuat değişikliğiyle değil; çok aktörlü, çok düzeyli ve sınır aşan bir kurumsal mimarinin kurulmasıyla mümkün olabilir.

4. BULGULAR

4.1. Suriye’de Hukuki Süreksizlik ve Hak Kayıpları

Çalıştay tartışmalarında öne çıkan ilk temel bulgu, Suriye’de savaş sürecinin yalnızca fiziki yıkıma değil, aynı zamanda derin bir hukuki süreksizliğe yol açtığıdır. Savaş, yerinden edilme, rejim değişiklikleri, farklı silahlı grupların bölgesel hâkimiyetleri, kayıt sistemlerinin bozulması ve kamu kurumlarının işlev kaybı, bireylerin mülkiyet, kimlik, aile kaydı ve miras gibi temel hak alanlarında ciddi belirsizlikler üretmiştir. Bu nedenle geri dönüş süreci, yalnızca kişilerin terk ettikleri yerlere fiziksel olarak dönmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda savaş yıllarında kesintiye uğrayan veya ortadan kalkan hukuki ilişkilerin yeniden kurulmasını gerektirmektedir.

Suriye’den Türkiye’ye gelen çok sayıda kişi, savaş koşulları nedeniyle evini, arazisini, iş yerini, aile kayıtlarını, kimlik belgelerini, doğum belgelerini, evlilik evraklarını veya mülkiyet

belgelerini geride bırakmak zorunda kalmıştır. Geri dönüş aşamasında bu belgelerin eksikliği, kişilerin hak iddia edebilmesini, mülklerine erişebilmesini, çocuklarını kayıt altına alabilmesini, miras işlemlerini yürütebilmesini ve aile bütünlüğünü belgeleyebilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla belge kaybı, yalnızca idari bir eksiklik değil; geri dönüş sonrasında hakların kullanılabilirliğini doğrudan etkileyen yapısal bir hukuk sorunudur.

4.1.1. Mülkiyet Kaybı, Konut Yıkımı ve Fiilî El Değiştirmeler

Çalıştayda en fazla vurgulanan alanlardan biri, savaş sürecinde ortaya çıkan mülkiyet kayıplarıdır. Katılımcıların saha gözlemleri, Suriye’de birçok konutun yıkıldığını, bazı bölgelerde altyapının ağır biçimde zarar gördüğünü, taşınmazların farklı gruplar veya kişiler tarafından fiilen kullanıldığını ve çok sayıda mülkün hukuki statüsünün belirsizleştiğini göstermektedir. Özellikle Halep gibi büyük şehirlerde, evlerin başkaları tarafından işgal edilmesi, aynı taşınmaz üzerinde birden fazla hak iddiasının ortaya çıkması ve eski maliklerin mülklerine erişememesi, geri dönüş sürecinin en ciddi ihtilaf alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Savaş yıllarında bazı taşınmazların farklı dönemlerde farklı aktörlerin kontrolüne geçtiği, bu süreçte aynı ev veya arazinin birkaç kez el değiştirdiği ifade edilmiştir. Bu tür durumlarda ilk malik Türkiye’de veya başka bir ülkede bulunurken, taşınmaz üzerinde sonradan oluşmuş birden fazla fiilî sahiplik iddiası ortaya çıkabilmektedir. Bir evin veya arazinin önce silahlı bir grup, ardından başka bir grup, sonrasında iç göçle gelen aileler veya üçüncü kişiler tarafından kullanılması, klasik mülkiyet hukuku araçlarıyla kolayca çözülemeyecek karmaşık ihtilaflar doğurmaktadır.

Bu tablo, geri dönüş yapan bireylerin “eve dönüş” beklentisinin çoğu zaman hukuki ve fiilî engellerle karşılaşabileceğini göstermektedir. Kişi savaş öncesinde sahibi olduğu konuta döndüğünde, konutun yıkılmış, başkası tarafından kullanılıyor, usulsüz biçimde satılmış veya resmi kayıtlarda farklı kişi adına görünür hâle gelmiş olması mümkündür. Bu nedenle mülkiyet sorunu, geri dönüşün yalnızca barınma boyutunu değil; hak sahipliği, tazminat, ispat yükü, miras, tapu kayıtlarının güvenilirliği ve ihtilaf çözüm mekanizmaları gibi birçok hukuki alanı birlikte ilgilendirmektedir.

4.1.2. Sahte Satışlar ve Çoklu Mülkiyet İddiaları

Çalıştayda dile getirilen önemli sorunlardan biri de sahte satışlar ve aynı taşınmazın birden fazla kişiye devredilmesi iddialarıdır. Savaş, göç ve kurumsal denetimsizlik ortamında bazı kişilerin terk edilmiş taşınmazları sahte belgelerle devrettiği, aynı arazi veya konut için birden fazla satış işlemi yaptığı ya da maliklerin yokluğundan yararlanarak haksız kazanç sağladığı ifade edilmiştir.

Bu durum, geri dönüş sonrasında mülkiyetin yeniden tesisini son derece karmaşık hâle getirmektedir. Çünkü ortada yalnızca eski malik ile fiilî kullanıcı arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır; aynı taşınmaz üzerinde ödeme yaptığını, satın aldığını veya kullanım hakkı elde ettiğini iddia eden birden fazla kişi ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir tabloda, taşınmazın kime iade edileceği, iyiniyetli üçüncü kişilerin durumunun nasıl değerlendirileceği, sahte belge düzenleyen kişilerin sorumluluğunun nasıl tespit edileceği ve tazmin mekanizmasının nasıl kurulacağı cevaplanması gereken temel sorulardır.

Bu tür ihtilaflar, yalnızca bireysel dava süreçleriyle çözülemeyecek kadar yaygın ve yapısal nitelik taşıyabilir. Bu nedenle geri dönüş sürecinde mülkiyet uyuşmazlıkları için özel inceleme komisyonları, alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları, tapu kayıtlarının yeniden doğrulanması, sahte belge inceleme birimleri ve hak sahipliğini ispatlayacak çok kaynaklı belge sistemleri geliştirilmelidir.

4.1.3. Kayıp Kişiler, Miras ve Malvarlığı Sorunları

Savaş sürecinde kaybolan kişiler, geri dönüşün hukuki boyutunda özel bir sorun alanı oluşturmaktadır. Çalıştayda, Suriye’de çok sayıda kişinin kayıp olduğu, bu kişilerin bir kısmının kayıt altına alınabildiği, bir kısmının ise hiçbir resmi kaydının bulunmadığı belirtilmiştir. Kayıp kişilerin hukuki statüsü netleşmeden, bu kişilere ait mülklerin, miras haklarının, aile kayıtlarının ve borç-alacak ilişkilerinin nasıl düzenleneceği belirsiz kalmaktadır.

Kayıp kişilere ait taşınmazlar, savaş sürecinde başkaları tarafından kullanılmış, el değiştirmiş veya tamamen yıkılmış olabilir. Kayıp kişinin ölü mü, sağ mı, tutuklu mu, başka bir ülkede mi olduğu bilinmediğinde miras paylaşımı, mülkiyet devri, velayet, aile yardımları ve resmi

kayıtların güncellenmesi gibi işlemler askıda kalmaktadır. Bu durum, özellikle geride kalan eşler, çocuklar, yaşlı ebeveynler ve mirasçılar açısından ciddi hak kayıplarına neden olabilir.

Bu nedenle kayıp kişiler meselesi, yalnızca insani veya cezai bir konu olarak değil, aynı zamanda mülkiyet hukuku, miras hukuku, aile hukuku ve geri dönüş politikası açısından da ele alınmalıdır. Kayıp kişilerin tespiti, ölüm veya kayıp statüsünün hukuken belirlenmesi, aile üyelerinin başvuru haklarının tanınması, malvarlığı üzerindeki hakların korunması ve ihtilaflı mülkiyetlerin geçici olarak güvence altına alınması, geri dönüş sürecinin temel unsurlarından biri olmalıdır.

4.1.4. Belge Kayıpları ve Kimlik Sorunları

Suriye’den zorunlu olarak ayrılan birçok kişi, kimlik, doğum belgesi, aile cüzdanı, evlilik belgesi, tapu senedi, diploma, transkript veya diğer resmi evraklarını yanında getirememiştir. Bazı kişiler için Türkiye’de düzenlenen geçici koruma belgesi, öğrenci belgesi, ikamet belgesi veya belediye hizmetlerine ilişkin kartlar, fiilen sahip oldukları tek resmi kayıt hâline gelmiştir. Bu durum özellikle çocuklar ve gençler açısından önemlidir. Suriye’de aile cüzdanına kayıtlı olmakla birlikte bireysel kimliği bulunmayan veya Türkiye’ye geldiğinde kendi adına resmi evrakı olmayan kişiler, geri dönüşte kimliklerini ve aile bağlarını ispatlamakta zorlanabilir.

Belge kaybı, çocukların okula kaydı, aile birleşimi, evliliklerin ispatı, soy bağının tespiti, miras işlemleri, mülkiyet iddiaları ve kamu hizmetlerine erişim bakımından doğrudan sonuç doğurmaktadır. Kimliğini, doğum kaydını veya aile bağını ispatlayamayan bireyler, Suriye’ye döndükten sonra temel hak ve hizmetlere erişimde dışlanma riskiyle karşılaşabilir. Bu nedenle Türkiye’de oluşmuş geçici koruma kayıtları, okul kayıtları, sağlık kayıtları ve sosyal hizmet kayıtları, geri dönüş sürecinde yalnızca Türkiye içi idari kayıtlar olarak değil, hakların ispatında kullanılabilecek tamamlayıcı belgeler olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda belge kayıpları, bireysel düzeyde yaşanan pratik bir sorun olmanın ötesinde, Türkiye ile Suriye arasında belge tanıma ve doğrulama mekanizması kurulmasını zorunlu kılan yapısal bir mesele olarak görülmelidir.

4.1.5. Kayıt Sistemlerinin Bozulması ve Dijital Altyapı Eksikliği

Çalıştayda vurgulanan bir diğer önemli bulgu, Suriye’de resmi kayıt sistemlerinin zayıflığı ve dijital altyapının yetersizliğidir. Katılımcılar, noterlik, nüfus, tapu ve belge onay süreçlerinde

fiziki evraklara, klasörlere ve çok aşamalı manuel işlemlere dayalı bir yapının hâkim olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, belgelerin doğrulanmasını zorlaştırmakta, sahte belge riskini artırmakta ve kurumlar arası güven ilişkisini zayıflatmaktadır.

Türkiye’de e-Devlet, nüfus kayıt sistemi, Göç İdaresi kayıtları, eğitim ve sağlık sistemleri üzerinden pek çok belge dijital olarak doğrulanabilirken, Suriye’de benzer bir altyapının zayıf olması, iki ülke arasındaki belge mutabakatını güçleştirmektedir. Bu fark, geri dönüş yapan bireylerin Türkiye’de edindikleri belgeleri Suriye’de kullanmalarını zorlaştırmakta; aynı zamanda Suriye’den getirilen belgelerin Türkiye’de doğrulanması sürecinde de sorun yaratmaktadır.

Dijital altyapı eksikliği, özellikle sahte belge dolaşımıyla birleştiğinde hukuki güvenliği ciddi biçimde zedelemektedir. Kurumlar, belgelerin sahte olabileceği ihtimaliyle işlem yapmaktan kaçınabilmekte; bireyler ise gerçek belgeleri olsa bile bunları doğrulamakta zorlanabilmektedir. Bu nedenle belge doğrulama sorunu, geri dönüş sürecinin en kritik idari darboğazlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

4.1.6. Hukuki Süreksizliğin Geri Dönüş Etkisi

Suriye’deki hukuki süreksizlik, geri dönüş kararlarını doğrudan etkilemektedir. Kişinin döneceği yerde evinin ayakta olup olmadığını, mülküne erişip erişemeyeceğini, aile kayıtlarının geçerli olup olmadığını, çocuklarını okula kaydettirip kaydettiremeyeceğini veya resmî belgelerinin kabul edilip edilmeyeceğini bilmemesi, geri dönüşü belirsiz ve riskli bir karar hâline getirmektedir.

Bu belirsizlik, özellikle uzun yıllardır Türkiye’de yaşayan ve burada belirli bir hukuki, sosyal ve ekonomik düzen kurmuş kişiler için daha da belirgindir. Türkiye’de kayıtlı bir yaşam kurmuş bireyler, Suriye’ye döndüklerinde eski haklarına ulaşabileceklerinden veya yeni haklarını koruyabileceklerinden emin değildir. Bu nedenle geri dönüş kararının ertelenmesi, geri dönüşten vazgeçilmesi veya yalnızca hanenin bazı üyelerinin dönmesi gibi parçalı kararlar ortaya çıkabilmektedir.

Hukuki süreksizlik, geri dönüş sonrası yeniden göç riskini de artırmaktadır. Kişi Suriye’ye döndükten sonra mülküne erişemez, çocuklarını okula kaydettiremez, kimliğini ispatlayamaz veya temel hizmetlerden yararlanamazsa, yeniden Türkiye’ye veya başka ülkelere yönelme

ihtimali artabilir. Bu durum, geri dönüşün sürdürülebilirliğini zayıflatan ve mekik göç riskini artıran bir sonuç doğurabilir.

4.1.7. Değerlendirme

Çalıştay bulguları, Suriye'deki savaş ve yerinden edilme sürecinin bireylerin hak ilişkilerinde derin bir kopuş yarattığını göstermektedir. Bu kopuş, yalnızca geçmişte yaşanmış bir hak ihlali olarak değil, geri dönüş sürecine devreden güncel ve yapısal bir sorun olarak ele alınmalıdır. Mülkiyetin kaybı, belgelerin yokluğu, sahte satışlar, çoklu hak iddiaları, kayıp kişiler, bozulmuş kayıt sistemleri ve dijital altyapı eksikliği, geri dönüşün hukuki temelini zayıflatmaktadır.

Bu nedenle geri dönüş politikası, kişilerin Suriye'ye fiziksel olarak geçişini kolaylaştırmakla sınırlı kalmamalıdır. Geri dönüş öncesinde mülkiyet ve belge durumunun tespiti, kayıp kişi yakınlarının haklarının korunması, çocukların ve ailelerin kayıtlarının doğrulanması, sahte belge riskine karşı güvenilir kontrol mekanizmalarının kurulması ve Suriye'de hak iddia edebilmek için kullanılabilecek belge setlerinin hazırlanması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Suriye'de hukuki süreklilik yeniden tesis edilmeden gönüllü geri dönüşün sürdürülebilirliği sınırlı kalacaktır. Fiziki yeniden inşa kadar, tapu, nüfus, aile, eğitim, miras ve mahkeme kayıtlarının yeniden işler hâle getirilmesi de geri dönüşün temel şartlarından biridir. Geri dönüşün güvenli ve onurlu olabilmesi, kişilerin yalnızca evlerine değil, haklarına da dönebilmesiyle mümkündür.

4.2. Türkiye'de Edinilen Hukuki ve Sosyal Kazanımlar

Çalıştay tartışmalarında öne çıkan ikinci temel bulgu, Suriyelilerin Türkiye'de geçirdikleri uzun süre içerisinde yalnızca geçici koruma altında barınan bir nüfus olmaktan çıkarak, medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli çok sayıda kazanım elde etmiş olmalarıdır. Bu kazanımlar, bireylerin gündelik hayatını, aile ilişkilerini, çalışma pratiklerini, eğitim süreçlerini, sağlık hizmetlerine erişimini ve hukuki güvenlik algısını doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla geri dönüş süreci değerlendirilirken, Suriyelilerin Türkiye'de kurdukları hayatın yalnızca geçici bir ikamet deneyimi olarak görülmesi yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de geçirilen on yılı aşkın süre içinde çok sayıda Suriyeli aile resmî evlilik yapmış, çocuk sahibi olmuş, çocuklarını okula kaydettirmiş, boşanma, velayet veya nafaka

süreçlerinden geçmiş, sağlık ve sosyal hizmet mekanizmalarından yararlanmış, iş kurmuş, mesleki deneyim edinmiş ya da yerel toplumla akrabalık ve komşuluk bağları geliştirmiştir. Bu nedenle Türkiye’de oluşan hukuki ve sosyal kazanımlar, geri dönüş kararının en belirleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir. Geri dönüş, bu kazanımların korunup korunamayacağı, hangi belgelerle ispatlanabileceği ve Suriye’de ne ölçüde tanınacağı sorularıyla birlikte düşünülmelidir.

4.2.1. Geçici Koruma Rejimi ve Hukuki Statü Alanı

Türkiye, Suriye kaynaklı kitlesel göç karşısında geçici koruma rejimi üzerinden kapsamlı bir hukuki ve idari çerçeve oluşturmuştur. Bu rejim, Suriyelilerin kayıt altına alınmasını, temel hizmetlere erişimini, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kamu hizmetlerinden yararlanmasını ve belirli idari güvencelere sahip olmasını sağlamıştır. Geçici koruma statüsü, teknik olarak geçici nitelik taşısa da, uygulamada milyonlarca kişi için uzun yıllara yayılan bir hukuki varlık alanı üretmiştir.

Çalıştayda katılımcılar, geçici koruma rejiminin başlangıç yıllarında hem kamu kurumları hem de Suriyeliler açısından yeni ve öğrenilerek gelişen bir sistem olduğunu vurgulamıştır. İlk dönemde statünün ne anlama geldiği, hangi hakları sağladığı, hangi sınırlamaları içerdiği ve hangi idari prosedürlere tabi olduğu konusunda belirsizlikler yaşanmıştır. Zaman içerisinde Göç İdaresi’nin kurumsal kapasitesinin gelişmesi, kayıt sistemlerinin güçlenmesi ve idari uygulamaların çeşitlenmesiyle birlikte geçici koruma rejimi daha belirgin bir yapıya kavuşmuştur.

Bununla birlikte geçici koruma, Suriyeliler için yalnızca bir kimlik belgesi veya kayıt numarası anlamına gelmemiştir. Bu statü, eğitim, sağlık, sosyal yardım, il içi ve iller arası hareketlilik, çalışma izinleri, kamu kurumlarıyla ilişki kurma, çocukların okula kaydı ve sosyal hizmetlere erişim gibi birçok alanda hayatı düzenleyen temel idari zemin hâline gelmiştir. Bu nedenle geçici koruma statüsünün geleceğine ilişkin belirsizlikler, bireylerin geri dönüş kararını doğrudan etkilemektedir.

4.2.2. Aile Hukuku Alanında Edinilen Kazanımlar

Türkiye’de Suriyeliler açısından en önemli kazanım alanlarından biri aile hukukudur. Çalıştayda, Türkiye’de resmî evlilik yapan, çocuk sahibi olan, boşanma davası açan, velayet

hakkı elde eden veya nafaka kararı alan çok sayıda Suriyeli olduğu vurgulanmıştır. Bu işlemler, bireylerin medeni statülerini Türkiye hukuk sistemi içinde belirginleştirmiş ve özellikle kadınlar ile çocuklar açısından önemli koruma alanları oluşturmuştur.

Resmî nikâhın yaygınlaşması, evlilik ilişkilerinin kayıt altına alınması bakımından önemli bir kazanımdır. İlk yıllarda resmî olmayan evliliklerin daha yaygın olduğu, ancak zaman içinde Suriyeli ailelerin Türkiye'deki hukuki prosedürlere daha fazla uyum sağladığı ifade edilmiştir. Bu durum, özellikle çocukların soy bağı, nüfus kaydı, velayet, miras ve okul kayıtları açısından hukuki güvence sağlamaktadır.

Boşanma, velayet ve nafaka süreçleri de Türkiye'de Suriyeli kadınlar ve çocuklar açısından önemli kazanımlar üretmiştir. Türkiye'de mahkeme kararıyla boşanma, velayetin anneye verilmesi, çocuk veya eş lehine nafaka bağlanması, kadınların hukuki temsil ve adli yardım mekanizmalarına erişebilmesi, Suriye'deki uygulamalarla karşılaştırıldığında daha güçlü bir koruma alanı olarak algılanmaktadır. Çalıştay katılımcıları, kadınların bu hakların farkına varmasının geri dönüş kararlarını doğrudan etkilediğini belirtmiştir.

Bu noktada aile hukuku kazanımları, yalnızca teknik mahkeme kararları olarak görülmemelidir. Bu kararlar, kadınların aile içinde söz hakkı kazanması, çocukların korunması, şiddete karşı başvuru mekanizmalarının bilinmesi, ekonomik destek taleplerinin hukuki zemine kavuşması ve aile ilişkilerinin daha kayıtlı hâle gelmesi bakımından sosyal dönüşüm etkisi de üretmiştir.

4.2.3. Kadınların Koruyucu Hukuk Mekanizmalarına Erişimi

Çalıştayda güçlü biçimde vurgulanan alanlardan biri, Türkiye'de kadınların şiddetten korunma, boşanma, velayet, nafaka, adli yardım ve başvuru mekanizmalarına erişim konusunda önemli deneyimler edinmiş olmalarıdır. 6284 sayılı Kanun kapsamında koruma tedbirleri, KADES gibi uygulamalar, kolluk kuvvetlerine başvuru imkânı, baroların adli yardım hizmetleri ve sivil toplum kuruluşlarının danışmanlık mekanizmaları, Suriyeli kadınlar açısından Türkiye'de koruyucu bir hukuk alanı oluşturmuştur.

Kadınların bu mekanizmalara erişimi, geri dönüş kararlarında belirleyici bir unsur hâline gelmektedir. Türkiye'de şiddet gördüğünde başvurabileceği kurumları bilen, boşanma veya velayet davası açabilen, nafaka talep edebilen veya çocuklarının korunması için sosyal hizmet

mekanizmalarına ulaşabilen kadınlar, Suriye'ye döndüklerinde bu hakların karşılığını bulup bulamayacaklarını sorgulamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de edinilen kadın hakları deneyimi, geri dönüşü yalnızca ekonomik veya güvenlik temelli bir karar olmaktan çıkarıp aile hukuku ve toplumsal cinsiyet boyutuyla ilişkili hâle getirmektedir.

Çalıştayda kadınların geri dönüş kararlarında eskiye kıyasla daha fazla söz sahibi olmaya başladıkları da ifade edilmiştir. Suriye'den Türkiye'ye geliş sürecinde çoğu zaman erkeklerin karar verici konumunda olduğu, ancak Türkiye'de geçen süre içinde kadınların çalışma hayatına katılım, hak bilinci, çocukların eğitimi ve hukuki başvuru mekanizmaları üzerinden aile kararlarında daha görünür hâle geldiği belirtilmiştir. Bu durum, geri dönüş kararının aile içi güç ilişkileriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

4.2.4. Çocuk Koruma, Velayet ve Eğitim Alanındaki Kazanımlar

Türkiye'de Suriyeli çocuklar açısından en önemli kazanım alanları eğitim, çocuk koruma ve hukuki kayıt süreçleridir. Çok sayıda Suriyeli çocuk Türkiye'de doğmuş, büyümüş veya eğitim hayatına Türkiye'de başlamıştır. Bu çocuklar için Türkiye'deki okul kayıtları, öğrenci belgeleri, diploma veya transkriptler, yalnızca eğitim evrakı değil; aynı zamanda kimlik, aidiyet ve gelecek planlarının temel dayanakları hâline gelmiştir.

Çocuk Koruma Kanunu kapsamında yürütülen koruma tedbirleri, sosyal hizmet müdahaleleri, rehberlik hizmetleri, okul temelli takip mekanizmaları ve sivil toplum destekleri, çocukların korunması açısından önemli bir kurumsal zemin oluşturmuştur. Çalıştayda, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilik gibi risklerin pandemi, deprem ve ekonomik kırılganlık dönemlerinde arttığı; buna karşın Türkiye'deki hukuki ve sosyal hizmet mekanizmalarının aileler üzerinde koruyucu ve dönüştürücü bir etki ürettiği ifade edilmiştir.

Velayet ve soy bağı konuları, çocuklar açısından özellikle önemlidir. Türkiye'de mahkeme kararlarıyla velayetin anneye verilebilmesi, çocuğun yüksek yararının dikkate alınması ve çocukların eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişiminin kayıt altına alınması, geri dönüş sonrasında kaybedilmesi muhtemel kazanımlar arasında görülmektedir. Bu nedenle çocukların geri dönüşü, yalnızca ebeveynlerinin kararıyla değil; eğitim sürekliliği, hukuki statü, aile bütünlüğü, soy bağı ve korunma ihtiyacı bağlamında ayrıca değerlendirilmelidir.

4.2.5. Eğitim, Diploma ve İnsan Sermayesi Kazanımları

Suriyelilerin Türkiye’deki en önemli sosyal kazanımlarından biri eğitim alanında ortaya çıkmıştır. Türkiye’de doğan veya küçük yaşta gelen çocuklar Türkçe öğrenmiş, Türk eğitim sistemine dâhil olmuş, ilkokuldan liseye ve üniversiteye kadar farklı düzeylerde eğitim almıştır. Bazı gençler Türkiye’de üniversiteye başlamış, diploma, transkript veya mesleki sertifikalar edinmiştir. Bu süreç, yalnızca formel eğitim kazanımı değil, aynı zamanda dil, kültürel uyum, mesleki yönelim ve gelecek tasavvuru açısından da belirleyici olmuştur.

Çalıştayda, Türkiye’de eğitim alan gençlerin Suriye’ye dönüş konusunda daha mesafeli oldukları ifade edilmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, Suriye’de eğitim altyapısının zayıflığı ve Türkiye’de alınan eğitimin Suriye’de tanınıp tanınmayacağına ilişkin belirsizliktir. Öğrenciler ve aileleri açısından eğitim sürekliliği, geri dönüş kararının en kritik unsurlarından biridir. Özellikle lise ve üniversite çağındaki gençler için geri dönüş, eğitim planlarının kesintiye uğraması, yıl kaybı, diploma denkliği sorunu veya mesleki geleceğin belirsizleşmesi anlamına gelebilir.

Eğitim alanındaki kazanımlar, aynı zamanda insan sermayesi bakımından da önemlidir. Türkiye’de dil öğrenen, mesleki kurslara katılan, üniversite eğitimi alan veya belirli beceriler edinen bireyler, Suriye’nin yeniden inşasında potansiyel bir kaynak oluşturabilir. Ancak bu kazanımların Suriye’de tanınmaması veya kullanılamaması durumunda, nitelikli geri dönüş teşvik edilemez; aksine gençler ve eğitilmiş bireyler geri dönüşten uzaklaşabilir.

4.2.6. Sağlık, Sosyal Hizmet ve Koruma Mekanizmaları

Türkiye’de Suriyeliler, geçici koruma rejimi ve ilgili kamu politikaları çerçevesinde sağlık hizmetlerine, sosyal yardım mekanizmalarına ve çeşitli koruyucu hizmetlere erişebilmiştir. Bu erişim, özellikle kronik hastalar, engelli bireyler, özel gereksinimli çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar açısından hayati öneme sahiptir.

Çalıştayda, Türkiye’de sağlık hizmetlerinden yararlanmanın Suriyeli aileler için önemli bir güvence alanı oluşturduğu; sağlık hizmetlerinin kapsamı veya ödeme koşullarında meydana gelen değişikliklerin ise geri dönüş kararları üzerinde kaygı yarattığı ifade edilmiştir. Aileler, sağlık hizmetlerine erişimin sınırlandırılmasını veya sosyal desteklerin azalmasını, zaman zaman

geri dönüşe yönlendirme baskısı olarak algılayabilmektedir. Bu algı, geri dönüşün gönüllülüğü tartışmaları açısından önemlidir.

Özel gereksinimli çocuklar ve engelli bireyler bakımından Türkiye’de alınan eğitim, bakım, rehabilitasyon ve sağlık desteklerinin Suriye’de karşılığının bulunup bulunmayacağı önemli bir belirsizliktir. Bu kişilerin geri dönüşü, sıradan bir hane hareketliliği olarak değerlendirilmemeli; mevcut sağlık raporları, bakım ihtiyaçları, özel eğitim desteği ve sosyal hizmet bağlantıları dikkate alınarak özel risk değerlendirmesine tabi tutulmalıdır.

4.2.7. Çalışma Hayatı, Mesleki Deneyim ve Ekonomik Kazanımlar

Türkiye’de geçirilen süre içinde Suriyeliler çalışma hayatına farklı biçimlerde katılmıştır. Bazıları kayıtlı veya kayıtsız işlerde çalışmış, bazıları iş kurmuş, bazıları şirket ortaklığı veya ticari faaliyetler üzerinden ekonomik hayat içinde yer almış, bazıları da mesleki eğitimler ve sertifika programlarıyla becerilerini geliştirmiştir. Bu deneyimler, bireylerin Türkiye’deki ekonomik uyum süreçlerinin yanı sıra Suriye’ye olası dönüşte kullanabilecekleri insan sermayesi birikimini de göstermektedir.

Çalıştayda, geri dönenlerin profilinin homojen olmadığı vurgulanmıştır. Bazı katılımcılar, geri dönüşe daha yatkın olanların belirli bir beceriye, mesleğe veya Suriye’de tutunabileceğine dair beklentiye sahip kişiler olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, Türkiye’de düşük ücretli ve beden gücüne dayalı işlerde çalışan bazı kişilerin Suriye’de daha kötü ekonomik koşullarla karşılaşma ihtimali nedeniyle Türkiye’de kalmaya eğilimli olabildiği ifade edilmiştir.

Çalışma hayatı ve ekonomik kazanımlar açısından SGK primleri, çalışma geçmişi, mesleki oda kayıtları, vergi levhaları, şirket ortaklıkları ve işletme deneyimleri de önemli hak alanlarıdır. Bu kayıtların geri dönüş sonrasında nasıl değerlendirileceği, bireyin Suriye’de mesleğine veya işine devam edebilmesi açısından belirleyici olabilir. Özellikle mühendis, doktor, akademisyen, girişimci veya teknik meslek sahibi kişiler için mesleki akreditasyon ve geçmiş deneyimin tanınması, nitelikli geri dönüşün teşvik edilmesi bakımından kritik öneme sahiptir.

4.2.8. Sosyal Uyum, Akrabalık ve Yerel Bağlar

Türkiye’de geçirilen uzun süre içinde Suriyeliler yalnızca hukuki veya ekonomik kazanımlar elde etmemiş; aynı zamanda yerel toplumla komşuluk, akrabalık, evlilik, iş ilişkisi ve gündelik yaşam bağları kurmuştur. Gaziantep gibi tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak Suriye ile güçlü

bağları bulunan şehirlerde bu ilişkiler daha belirgin hâle gelmiştir. Çalıştayda, bazı ailelerin Türk vatandaşlarıyla evlilik yoluyla akrabalık bağları kurduğu, torun sahibi olduğu ve bu nedenle geri dönüş kararının yalnızca bireysel değil, geniş aile ilişkileri üzerinden şekillendiği ifade edilmiştir.

Bu sosyal bağlar, geri dönüş kararını karmaşıklştırmaktadır. Türkiye’de çocuğu okuyan, kızı veya oğlu evlenmiş, torun sahibi olmuş, yerel iş ilişkileri kurmuş ya da uzun yıllar aynı mahallede yaşamış aileler için Suriye’ye dönüş, yalnızca eski ülkeye dönüş değil; Türkiye’de kurulan sosyal dünyanın geride bırakılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle geri dönüş politikalarının, Suriyelilerin Türkiye’de oluşturdıkları sosyal köklenmeyi ve yerel bağları dikkate alması gerekir.

Sosyal uyum ve akrabalık bağları, aynı zamanda gönüllülük tartışmaları açısından da önemlidir. Geri dönüş kararı bazı ailelerde bireysel tercih değil, aile içi yükümlülükler, evlilik bağları, çocukların eğitim durumu veya Türkiye’deki geniş sosyal çevre nedeniyle daha karmaşık bir süreç hâline gelmektedir. Bu nedenle geri dönüş, yalnızca menşe ülkeye yönelen bir hareket olarak değil, iki ülke arasında kurulan çok katmanlı sosyal hayatın yeniden düzenlenmesi olarak görülmelidir.

4.2.9. Değerlendirme

Çalıştay bulguları, Suriyelilerin Türkiye’de geçirdikleri sürenin yalnızca geçici barınma veya insani yardım dönemi olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Türkiye’de edinilen hukuki ve sosyal kazanımlar, bireylerin gündelik hayatını, aile ilişkilerini, eğitim planlarını, mesleki geleceklerini, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerini ve güvenlik algılarını doğrudan belirlemektedir. Bu kazanımlar, geri dönüş kararının merkezinde yer almakta ve geri dönüşün sürdürülebilirliği açısından kritik bir eşik oluşturmaktadır.

Bu nedenle Türkiye’de oluşan hukuki ve sosyal kazanımların Suriye’ye dönüşte tamamen yok sayılması, geri dönüş sürecini kırılgan hâle getirecektir. Evliliklerin, boşanma kararlarının, velayet ve nafaka düzenlemelerinin, okul kayıtlarının, diplomaların, sağlık raporlarının, SGK primlerinin, mesleki belgelerin ve sosyal hizmet kayıtlarının nasıl tanınacağı veya en azından nasıl belge niteliği taşıyacağı konusunda mekanizmalar geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, geri dönüşün sürdürülebilirliği Türkiye’de edinilen kazanımların görünür kılınmasına ve bu kazanımların menşe ülkede hak kaybına dönüşmesini önleyecek geçiş düzenlemelerinin kurulmasına bağlıdır. Suriyelilerin Türkiye’de kurdukları hayat, geri dönüş politikalarında dikkate alınması gereken hukuki, sosyal ve insani bir gerçekliktir. Bu gerçeklik göz ardı edildiğinde geri dönüş, yalnızca sınır geçişiyle tamamlanan bir işlem değil; bireyler açısından hak, statü ve aidiyet kaybı üreten yeni bir kırım süreci hâline gelebilir.

4.3. Kazanımların Suriye’ye Taşınabilirliği ve Tanıma Sorunu

Çalıştay tartışmalarında öne çıkan üçüncü temel bulgu, Türkiye’de edinilen hukuki, sosyal, eğitimsel ve ekonomik kazanımların Suriye’ye dönüş sonrasında ne ölçüde tanınacağına ilişkin ciddi bir belirsizlik bulunduğuudur. Bu belirsizlik, geri dönüş sürecinin en kritik hukuki sorunlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye’de geçirilen uzun süre içinde oluşan medeni statüler, mahkeme kararları, eğitim belgeleri, mesleki sertifikalar, sağlık raporları, çalışma kayıtları ve sosyal güvenlik hakları, Suriye’de karşılık bulmadığı takdirde bireyler açısından fiili hak kaybına dönüşebilir.

Bu nedenle geri dönüş sürecinde temel mesele yalnızca kişilerin Suriye’ye fiziksel olarak geçip geçmemesi değildir. Asıl mesele, Türkiye’de kurulan hukuki ve sosyal hayatın Suriye’de nasıl tanınacağı, hangi belgelerle ispatlanacağı, hangi kurumlar tarafından doğrulanacağı ve hak kaybı doğduğunda hangi başvuru yollarının işletileceğidir. Çalıştay bulguları, bu alanlarda yeterli ikili mekanizmaların, dijital doğrulama sistemlerinin ve sınır aşan hukuki danışmanlık ağlarının henüz kurumsallaşmadığını göstermektedir.

4.3.1. Aile Hukuku Kararlarının Tanınması Sorunu

Türkiye’de Suriyeliler açısından en önemli kazanım alanlarından biri aile hukukudur. Resmî evlilikler, boşanma kararları, velayet düzenlemeleri, nafaka hükümleri, soy bağı tespitleri ve çocukların hukuki statüsüne ilişkin kararlar, Türkiye’de mahkemeler ve idari kurumlar tarafından belirli bir hukuki güvence altına alınmıştır. Ancak bu kararların Suriye’de ne ölçüde tanınacağı belirsizdir.

Çalıştayda özellikle Türkiye’de yapılan resmî nikâhların, mahkeme yoluyla gerçekleşen boşanmaların, velayet kararlarının ve nafaka hükümlerinin Suriye’de doğrudan karşılık bulmadığına ilişkin saha gözlemleri paylaşılmıştır. Türkiye’de hukuken sona ermiş bir evliliğin

Suriye’de devam ediyor sayılması, velayetin Türkiye’de anneye verilmesine rağmen Suriye’de baba veya baba tarafı lehine değerlendirilmesi, nafaka kararlarının tanınmaması veya çocukların hukuki statüsünün belirsizleşmesi, geri dönüş sonrasında aile bütünlüğünü ve bireysel hakları doğrudan etkileyebilecek risklerdir.

Aile hukuku alanındaki tanıma sorunu, özellikle kadınlar ve çocuklar açısından daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye’de boşanmış, velayet hakkı elde etmiş veya nafaka kararı almış bir kadının Suriye’ye döndüğünde bu haklarını kullanamaması, yalnızca teknik bir hukuk uyumsuzluğu değildir. Bu durum kadının ekonomik güvenliğini, çocuk üzerindeki karar yetkisini, şiddetten korunma kapasitesini ve aile içindeki konumunu doğrudan zayıflatabilir. Benzer biçimde çocukların velayet, soy bağı ve aile kaydı bakımından belirsizliğe düşmesi, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerini de etkileyebilir.

Bu nedenle aile hukuku kararlarının tanınması meselesi, geri dönüş sürecinin merkezî başlıklarından biri olarak ele alınmalıdır. Türkiye’deki mahkeme kararlarının Suriye’de en azından delil olarak kabul edilmesi, aile hukuku kararlarına ilişkin özel bir tanıma mekanizması kurulması, kadın ve çocukların hak kaybını önleyecek geçiş düzenlemeleri yapılması ve bu alanda uzmanlaşmış hukuk klinikleri aracılığıyla bireylere danışmanlık sağlanması gerekmektedir.

4.3.2. Tanıma ve Tenfiz Mekanizmalarının Eksikliği

Çalıştayda vurgulanan temel sorunlardan biri, Türkiye ile Suriye arasında aile hukuku ve özel hukuk kararlarının karşılıklı tanınması ve tenfizine ilişkin etkin bir mekanizmanın bulunmamasıdır. Tanıma, bir ülkede verilen mahkeme kararının başka bir ülkede hukuki sonuç doğuracak şekilde kabul edilmesini; tenfiz ise bu kararın icra edilebilir hâle gelmesini ifade etmektedir. Boşanma, velayet, nafaka, mal paylaşımı, soy bağı ve miras gibi alanlarda bu mekanizmaların işlememesi, geri dönen bireyler için ciddi belirsizlikler üretmektedir.

Bu eksiklik nedeniyle Türkiye’de alınmış bir mahkeme kararı, Suriye’de doğrudan uygulanabilir olmayabilir. Örneğin Türkiye’de verilen boşanma kararı Suriye’de tanınmazsa, kişi Suriye hukuk düzeninde hâlen evli görünebilir. Türkiye’de anneye verilmiş velayet kararı Suriye’de tanınmazsa, çocuk üzerinde karar yetkisi farklı biçimde değerlendirilebilir. Nafaka kararı tanınmazsa, ekonomik olarak kırılgan durumdaki kadın ve çocuklar gelir desteğinden

mahrum kalabilir. Bu durum, özellikle aile hukuku alanında Türkiye’de edinilen kazanımların geri dönüşte kaybedilmesine yol açabilir.

Tanıma ve tenfiz sorunları, sadece mahkeme kararlarının uygulanmasıyla sınırlı değildir. Bu sorun aynı zamanda belge doğrulama, aile kayıtlarının güncellenmesi, çocukların okul kaydı, miras işlemleri, mülkiyet iddiaları ve kamu hizmetlerine erişim süreçlerini de etkilemektedir. Bir belgenin veya kararın Suriye’de kabul edilmemesi, bireyin hukuki kimliğini ve hak iddia etme kapasitesini zayıflatmaktadır.

Bu nedenle Türkiye ve Suriye arasında en azından belirli alanlarla sınırlı geçici tanıma protokolleri geliştirilmesi önemlidir. Özellikle aile hukuku, çocukların hukuki statüsü, eğitim belgeleri, doğum ve evlilik kayıtları gibi yüksek riskli alanlarda, geçiş dönemi tanıma mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu mekanizmalar, uzun vadeli kapsamlı bir ikili anlaşma yapılana kadar hak kayıplarını azaltacak ara çözümler sağlayabilir.

4.3.3. Resmî Nikâh, Boşanma ve Çoklu Hukuki Statü Sorunları

Türkiye’de resmî evlilik yapan Suriyelilerin bu evliliklerinin Suriye’de tanınıp tanınmayacağı, geri dönüş sürecindeki önemli sorunlardan biridir. Benzer şekilde Türkiye’de boşanan kişilerin Suriye’de evliliklerinin devam ediyor sayılması, kadınlar ve çocuklar açısından ciddi statü çatışmaları doğurabilir. Bu durum, özellikle yeniden evlenme, çocukların velayeti, nafaka, miras ve aile kayıtları bakımından karmaşık sonuçlar üretmektedir.

Çalıştayda ayrıca Türkiye’de hukuken tanınmayan fakat Suriye’de farklı biçimlerde karşılık bulabilecek evlilik pratikleri de tartışılmıştır. Resmî nikâh olmaksızın kurulan birlikteliklerden doğan çocukların hukuki statüsü, çok eşlilikle bağlantılı aile ilişkileri, farklı annelerden doğan çocukların velayet ve miras hakları, geri dönüş sonrasında özel belirsizlikler yaratmaktadır. Türkiye’de hukuken geçerli olmayan bir evlilik ilişkisi, Suriye’de farklı bir aile hukuku anlayışı içinde değerlendirilebilir; bunun tersi de mümkündür.

Bu tür çoklu hukuki statüler, özellikle çocukların hakları açısından dikkatle ele alınmalıdır. Çocuğun hangi ebeveyne bağlı olarak kayıt edileceği, velayetinin kime ait olacağı, miras hakkının nasıl korunacağı, okul ve sağlık hizmetlerine hangi belgeyle erişileceği, geri dönüş sonrasında belirsizleşebilir. Bu nedenle aile yapısı karmaşık olan haneler için geri dönüş öncesi özel hukuki tarama yapılmalıdır.

Resmî nikâh, boşanma, velayet ve çocukların statüsüyle ilgili kararların geri dönüş öncesinde belgelenmesi; mümkünse apostil, konsolosluk onayı veya ortak doğrulama mekanizmalarıyla güçlendirilmesi gerekmektedir. Aksi hâlde Suriye'ye dönen aileler, Türkiye'de çözüme kavuşturdukları aile hukuku meseleleriyle menşe ülkede yeniden karşılaşabilir.

4.3.4. Velayet, Muvafakatname ve Çocukların Sınır Geçişi

Çocukların geri dönüşü, aile hukukunun en hassas alanlarından biridir. Çalıştayda, özellikle anne-baba ayrılığı, boşanma, vefat, kayıp, sınır dışı edilme veya aile bireylerinin farklı ülkelerde bulunması gibi durumlarda çocukların Suriye'ye dönüş sürecinin ciddi hukuki engellerle karşılaştığı belirtilmiştir. Çocuğun yurt dışına çıkışı için anne ve babanın ortak muvafakati gerekebildiğinden, tek ebeveynli ailelerde veya ebeveynlerden birinin bulunmadığı durumlarda süreç kilitlenebilmektedir.

Türkiye'de velayetin anneye verilmiş olması, uygulamada her zaman çocuğun babanın rızası olmadan Suriye'ye götürülebileceği anlamına gelmemektedir. Farklı mahkemeler ve idari uygulamalar arasında yorum farkları bulunabilmekte; bu da ailelerin karar alma süreçlerini belirsizleştirmektedir. Baba kayıp, vefat etmiş, sınır dışı edilmiş, Suriye'de bulunuyor veya çocuğuyla ilişki kurmuyor olabilir. Buna rağmen muvafakatname veya velayet süreçlerinin tamamlanamaması, çocuğun geri dönüşünü engelleyebilmekte veya aile bütünlüğünü bozabilmektedir.

Bu sorun, yalnızca idari bir sınır geçiş meselesi olarak görülmemelidir. Çocuğun yüksek yararı, aile bütünlüğü, eğitim sürekliliği, güvenlik ve korunma ihtiyacı birlikte değerlendirilmelidir. Çocuğun gerçekten hangi ebeveynle yaşadığı, bakımını kimin üstlendiği, Suriye'ye dönüşün çocuğun yararına olup olmadığı, çocuğun orada hangi hizmetlere erişebileceği ve çocuğun görüşünün alınması gereken durumlar ayrıca dikkate alınmalıdır.

Bu nedenle geri dönüş öncesinde çocuklu aileler için özel bir hukuki kontrol mekanizması oluşturulmalıdır. Velayet, vesayet, muvafakatname, soy bağı ve refakatsiz çocuk dosyaları, standart idari prosedürler içinde değil, uzman hukukçuların ve çocuk koruma uzmanlarının katılımıyla değerlendirilmelidir.

4.3.5. Eğitim Belgeleri, Diploma ve Müfredat Denkliği

Türkiye’de eğitim alan Suriyeli çocuklar ve gençler için en önemli taşınabilirlik sorunlarından biri diploma, transkript, okul belgesi ve müfredat denkliğidir. Çok sayıda çocuk Türkiye’de okula başlamış, Türkçe eğitim almış, sınıf düzeylerini Türk eğitim sistemine göre tamamlamış veya üniversiteye devam etmiştir. Geri dönüş sonrasında bu eğitim geçmişinin Suriye’de nasıl tanınacağı belirsizdir.

Eğitim belgelerinin tanınmaması, öğrenciler açısından yıl kaybına, okul terki riskine, üniversiteye geçişte engellere ve mesleki gelecek planlarının bozulmasına yol açabilir. Özellikle lise ve üniversite çağındaki gençler için bu belirsizlik geri dönüş kararını doğrudan etkilemektedir. Türkiye’de belirli bir eğitim yoluna girmiş, üniversiteye hazırlanan veya yükseköğretime devam eden bir öğrencinin Suriye’ye döndüğünde hangi sınıfa veya programa yerleştirileceğini bilmemesi, geri dönüşü ciddi biçimde caydırmaktadır.

Bu nedenle eğitim alanında yalnızca belge onayı yeterli değildir. Müfredat karşılaştırması, ders içeriklerinin eşleştirilmesi, kredi ve sınıf düzeyi tanınması, üniversiteler arası intibak mekanizmaları ve mesleki eğitim belgelerinin akreditasyonu gereklidir. Türkiye’de alınan derslerin Suriye’deki eğitim kurumlarınca mümkün olan en yüksek düzeyde tanınması, özellikle gençlerin geri dönüşüne ilişkin kaygılarını azaltabilir.

Eğitim denkliği, aynı zamanda Suriye’nin yeniden inşası açısından da önemlidir. Türkiye’de eğitim almış ve belirli beceriler kazanmış gençlerin Suriye’ye katkı sunabilmesi, bu kazanımların tanınmasına bağlıdır. Aksi hâlde eğitilmiş gençler için geri dönüş, fırsat değil kayıp olarak algılanacaktır.

4.3.6. Mesleki Sertifikalar, Çalışma Geçmişi ve Oda Kayıtları

Türkiye’de çalışma hayatına katılan, mesleki eğitim alan, sertifika programlarını tamamlayan, işletme kuran veya meslek odalarıyla ilişki geliştiren Suriyelilerin bu kazanımlarının Suriye’de nasıl değerlendirileceği önemli bir diğer taşınabilirlik sorunudur. Özellikle doktorlar, mühendisler, akademisyenler, öğretmenler, teknisyenler, girişimciler ve esnaf için mesleki geçmişin tanınması, geri dönüş sonrasında geçim ve üretkenlik kapasitesini doğrudan etkiler.

Çalıştayda, bazı meslek alanlarında Türkiye’deki çalışma günlerinin veya mesleki deneyimlerin Suriye’deki ilgili oda veya kurumlar tarafından dikkate alınabileceğine ilişkin

örnekler paylaşılmıştır. Ancak bu konuda genel, standartlaşmış ve kurumsal bir mekanizmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Meslek odaları arasında kurulacak temaslar, nitelikli iş gücünün dönüşünü teşvik etmek için önemli bir araç olabilir.

Mesleki sertifikaların, kurs belgelerinin, çalışma deneyiminin ve işletme kayıtlarının Suriye’de tanınmaması, bireyin ekonomik olarak yeniden tutunmasını zorlaştıracaktır. Bu durum özellikle beceri sahibi ve nitelikli kişilerin geri dönüş motivasyonunu zayıflatırabilir. Oysa nitelikli geri dönüş, Suriye’nin yeniden inşası açısından kritik bir potansiyel taşımaktadır.

Bu nedenle mühendislik, tıp, eğitim, hukuk, teknik meslekler ve girişimcilik alanlarında mesleki akreditasyon mekanizmaları kurulmalıdır. Türkiye’de edinilen sertifikaların, çalışma belgelerinin ve mesleki kayıtların Suriye’de geçerli olabilmesi için ilgili meslek odaları, üniversiteler, bakanlıklar ve sivil toplum yapıları arasında teknik iş birliği geliştirilmelidir.

4.3.7. Sosyal Güvenlik, SGK Primleri ve Ekonomik Haklar

Türkiye’de kayıtlı olarak çalışan veya işverenleri tarafından sosyal güvenlik primi yatırılan Suriyelilerin bu primlerinin geri dönüş sonrasında nasıl değerlendirileceği önemli bir ekonomik hak alanıdır. Çalıştayda, bazı kişilerin SGK primlerinden haberdar olmadığı, geri dönüş durumunda prim iadesi veya emeklilik sistemine aktarım konusunun belirsiz olduğu ifade edilmiştir.

Sosyal güvenlik haklarının taşınabilirliği, geri dönüş yapan bireylerin uzun vadeli ekonomik güvenliği açısından önemlidir. Bir kişinin Türkiye’de yıllarca çalışmış olması, prim ödemiş olması veya çalışma geçmişi oluşturmuş olması, Suriye’ye döndüğünde tamamen yok sayılmamalıdır. Bu hakların iadesi, aktarımı veya Suriye’deki sistemde karşılık bulması için ikili düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Benzer şekilde işletme sahipleri, vergi levhası bulunan girişimciler, şirket ortakları, ticari faaliyet yürüten kişiler ve Türkiye ile Suriye arasında ticaret bağlantısı kurmuş aktörler açısından da ekonomik kazanımların korunması önemlidir. Bu kişilerin Türkiye’deki işletmelerini sonlandırmaları, varlıklarını taşımaları, ticari belgelerini kullanmaları veya Suriye’de yeni bir iş kurmaları için hukuki ve idari destek mekanizmaları gereklidir.

Ekonomik hakların taşınabilirliği sağlanmadığında, geri dönüş bireyler açısından yalnızca sosyal ve hukuki değil, ekonomik bir kayba da dönüşebilir. Bu nedenle geri dönüş politikası,

sosyal güvenlik, ticaret hukuku, mesleki akreditasyon ve girişimcilik destekleriyle birlikte planlanmalıdır.

4.3.8. Apostil, Konsolosluk ve Belge Onayı Süreçleri

Türkiye’de edinilen belgelerin Suriye’de kullanılabilmesi veya Suriye’den getirilen belgelerin Türkiye’de kabul edilebilmesi için belge onayı ve doğrulama süreçleri kritik önemdedir. Çalıştayda, Gaziantep gibi Suriyeli nüfusun yoğun olduğu bir şehirde konsolosluk hizmetlerinin sınırlı olması nedeniyle kişilerin belge onayı için İstanbul’a gitmek zorunda kaldıkları, bunun hem maddi hem de lojistik açıdan ciddi zorluk yarattığı ifade edilmiştir.

Belge onayı süreçlerinin uzun, maliyetli ve karmaşık olması, özellikle kırılgan gruplar için hak arama kapasitesini zayıflatmaktadır. Kadınlar, çocuklu aileler, yaşlılar, engelli bireyler, düşük gelirli haneler ve çalışma hayatında güvencesiz konumda bulunan kişiler, İstanbul’a gidip belge onayı yaptırma imkânına sahip olmayabilir. Bu durumda ellerindeki belgeleri kullanamamaları, geri dönüş sürecinde ciddi hak kayıplarına neden olabilir.

Ayrıca sahte belge dolaşımı, belge onay süreçlerini daha da karmaşık hâle getirmektedir. Kurumlar, belgelerin gerçekliğinden emin olamadığında işlemleri yavaşlatmakta veya reddetmektedir. Bu da gerçek belgeye sahip bireylerin dahi mağduriyet yaşamasına yol açabilmektedir.

Bu nedenle Gaziantep’te veya Suriyeli nüfusun yoğun olduğu diğer illerde belge doğrulama ve konsolosluk hizmetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ortak belge doğrulama masaları, dijital kontrol sistemleri, Arapça bilgilendirme birimleri ve hukuk danışmanlığı destekleri, geri dönüş öncesi hak kaybını azaltabilecek önemli araçlardır.

4.3.9. Dijital Doğrulama ve Ortak Veri Altyapısı İhtiyacı

Kazanımların taşınabilirliği açısından dijital doğrulama altyapısı temel bir ihtiyaçtır. Türkiye’de birçok belge e-Devlet, Göç İdaresi, nüfus, eğitim ve sağlık sistemleri üzerinden dijital olarak doğrulanabilmektedir. Buna karşılık Suriye’de kayıt sistemlerinin zayıflığı ve dijitalleşmenin sınırlı olması, iki ülke arasında belge mutabakatını zorlaştırmaktadır.

Ortak veya uyumlu bir dijital doğrulama sistemi olmadan, Türkiye’de alınan belgelerin Suriye’de kabul edilmesi veya Suriye’den getirilen belgelerin Türkiye’de güvenilir biçimde

doğrulanması güçleşmektedir. Bu durum hem bireyler hem de kurumlar açısından belirsizlik üretmektedir. Bireyler haklarını ispatlayamamakta; kurumlar ise sahte belge riski nedeniyle işlem yapmaktan kaçınabilmektedir.

Türkiye'nin dijital kamu hizmetleri konusundaki tecrübesi, bu noktada önemli bir imkân sunmaktadır. Eğitim kayıtları, nüfus bilgileri, doğum belgeleri, geçici koruma kayıtları, sağlık raporları, diploma ve sertifikalar gibi belgelerin doğrulanabileceği sınırlı, güvenli ve yetkilendirilmiş bir dijital platform kurulması, geri dönüş sürecinin hukuki güvenliğini artırabilir.

Bu sistemin doğrudan bütün verileri paylaşan geniş bir entegrasyon modeli olması gerekemeyebilir. İlk aşamada belge doğrulama, kayıt teyidi ve başvuru takibi gibi sınırlı işlemlere sahip bir yapı kurulabilir. Konsolosluklar, sınır kapıları, il göç idareleri, eğitim kurumları ve ilgili Suriye makamları arasında güvenli erişim protokolleriyle çalışan bir sistem, hem sahte belge riskini azaltacak hem de bireylerin haklarına erişimini kolaylaştıracaktır.

4.3.10. Değerlendirme

Çalıştay bulguları, Türkiye'de edinilen kazanımların Suriye'ye taşınabilirliği meselesinin geri dönüşün en belirleyici hukuki alanlarından biri olduğunu göstermektedir. Türkiye'de oluşan evlilik, boşanma, velayet, nafaka, eğitim, meslek, sağlık, sosyal güvenlik ve idari kayıt kazanımları, Suriye'de tanınmadığında bireyler açısından ciddi hak kayıpları ortaya çıkabilir.

Bu nedenle geri dönüş politikasının merkezine hakların taşınabilirliği yerleştirilmelidir. Geri dönüş yapan kişinin yalnızca fiziksel olarak Suriye'ye geçmesi yeterli değildir; yanında götürdüğü belgelerin, kararların, kayıtların ve kazanımların hangi hukuki değere sahip olacağı önceden belirlenmelidir. Aksi hâlde geri dönüş, hukuki süreksizliğin ve belirsizliğin yeniden üretildiği bir sürece dönüşebilir.

Bu bölümde ortaya konan bulgular, üç temel politika ihtiyacına işaret etmektedir. Birincisi, Türkiye'de edinilen aile hukuku, eğitim, sosyal güvenlik ve mesleki kazanımlar için geçici veya kalıcı tanıma mekanizmaları kurulmalıdır. İkincisi, belge doğrulama ve konsolosluk hizmetleri Suriyeli nüfusun yoğun olduğu illerde erişilebilir hâle getirilmelidir. Üçüncüsü, Türkiye ve Suriye arasında dijital doğrulama, hukuk klinikleri ve teknik komisyonlar aracılığıyla sınır aşan kurumsal iş birliği geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliği, hakların taşınabilirliği sağlanmadan mümkün değildir. Türkiye’de edinilen kazanımların Suriye’de bütünüyle yok sayılması, gönüllü geri dönüşü hak kaybı, aile parçalanması, eğitim kesintisi ve ekonomik güvencesizlik üreten bir sürece dönüştürebilir. Bu nedenle tanıma, tenfiz, belge doğrulama ve kurumsal koordinasyon mekanizmaları, geri dönüş politikasının yardımcı unsurları değil, merkezî bileşenleri olarak görülmelidir.

4.4. Hukuki Belirsizliklerin Geri Dönüş Kararlarına Etkisi

Çalıştay tartışmalarında öne çıkan dördüncü temel bulgu, hukuki belirsizliklerin Suriyelilerin geri dönüş kararlarını doğrudan etkilediğidir. Geri dönüş kararı, çoğu zaman yalnızca Suriye’deki güvenlik, barınma, iş imkânı veya altyapı koşullarına bağlı olarak şekillenmemektedir. Türkiye’deki hukuki statünün geleceği, geçici koruma rejiminin sürüp sürmeyeceği, kimliklerin pasifleşip pasifleşmeyeceği, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimin devam edip etmeyeceği, geri dönüş sonrasında Türkiye’ye yeniden giriş imkânının bulunup bulunmayacağı gibi unsurlar da karar üzerinde belirleyici olmaktadır.

Bu nedenle geri dönüş kararı, iki yönlü bir belirsizlik alanında verilmektedir. Bir tarafta Suriye’deki güvenlik, mülkiyet, eğitim, sağlık, iş ve hukuk düzenine ilişkin belirsizlikler bulunmaktadır. Diğer tarafta ise Türkiye’deki statünün geleceği, geçici korumanın olası dönüşümü, hizmetlere erişimin sınırları ve toplumsal/siyasal atmosferden kaynaklanan belirsizlikler yer almaktadır. Bu ikili belirsizlik, Suriyelileri çoğu zaman “kalmak” ile “dönmek” arasında net tercih yapamayan, ara konumda bekleyen ve kararını erteleyen bir pozisyona sürüklemektedir.

4.4.1. Statü Belirsizliği ve Gelecek Kaygısı

Türkiye’de geçici koruma rejiminin uzun yıllara yayılması, Suriyeliler açısından kendine özgü bir statü belirsizliği üretmiştir. Başlangıçta geçici bir koruma mekanizması olarak tasarlanan bu statü, zaman içinde milyonlarca insanın eğitim, sağlık, sosyal yardım, çalışma, ikamet ve yerel hizmetlere erişimini belirleyen temel hukuki çerçeve hâline gelmiştir. Ancak statünün adında ve mantığında bulunan “geçicilik”, uzun vadeli gelecek planlarını belirsiz kılmaya devam etmektedir.

Çalıştayda katılımcılar, birçok Suriyelinin kendi statüsünün ne anlama geldiğini, hangi hakları içerdiğini ve gelecekte nasıl değişebileceğini tam olarak bilmediğini vurgulamıştır. “Geçici koruma sona erecek mi?”, “Kimliğim iptal edilir mi?”, “Vatandaşlık veya kalıcı ikamet imkânı olacak mı?”, “Suriye’ye dönmezsem haklarımı kaybeder miyim?” gibi sorular, karar alma süreçlerinde önemli bir psikolojik baskı oluşturmaktadır.

Bu belirsizlik, geri dönüş kararlarını iki farklı yönde etkileyebilmektedir. Bazı kişiler Türkiye’deki statülerinin geleceğine güvenemedikleri için geri dönüşü bir seçenek olarak daha fazla düşünmeye başlamaktadır. Buna karşılık, Suriye’deki koşulların belirsizliği ve Türkiye’de yeniden giriş imkânının sınırlanması ihtimali, bazı kişileri Türkiye’de kalmaya yöneltmektedir. Dolayısıyla statü belirsizliği tek başına geri dönüşü teşvik eden veya engelleyen bir unsur değildir; daha çok bireyleri kararsız, kaygılı ve beklemeye yöneltten bir ara durum üretmektedir.

4.4.2. Geçici Korumanın Uzaması ve “Gri Alan” Deneyimi

Geçici koruma rejiminin uzun yıllara yayılması, Suriyeliler açısından ne tam geçici ne de tam kalıcı bir hukuki durum ortaya çıkarmıştır. Bu durum çalıştayda “gri alan” olarak tarif edilen bir deneyim üretmektedir. Suriyeliler Türkiye’de eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve çalışma hayatıyla ilişki kurabilmekte; ancak uzun vadeli hukuki statülerinin ne olacağı konusunda net bir güvenceye sahip olamamaktadır.

Bu gri alan, yalnızca hukuki bir durum değil, aynı zamanda psikolojik ve toplumsal bir deneyimdir. Kişiler bir yandan Türkiye’de çocuklarını büyütmekte, iş kurmakta, eğitim almakta, komşuluk ve akrabalık ilişkileri geliştirmekte; diğer yandan statülerinin geçici olduğu bilgisiyle hareket etmektedir. Bu çelişki, kalıcılık ve dönüş arasında sürekli ertelenen kararlar doğurmaktadır.

Geri dönüş tartışmaları yoğunlaştığında bu gri alan daha görünür hâle gelmektedir. Kişiler, Türkiye’deki hayatlarını tamamen güvence altında görmedikleri gibi, Suriye’deki geleceklerini de öngörememektedir. Bu nedenle geri dönüş politikalarının, geçici korumanın geleceğine ilişkin açık ve güvenilir bilgilendirme mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Belirsizlik altında alınan kararlar, gönüllülük ilkesini zayıflatma riski taşır.

4.4.3. Kimlik Pasifleşmesi ve Statüsüzlük Riski

Çalıştayda dile getirilen önemli meselelerden biri, geçici koruma kimliklerinin pasifleşmesi veya iptal edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek statüsüzlük riskidir. Kimlik pasifleşmesi, bireyin kamu hizmetlerine erişimini, seyahatini, eğitim ve sağlık işlemlerini, sosyal yardım başvurularını ve hukuki başvuru kapasitesini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle kimlik statüsündeki herhangi bir değişiklik, geri dönüş kararları üzerinde güçlü bir baskı unsuru olarak algılanabilmektedir.

Kimliklerin pasifleşmesi ya da iptal edilmesi ihtimali, bazı kişilerde “Türkiye’de kalırsam haklarımı kaybederim” endişesi doğurabilir. Diğer taraftan, Suriye’ye giden kişinin Türkiye’ye geri dönemeyeceği algısı, geri dönüş kararını daha riskli hâle getirmektedir. Özellikle daha önce “git-gör-gel” türü geçiş imkânlarının bulunması, kişilere Suriye’deki koşulları gözlemleyip karar verme esnekliği tanıdımsken; geri dönüşün tek yönlü bir karar hâline gelmesi, belirsizliği artırmaktadır.

Bu bağlamda kimlik pasifleşmesi meselesi yalnızca idari bir işlem olarak ele alınmamalıdır. Bu işlem, bireylerin karar alma psikolojisini, kamu kurumlarına güvenini ve gönüllülük algısını doğrudan etkilemektedir. Kimlik statüsüne ilişkin uygulamaların açık, öngörülebilir, yazılı ve erişilebilir biçimde duyurulması; özellikle Arapça bilgilendirme mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

4.4.4. Geri Dönüşün Tek Yönlü Hâle Gelmesi ve Karar Erteleme

Çalıştayda, geçmiş dönemlerde bazı kişilerin Suriye’ye gidip koşulları görerek geri dönme imkânına sahip olduğu; ancak bu tür esnek geçişlerin ortadan kalkmasıyla geri dönüş kararının daha ağır ve tek yönlü bir karar hâline geldiği ifade edilmiştir. Kişi Suriye’ye geçtiğinde Türkiye’deki statüsünü kaybedeceğini veya geri dönemeyeceğini düşündüğünde, geri dönüş kararı çok daha riskli bir nitelik kazanmaktadır.

Bu durum, geri dönüş eğilimini her zaman artırmamakta; aksine birçok kişiyi kararı ertelemeye yöneltmektedir. Çünkü aileler, Suriye’de karşılaşacakları koşulların kötü olması hâlinde geri dönüşten vazgeçme veya Türkiye’ye dönme imkânlarının sınırlı olabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle “gittiğimde pişman olursam ne olacak?” sorusu, geri dönüş kararının merkezine yerleşmektedir.

Tek yönlü geri dönüş algısı, özellikle çocuklu aileler, eğitim süreci devam eden gençler, kronik hastalar, kadınlar, engelli bireyler ve Türkiye’de sosyal bağları güçlü olan haneler için daha belirleyicidir. Bu gruplar açısından geri dönüş, yalnızca coğrafi bir hareket değil; mevcut hak ve hizmet ağlarından kopuş anlamına gelebilir. Bu nedenle geri dönüş politikalarında, dönüş öncesi danışmanlık, bilgi sağlama ve gerçekçi risk değerlendirmesi süreçleri güçlendirilmelidir.

4.4.5. Sağlık, Sosyal Yardım ve Hizmetlere Erişimdeki Değişikliklerin Algılanışı

Çalıştayda sağlık hizmetleri ve sosyal desteklere erişimdeki değişikliklerin Suriyeli aileler arasında ciddi kaygı yarattığı belirtilmiştir. Özellikle genel sağlık sigortası, ödeme gücü değerlendirmesi, kronik hastalık veya yatılı tedavi gibi kriterler üzerinden hizmetlere erişimin yeniden düzenlenmesi, aileler tarafından bazen geri dönüşe yönlendirme stratejisi olarak algılanabilmektedir.

Bu algı, geri dönüşün gönüllülüğü açısından önemlidir. Eğer bireyler sağlık hizmetlerine, sosyal yardımlara veya temel kamu hizmetlerine erişimlerinin daralacağı kaygısıyla geri dönüş kararı alıyorsa, bu kararın ne ölçüde serbest iradeye dayandığı tartışmalı hâle gelebilir. Elbette kamu hizmetlerinin kapsamı ve sürdürülebilirliği ayrı bir politika tartışmasıdır; ancak bu alandaki değişikliklerin açık, şeffaf ve doğru biçimde anlatılmaması, bilgi kirliliği ve korku üretmektedir.

Özellikle kronik hastalar, engelli bireyler, özel gereksinimli çocuklar, yaşlılar ve düşük gelirli aileler için sağlık ve sosyal destekler geri dönüş kararında merkezi önemdedir. Bu gruplar, Suriye’de benzer hizmetlere erişemeyeceklerini düşündüklerinde geri dönüşten kaçınabilir; Türkiye’deki hizmetlere erişimlerinin kesileceğini düşündüklerinde ise baskı altında hissedebilirler. Dolayısıyla hizmet değişiklikleri, geri dönüş politikasıyla doğrudan bağlantılı olmasa bile, geri dönüş algısını etkileyen önemli bir faktördür.

4.4.6. Kadınların Geri Dönüş Kararındaki Konumu

Çalıştayda kadınların geri dönüş kararındaki konumu özellikle vurgulanmıştır. Türkiye’ye geliş sürecinde çoğu zaman erkeklerin karar verici olduğu; ancak Türkiye’de geçen süre içinde kadınların hak bilinci, çocukların eğitimi, çalışma hayatı, şiddetten korunma mekanizmaları ve

hukuki başvuru yolları üzerinden aile içindeki karar süreçlerinde daha görünür hâle geldiği ifade edilmiştir.

Bununla birlikte geri dönüş kararında kadınların iradesinin her zaman bağımsız biçimde oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Ekonomik bağımlılık, aile içi hiyerarşi, hane reisinin kararı, çocukların velayeti, boşanmış eşle yeniden karşılaşma riski veya Suriye’deki aile baskısı kadınların kararını etkileyebilmektedir. Bazı durumlarda erkeklerin Suriye’ye dönme kararı alması, kadınları fiilen bu kararı takip etmek zorunda bırakabilmektedir.

Kadınlar açısından temel kaygılardan biri, Türkiye’de edindikleri aile hukuku ve koruma mekanizmalarını Suriye’de kaybetme ihtimalidir. Velayet hakkının zayıflaması, nafaka kararının tanınmaması, şiddet failleriyle yeniden karşılaşma, çok eşlilik veya tek taraflı boşanma pratikleri, kadınların geri dönüş mesafeli yaklaşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle geri dönüş mülakatlarında kadınların ayrı biçimde dinlenmesi, hukuki hakları konusunda bilgilendirilmesi ve baskı altında olup olmadıklarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.4.7. Çocuklar ve Gençler Açısından Eğitim Sürekliliği Kaygısı

Geri dönüş kararlarında çocukların ve gençlerin eğitimi belirleyici bir faktördür. Çalıştayda çok sayıda ailenin, çocuklarının Türkiye’de okula alışması, Türkçe eğitim alması, lise veya üniversite planı yapması nedeniyle geri dönüş kararını ertelediği belirtilmiştir. Özellikle Türkiye’de doğan veya küçük yaşta gelen çocuklar için Suriye’ye dönüş, çoğu zaman tanıdık bir ülkeye dönüş değil, bilinmeyen bir eğitim ve sosyal çevreye geçiş anlamına gelmektedir.

Gençler açısından bu kaygı daha belirgindir. Türkiye’de üniversiteye hazırlanan, üniversiteye devam eden veya diploma alma aşamasında olan gençler için geri dönüş, eğitim sürecinin kesintiye uğraması anlamına gelebilir. Suriye’de diploma denkliği, sınıf yerleştirme, müfredat uyumu ve eğitim altyapısı konusunda belirsizlikler bulunduğu, gençler geri dönüş direnç gösterebilmektedir.

Ayrıca aidiyet meselesi de geri dönüş kararını etkilemektedir. Türkiye’de büyüyen, Türkçe konuşan, arkadaş çevresi Türkiye’de olan ve kendisini sosyal olarak Türkiye’ye daha yakın hisseden gençler için Suriye’ye dönüş yalnızca eğitimsel değil, kimliksel bir kırılma anlamına gelebilir. Bu nedenle çocukların ve gençlerin geri dönüş kararı, yalnızca ebeveynlerin

beyanıyla değil, eğitim sürekliliği, psikososyal uyum ve çocuğun yüksek yararı perspektifiyle değerlendirilmelidir.

4.4.8. Hane İçi Karar Alma, Parçalı Dönüş ve Aile Bütünlüğü

Geri dönüş kararları çoğu zaman hane içinde ortak ve eşit bir değerlendirme sonucunda alınmamaktadır. Ekonomik güç, cinsiyet rolleri, ebeveynlik statüsü, çocukların eğitimi, geniş aile bağları ve Suriye’deki akrabalık ilişkileri karar üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu nedenle aynı aile içinde geri dönmek isteyenler ile kalmak isteyenler arasında farklılaşma görülebilmektedir.

Çalıştayda, erkeklerin Suriye’ye dönüp yeniden evlenmesi, kadın ve çocukların Türkiye’de kalması, çocukların baba veya anne tarafı arasında bölünmesi, yaşlıların dönmek isterken gençlerin kalmak istemesi gibi parçalı karar örneklerine dikkat çekilmiştir. Bu tür durumlar, geri dönüşün aile bütünlüğü açısından riskli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Parçalı dönüş, hukuki sorunları da beraberinde getirmektedir. Velayet, muvafakatname, nafaka, miras, aile birleşimi, çocukların okul kaydı ve sınır geçişi gibi alanlarda aile bireylerinin farklı ülkelerde bulunması süreci karmaşıktır. Bu nedenle geri dönüş politikalarında hane bir bütün olarak görülse bile, her aile bireyinin hukuki ve sosyal durumu ayrıca analiz edilmelidir.

4.4.9. Bilgi Kirliliği, Sosyal Medya ve Güvenilir Bilgilendirme İhtiyacı

Çalıştayda, Suriyeliler arasında geri dönüş, geçici koruma, kimlik iptali, sağlık hizmetleri, sınır geçişleri ve yardım uygulamaları konusunda yoğun bilgi kirliliği bulunduğu belirtilmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarında yayılan doğrulanmamış bilgiler, söylentiler ve korku üreten içerikler geri dönüş kararlarını etkileyebilmektedir.

Bilgi kirliliği, hukuki belirsizliği daha da artırmaktadır. Resmî açıklamaların yetersiz, geç veya yalnızca Türkçe yapılması durumunda, Suriyeliler bilgiyi çoğu zaman gayriresmî kanallardan edinmektedir. Bu da yanlış beklentiler, gereksiz korkular veya hatalı kararlar doğurabilmektedir. Geri dönüş gibi telafisi zor sonuçlar doğurabilecek bir konuda güvenilir, düzenli ve ana dilde bilgilendirme hayati önemdedir.

Bu nedenle Göç İdaresi Başkanlığı, ilgili bakanlıklar, valilikler ve uluslararası kuruluşlar tarafından Arapça bilgilendirme videoları, soru-cevap metinleri, saha toplantıları, danışma hatları ve resmî sözcülük mekanizmaları geliştirilmelidir. Geri dönüş sürecine ilişkin her yeni uygulama, kimleri kapsadığı, hangi hakları etkilediği, hangi belgelerin gerektiği ve hangi başvuru yollarının bulunduğu açık biçimde duyurulmalıdır.

4.4.10. Gönüllülük İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi

Hukuki belirsizlikler, geri dönüşün gönüllü olup olmadığı sorusunu daha karmaşık hâle getirmektedir. Bir kişinin geri dönüş formu imzalaması veya sözlü olarak dönmek istediğini belirtmesi, tek başına gönüllülüğün varlığını kanıtlamaya yetmeyebilir. Kararın hangi koşullarda alındığı, kişinin hakları konusunda bilgilendirilip bilgilendirilmediği, aile içinde baskı olup olmadığı, hizmetlerden mahrum kalma korkusunun kararı etkileyip etkilemediği ve dönüş sonrası risklerin bilinip bilinmediği ayrıca değerlendirilmelidir.

Gönüllülük, özellikle kırılgan gruplar açısından daha dikkatli ele alınmalıdır. Kadınların, çocukların, engelli bireylerin, yaşlıların, tek ebeveynli ailelerin ve geçmişte hak ihlali yaşamış kişilerin geri dönüş kararları, standart idari beyanın ötesinde incelenmelidir. Kadın ve çocuklarla ayrı görüşmeler yapılması, gerektiğinde sosyal hizmet uzmanları ve hukukçuların sürece katılması, bireyin Suriye’de karşılaşabileceği risklerin önceden değerlendirilmesi bu ilkenin korunması açısından gereklidir.

Bu bağlamda geri dönüşün gönüllü, güvenli ve onurlu olabilmesi için yalnızca sınırdaki işlemlerin düzenli yürütülmesi yeterli değildir. Geri dönüş öncesi bilgilendirme, hukuki danışmanlık, bireysel risk değerlendirmesi, belge hazırlığı ve dönüş sonrası izleme mekanizmaları birlikte işletilmelidir. Aksi hâlde hukuki belirsizlikler altında verilen kararlar, ileride hak kaybı ve mağduriyet doğurabilir.

4.4.11. Değerlendirme

Çalıştay bulguları, hukuki belirsizliklerin geri dönüş kararları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Statünün geleceği, kimlik pasifleşmesi ihtimali, hizmetlere erişim değişiklikleri, geri dönüşün tek yönlü algılanması, aile hukuku kazanımlarının kaybı ve Suriye’deki hukuki ortamın belirsizliği, Suriyelilerin karar alma süreçlerini doğrudan şekillendirmektedir.

Bu nedenle geri dönüş politikası, yalnızca Suriye'deki koşullara ilişkin değerlendirmeler üzerinden yürütülmemelidir. Türkiye'deki hukuki statünün geleceği, mevcut hakların kapsamı, geri dönüş sonrasında hakların nasıl korunacağı ve bireylerin hangi belgelerle işlem yapacağı da açık biçimde ortaya konmalıdır. Belirsizlik hem geri dönüşü erteleyen hem de bazı bireyleri baskı altında geri dönüşe yöneltten bir unsur olabilir.

Sonuç olarak, geri dönüş kararının gerçekten gönüllü olabilmesi için bireylerin hakları, riskleri ve seçenekleri konusunda açık, güvenilir ve erişilebilir bilgiye sahip olması gerekir. Hukuki belirsizliklerin azaltılması, gönüllülük ilkesinin korunması ve geri dönüşün sürdürülebilirliği açısından temel şarttır. Geri dönüş politikası, bireyleri belirsizlik içinde karar vermeye zorlayan değil, bilgilendirilmiş, hak temelli ve güvenli karar alma süreçlerini mümkün kılan bir çerçeveye kavuşturulmalıdır.

4.5. Kırılgan Gruplar Açısından Hukuki Riskler

Çalıştay tartışmalarında öne çıkan beşinci temel bulgu, geri dönüş sürecinin tüm bireyler açısından aynı düzeyde hukuki risk üretmediğidir. Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü, genel güvenlik, barınma, istihdam ve altyapı koşullarıyla birlikte değerlendirilse de, bazı gruplar açısından süreç çok daha karmaşık hukuki ve insani sonuçlar doğurabilmektedir. Kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelli bireyler, özel gereksinimli çocuklar, tek ebeveynli aileler, refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, kayıp kişi yakınları ve geçmişte hak ihlaline uğramış bireyler bu açıdan özel dikkat gerektirmektedir.

Kırılganlık, yalnızca ekonomik yoksunluk veya fiziksel korunmasızlık anlamına gelmemektedir. Hukuki belirsizlik, belge eksikliği, aile içi güç ilişkileri, eğitim kaybı, sağlık hizmetlerine erişememe, şiddet riski, velayet uyuşmazlığı, soy bağı tespiti sorunu veya mülkiyet hakkını ispatlayamama gibi durumlar da kırılganlığı derinleştirmektedir. Bu nedenle geri dönüş süreçlerinde tek tip idari prosedürler yerine, bireylerin özgül durumlarını dikkate alan farklılaştırılmış değerlendirme mekanizmalarına ihtiyaç vardır.

4.5.1. Kadınlar: Aile Hukuku, Koruma Mekanizmaları ve Karar Alma Süreçleri

Kadınlar, geri dönüş sürecinde en belirgin hukuki risklerle karşılaşan gruplardan biridir. Türkiye'de geçen süre içinde birçok Suriyeli kadın resmî evlilik, boşanma, velayet, nafaka, şiddetten korunma, adli yardım ve sosyal hizmet mekanizmalarıyla tanışmıştır. Bu

mekanizmalar, kadınların aile içindeki konumunu, çocukları üzerindeki karar yetkisini, şiddete karşı korunma kapasitesini ve ekonomik güvenliğini güçlendiren önemli kazanımlar üretmiştir.

Ancak bu kazanımların Suriye’de tanınmaması veya uygulanamaması ihtimali, kadınlar açısından geri dönüşü riskli hâle getirmektedir. Türkiye’de boşanmış bir kadının Suriye’de hâlen evli kabul edilmesi, Türkiye’de anneye verilmiş velayet kararının Suriye’de baba veya baba tarafı lehine değişmesi, nafaka kararının tanınmaması veya kadının şiddet failinden korunabileceği mekanizmalara erişememesi ciddi hak kayıpları doğurabilir. Bu durum yalnızca kadınların bireysel güvenliğini değil, çocukların bakım, eğitim ve korunma süreçlerini de etkiler.

Kadınların geri dönüş kararındaki iradeleri ayrıca değerlendirilmelidir. Hane içinde geri dönüş kararı çoğu zaman ekonomik gücü elinde tutan erkekler veya geniş aile tarafından şekillendirilebilmektedir. Kadın ekonomik olarak bağımlıysa, çocukların bakım sorumluluğunu tek başına taşıyorsa veya Türkiye’deki hukuki statüsünü kaybetmekten korkuyorsa, geri dönüş beyanı gerçek anlamda özgür iradeye dayanmayabilir. Bu nedenle geri dönüş mülakatlarında kadınlarla ayrı görüşme yapılması, kararın baskı altında verilip verilmediğinin değerlendirilmesi ve kadınlara aile hukuku hakları konusunda özel danışmanlık sunulması gerekmektedir.

Kadınlar açısından bir diğer risk, Türkiye’de şiddet nedeniyle korunma kararı almış veya boşanmış kişilerin Suriye’ye döndüklerinde fail eş, eski eş veya geniş aile baskısıyla yeniden karşılaşma ihtimalidir. Türkiye’de KADES, kolluk, sosyal hizmet ve mahkeme mekanizmalarına erişebilen kadınlar, Suriye’de benzer erişim imkânlarına sahip olamayabilir. Bu nedenle şiddet geçmişi olan kadınların geri dönüş dosyaları, standart idari işlem olarak değil, yüksek riskli koruma dosyası olarak değerlendirilmelidir.

4.5.2. Çocuklar: Soy bağı, Velayet, Eğitim ve Korunma Riski

Çocuklar, geri dönüş sürecinde yüksek düzeyde hukuki ve sosyal korumaya ihtiyaç duyan temel gruptur. Türkiye’de doğan, büyüyen veya eğitim hayatına başlayan Suriyeli çocuklar için geri dönüş, yalnızca ülke değiştirme anlamına gelmemektedir. Bu süreç, çocuğun eğitim dilinin, okul ortamının, sosyal çevresinin, aile düzeninin, hukuki statüsünün ve koruma mekanizmalarının değişmesi anlamına gelebilir.

Çocuklar açısından ilk temel risk, soy bağı ve kimlik tespitidir. Bazı çocukların doğum belgeleri, aile cüzdanı kayıtları veya ebeveyn bilgileri eksik olabilir. Bazı durumlarda anne veya baba kayıp, vefat etmiş, sınır dışı edilmiş, başka ülkede bulunuyor veya çocuğun bakımında fiilen yer almıyor olabilir. Bu gibi durumlarda çocuğun hangi ebeveyne bağlı olarak kaydedileceği, velayetin kimde olduğu, sınır geçişi için kimin muvafakat vereceği ve Suriye’de hangi belgeyle okula kaydolacağı belirsizleşmektedir.

İkinci temel risk, eğitim sürekliliğidir. Türkiye’de okula devam eden çocukların Suriye’de hangi sınıfa yerleştirileceği, Türkçe eğitim geçmişinin nasıl değerlendirileceği, okul belgelerinin tanınıp tanınmayacağı ve eğitim altyapısının yeterli olup olmadığı geri dönüş kararında belirleyicidir. Eğitim kesintisi, özellikle ergenlik çağındaki çocuklar için okul terki, çocuk işçiliği veya erken yaşta evlilik riskini artırabilir.

Üçüncü temel risk, çocuğun korunmasıdır. Türkiye’de çocuk koruma sistemi, sosyal hizmetler, rehberlik servisleri, okul idareleri, kolluk ve mahkemeler aracılığıyla belirli başvuru mekanizmaları mevcuttur. Suriye’ye dönüş sonrasında bu mekanizmaların karşılığının olmaması veya zayıf işlemesi, çocukları ihmal, istismar, çocuk işçiliği, erken evlilik, eğitimden kopma ve aile içi şiddet gibi risklere açık hâle getirebilir.

Bu nedenle çocuklu ailelerin geri dönüş dosyaları, çocuğun yüksek yararı ilkesi temelinde değerlendirilmelidir. Çocuğun okul durumu, sağlık ihtiyaçları, özel gereksinimleri, aile bağları, velayet ve soy bağı durumu, psikososyal uyumu ve Suriye’de erişebileceği hizmetler birlikte incelenmelidir. Geri dönüş kararı yalnızca ebeveyn beyanıyla değil, çocuğun hakları ve yüksek yararı dikkate alınarak ele alınmalıdır.

4.5.3. Gençler: Aidiyet, Eğitim Denkliği ve Gelecek Kaybı

Türkiye’de büyüyen veya gençlik dönemini Türkiye’de geçiren Suriyeli gençler, geri dönüş sürecinde kendine özgü bir kırılganlık yaşamaktadır. Bu grup, çoğu zaman Suriye’ye ilişkin hatıraları sınırlı olan, Türkçe eğitim almış, sosyal çevresini Türkiye’de kurmuş ve gelecek planlarını Türkiye’deki eğitim veya iş imkânlarına göre şekillendirmiş bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle geri dönüş, gençler açısından yalnızca fiziksel bir hareket değil, aidiyet ve gelecek tasavvurunda ciddi bir kırılma anlamına gelebilir.

Gençler açısından en önemli risklerden biri eğitim ve diploma denkliğidir. Türkiye’de lise veya üniversite eğitime devam eden, sınavlara hazırlanan, diploma alma aşamasında olan veya mesleki sertifikalar edinmiş gençler, Suriye’ye döndüklerinde bu belgelerin tanınıp tanınmayacağını bilememektedir. Eğitim geçmişinin Suriye’de karşılık bulmaması, yıl kaybı, okul terki, üniversiteye geçişte belirsizlik ve mesleki statü kaybı doğurabilir.

Aidiyet meselesi de geri dönüş kararında belirleyicidir. Türkiye’de büyümüş, Türkçe konuşan ve sosyal ilişkilerini Türkiye’de kurmuş gençler için Suriye, kimi zaman hukuken bağlı oldukları fakat sosyal olarak yabancılaştıkları bir yer hâline gelebilmektedir. Bu durum, geri dönüş sonrası psikososyal uyum sorunlarına, kimlik gerilimine ve yeniden göç isteğine yol açabilir.

Gençlerin geri dönüş sürecinde edilgen aile üyeleri olarak görülmemesi gerekir. Özellikle lise ve üniversite çağındaki gençlerin eğitim, meslek ve aidiyet kaygıları doğrudan dinlenmeli; diploma denkliği, müfredat intibakı, mesleki yönlendirme ve gençlik destek programları geliştirilmelidir. Aksi hâlde geri dönüş, gençler için nitelikli katkı imkânı olmaktan çıkıp eğitim ve gelecek kaybı üreten bir sürece dönüşebilir.

4.5.4. Tek Ebeveynli Aileler ve Parçalanmış Haneler

Tek ebeveynli aileler, geri dönüş sürecinde yoğun hukuki engellerle karşılaşmaktadır. Boşanma, ölüm, kayıp, sınır dışı edilme, aile içi şiddet, ayrı yaşama veya ebeveynlerden birinin başka ülkede bulunması gibi nedenlerle çocukların bakımını tek başına üstlenen anne veya babalar için geri dönüş işlemleri standart hane prosedürleriyle çözülememektedir.

Bu gruplar açısından temel sorunlar velayet, vesayet, muvafakatname ve soy bağı etrafında yoğunlaşmaktadır. Çocuğun yurt dışına çıkışı için diğer ebeveynin rızası aranıyorsa, ancak diğer ebeveyn bulunamıyor, iletişim kurulamıyor veya çocuğun bakımında fiilen yer almıyorsa, süreç kilitlenebilmektedir. Anne çocuğun fiilî bakımını üstlenmiş olsa bile, gerekli belgeleri tamamlayamadığında Suriye’ye dönüşte hukuki engellerle karşılaşabilir.

Parçalanmış hanelerde aile bireylerinin farklı ülkelerde bulunması, geri dönüşü daha da karmaşıktırmaktadır. Baba Suriye’de, anne Türkiye’de, çocuklar farklı akrabaların yanında veya yaşlı aile üyeleri başka bir şehirde olabilir. Bu durum aile birleşimi, çocuğun refakati, velayet, nafaka, miras ve eğitim kaydı gibi alanlarda çoklu sorunlar üretmektedir.

Bu nedenle tek ebeveynli ve parçalanmış aileler için geri dönüş öncesi özel hukuki danışmanlık zorunlu hâle getirilmelidir. Velayet, muvafakatname, vasi tayini, soy bağı tespiti ve çocuğun yüksek yararı değerlendirmesi tamamlanmadan geri dönüş işlemlerinin yürütülmesi, çocuklar ve bakım veren ebeveyn açısından ciddi hak kaybı doğurabilir.

4.5.5. Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklar

Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, geri dönüş sürecinde en yüksek koruma ihtiyacı taşıyan gruplardan biridir. Bu çocukların ebeveynleri kayıp, vefat etmiş, başka ülkede, Suriye’de veya Türkiye içinde farklı bir yerde olabilir. Bazı çocuklar büyükanne, büyükbaba, amca, hala, teyze veya aile dostu gibi akrabaların bakımında bulunabilir. Bu durumda çocuğun hukuki temsilcisi, bakım veren kişiyle ilişkisi, velayet veya vesayet durumu ve sınır geçiş hakkı dikkatle değerlendirilmelidir.

Refakatsiz çocuklar açısından en önemli risk, çocuğun yanlış kişiye teslim edilmesi, soy bağı veya akrabalık ilişkisinin doğrulanamaması, insan ticareti veya çocuk kaçırma riskinin gözden kaçmasıdır. Bu nedenle DNA testi, nüfus kayıtları, sosyal inceleme, çocukla bireysel görüşme ve bakım veren kişinin hukuki yetkisinin doğrulanması gibi mekanizmalar önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte soy bağı ve vesayet süreçlerinin çok uzun sürmesi, çocuğun belirsizlik içinde kalmasına da neden olabilir. Bu nedenle hem çocuğun güvenliğini hem de sürecin hızını gözetten özel protokollere ihtiyaç vardır. Sağlık ve nüfus kurumları arasında hızlı DNA ve soy bağı tespiti mekanizmaları, mahkemelerle koordineli çocuk koruma süreçleri ve sınır kapılarında uzman sosyal hizmet desteği bu alanda kritik öneme sahiptir.

Refakatsiz çocukların geri dönüşü, yalnızca aile birleşimi hedefiyle yürütülmemelidir. Çocuğun döneceği kişinin gerçekten güvenilir bakım sağlayıp sağlayamayacağı, çocuğun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi, psikososyal durumu ve çocuğun görüşü dikkate alınmalıdır. Bu alan, geri dönüş politikasının en hassas koruma başlıklarından biri olarak değerlendirilmelidir.

4.5.6. Engelli Bireyler ve Özel Gereksinimli Çocuklar

Engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar, geri dönüş sürecinde sağlık, bakım, eğitim ve sosyal destek hizmetlerine erişim açısından özel riskler taşımaktadır. Türkiye’de engelli

raporu, özel eğitim desteği, rehabilitasyon hizmetleri, sağlık takibi, sosyal yardım veya bakım desteği alan bireylerin Suriye’de benzer hizmetlere erişip erişemeyeceği belirsizdir. Bu belirsizlik, geri dönüşün sürdürülebilirliğini doğrudan etkiler.

Özel gereksinimli çocuklar açısından eğitim sürekliliği özellikle önemlidir. Türkiye’de özel eğitim kurumlarında, kaynaştırma uygulamalarında veya rehabilitasyon merkezlerinde destek alan çocukların Suriye’de aynı düzeyde hizmete ulaşamaması, gelişimsel gerileme, eğitimden kopma ve bakım yükünün tamamen aileye devredilmesi gibi sonuçlar doğurabilir.

Engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar için geri dönüş kararı, standart aile kararı olarak görülmemelidir. Sağlık raporları, ilaç ve tedavi ihtiyaçları, fiziksel erişilebilirlik, bakım veren kişinin durumu, Suriye’deki sağlık ve sosyal hizmet altyapısı, eğitim desteği ve ekonomik koşullar birlikte değerlendirilmelidir. Geri dönüş öncesinde bu kişilere yönelik özel risk taraması yapılmalı ve gerekli belgelerin Suriye’de tanınması için destek sağlanmalıdır.

4.5.7. Yaşlılar: Sağlık, Mülkiyet ve Aile Bağları

Yaşlılar, geri dönüş sürecinde çift yönlü bir kırılganlık yaşamaktadır. Bir taraftan yaşlı kuşaklar, köken ülkedeki ev, toprak, mezarlık, akrabalık ve geçmiş hayatla daha güçlü bağ kurabilmekte; bu nedenle geri dönüşe daha istekli olabilmektedir. Diğer taraftan sağlık hizmetlerine erişim, bakım ihtiyacı, gelir güvencesi, mülkiyet belgeleri ve aile desteği açısından daha yüksek risk taşımaktadır.

Yaşlıların geri dönüşü çoğu zaman mülkiyet ve miras meseleleriyle de bağlantılıdır. Savaş öncesinde ev veya arazi sahibi olan yaşlı kişiler, geri döndüklerinde mülklerinin yıkılmış, el değiştirmiş veya başkaları tarafından kullanılıyor olduğunu görebilir. Belgelerin kaybolmuş olması, tapu kayıtlarının bozulması veya mirasçıların farklı ülkelere dağılmış olması, yaşlılar açısından hak arama kapasitesini zayıflatmaktadır.

Sağlık ve bakım hizmetleri de yaşlılar için belirleyicidir. Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişen, ilaç kullanan veya aile bireylerinin bakımına ihtiyaç duyan yaşlıların Suriye’de aynı hizmetlere erişememesi, geri dönüşü sürdürülemez kılabilir. Bu nedenle yaşlıların geri dönüş kararları, yalnızca köken ülkeye duyulan aidiyet veya aile isteği üzerinden değil, sağlık, bakım, mülkiyet ve hukuki güvence çerçevesinde değerlendirilmelidir.

4.5.8. Kayıp Kişi Yakınları ve Geçmiş Hak İhlallerine Maruz Kalanlar

Kayıp kişi yakınları, geri dönüş sürecinde hem insani hem de hukuki açıdan özel bir konuma sahiptir. Savaş sürecinde kaybolan, tutuklanan, zorla kaybedilen veya akıbeti bilinmeyen kişilerin aileleri, geri dönüş sonrasında miras, mülkiyet, aile kaydı, velayet, ölüm tespiti ve sosyal haklar gibi birçok alanda belirsizlikle karşılaşmaktadır. Kayıp kişinin hukuki statüsü netleşmeden, ona bağlı hakların devri veya kullanımı çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Geçmişte tutuklanmış, işkenceye uğramış, hak ihlali yaşamış veya siyasi/etnik/dini nedenlerle hedef alınmış kişiler açısından geri dönüş ayrıca güvenlik riski içerebilir. Bu kişilerin Suriye'ye dönüşünde yalnızca genel güvenlik değerlendirmesi yeterli değildir. Kişinin bireysel geçmişi, hangi bölgede yaşadığı, hangi aktörlerle sorun yaşadığı, hakkında kayıt veya soruşturma bulunup bulunmadığı ve geri döndüğünde yeniden hedef alınma ihtimali özel olarak incelenmelidir.

Bu nedenle kayıp kişi yakınları ve geçmiş hak ihlali mağdurları için özel danışmanlık ve risk değerlendirme mekanizmaları oluşturulmalıdır. Kayıp kişilerin malvarlığı, aile kayıtları ve miras işlemleri için özel hukuki destek sağlanmalı; geçmiş hak ihlali riski taşıyan bireylerin geri dönüşleri bireysel güvenlik değerlendirmesine tabi tutulmalıdır.

4.5.9. Ekonomik Olarak Bağımlı ve Sosyal Destekten Yoksun Haneler

Geri dönüş sürecinde ekonomik bağımlılık da önemli bir kırılganlık kaynağıdır. Düşük gelirli, kayıt dışı çalışan, sosyal yardımlara bağımlı, kira ödeyen, borçlu veya düzenli geliri olmayan haneler geri dönüş kararını çoğu zaman ekonomik baskı altında vermektedir. Bu haneler için Türkiye'de kalmak da Suriye'ye dönmek de yüksek riskli olabilir.

Ekonomik bağımlılık özellikle kadınların ve çocukların karar süreçlerini etkilemektedir. Hane gelirini sağlayan kişinin Suriye'ye dönme kararı alması, diğer aile bireylerini fiilen bu kararı takip etmeye zorlayabilir. Kadının bağımsız geliri yoksa, Türkiye'de kalmak istemesine rağmen ekonomik olarak bunu sürdüremeyebilir. Çocuklar ise geri dönüş öncesinde aileye ekonomik katkı sağlamak amacıyla çalışmaya yönlendirilebilir.

Bu nedenle geri dönüş kararlarında ekonomik baskı unsurları da değerlendirilmelidir. Gönüllülük yalnızca fiziksel zorlama olmaması anlamına gelmez; hizmet kaybı, gelir kaybı, sosyal yardım kesintisi veya aile içi ekonomik bağımlılık da kararın serbestliğini etkileyebilir.

Ekonomik olarak kırılgan haneler için geri dönüş öncesi sosyal değerlendirme ve hukuki danışmanlık birlikte yürütülmelidir.

4.5.10. Değerlendirme

Çalıştay bulguları, geri dönüş sürecinin kırılgan gruplar açısından özel hukuki ve insani riskler taşıdığını göstermektedir. Kadınlar için aile hukuku kazanımlarının kaybı, çocuklar için soy bağı ve eğitim sürekliliği, gençler için diploma denkliği ve aidiyet, yaşlılar için sağlık ve mülkiyet, engelli bireyler için bakım ve hizmet erişimi, tek ebeveynli aileler için velayet ve muvafakatname, kayıp kişi yakınları için miras ve mülkiyet belirsizliği geri dönüşün temel risk alanlarıdır.

Bu nedenle geri dönüş politikası, tüm haneleri aynı idari prosedüre tabi tutan standart bir modelle yürütülmemelidir. Her bireyin ve her hanenin hukuki, sosyal, ekonomik ve ailevi koşullarını dikkate alan farklılaştırılmış bir değerlendirme sistemi kurulmalıdır. Kadınlar ve çocuklarla ayrı görüşmeler yapılmalı; tek ebeveynli ve refakatsiz çocuk dosyaları uzmanlarca incelenmeli; engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar için sağlık ve bakım riski değerlendirilmeli; kayıp kişi yakınları ve geçmiş hak ihlali mağdurları için özel koruma mekanizmaları işletilmelidir.

Sonuç olarak, geri dönüşün gönüllü, güvenli ve onurlu olabilmesi, kırılgan grupların özel ihtiyaçlarının tanınmasına bağlıdır. Bu grupların hak kayıplarını önlemeyen bir geri dönüş süreci, görünürde düzenli işlese bile hukuken ve insani açıdan sürdürülebilir olmayacaktır. Geri dönüş politikalarının meşruiyeti, en kırılgan bireylerin haklarını ne ölçüde koruyabildiğiyle ölçülmelidir.

4.6. Kurumsal Kapasite, Belgeleme ve Dijital Altyapı Sorunları

Çalıştay tartışmalarında öne çıkan altıncı temel bulgu, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinde karşılaşılan birçok hukuki sorunun, belge doğrulama ve kurumsal koordinasyon eksikliği nedeniyle derinleştiğidir. Geri dönüş sürecinde bireylerin sahip oldukları belgeleri kullanabilmeleri, Türkiye’de edindikleri hukuki statüleri ispatlayabilmeleri, Suriye’deki kayıtlarla Türkiye’deki kayıtların eşleştirilebilmesi ve hak kaybı risklerinin azaltılabilmesi için güçlü bir kurumsal altyapıya ihtiyaç vardır. Ancak mevcut durumda konsolosluk hizmetlerinin sınırlılığı, belge onay süreçlerinin uzunluğu, sahte belge dolaşımı, Suriye’de dijital kayıt

sistemlerinin zayıflığı ve iki ülke arasında işleyen ortak doğrulama mekanizmalarının eksikliği geri dönüşün hukuki güvenliğini zayıflatmaktadır.

Belgeleme meselesi, geri dönüş sürecinde yalnızca teknik bir idari işlem olarak görülmemelidir. Kimlik, doğum belgesi, aile cüzdanı, evlilik kaydı, boşanma kararı, velayet kararı, muvafakatname, diploma, transkript, sağlık raporu, engelli raporu, SGK kaydı, mesleki sertifika, tapu belgesi veya kira sözleşmesi gibi belgeler, bireyin hak iddia etme kapasitesinin temel dayanağıdır. Bu belgelerin doğrulanamaması veya karşı ülkede kabul edilmemesi, bireyleri fiilen haklarını kullanamaz hâle getirebilir. Bu nedenle belge doğrulama, hukuki sürdürülebilirliğin merkezî unsurlarından biridir.

4.6.1. Konsolosluk Hizmetlerinin Sınırlılığı ve Gaziantep İhtiyacı

Çalıştayda en fazla dile getirilen kurumsal ihtiyaçlardan biri, Suriyeli nüfusun yoğun olduğu Gaziantep'te konsolosluk hizmetlerinin veya ortak bir belge doğrulama biriminin kurulmasıdır. Mevcut durumda birçok Suriyeli, Suriye makamlarınca onaylanması gereken belgeler için İstanbul'a gitmek zorunda kalmaktadır. Bu süreç hem maddi hem de lojistik olarak ağır bir yük oluşturmaktadır. Özellikle düşük gelirli aileler, kadınlar, çocuklu haneler, engelli bireyler, yaşlılar ve çalışma hayatında izin alma imkânı sınırlı kişiler açısından İstanbul'a giderek belge işlemlerini takip etmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Gaziantep, Suriyeli nüfusun yoğunluğu, Suriye ile tarihsel ve coğrafi yakınlığı, sınır geçiş süreçlerindeki stratejik konumu ve göç yönetimi alanında oluşmuş kurumsal tecrübesi nedeniyle belge doğrulama ve konsolosluk hizmetleri için doğal bir merkez niteliğindedir. Gaziantep'te kurulacak bir konsolosluk hizmet noktası, geçici belge doğrulama masası veya Türkiye-Suriye ortak idari bürosu, evlilik, boşanma, velayet, doğum, nüfus, eğitim ve mesleki belgelerin daha hızlı işleme alınmasını sağlayabilir.

Bu tür bir birim yalnızca belge onayı yapmakla sınırlı kalmamalıdır. Aynı zamanda geri dönüş yapmayı düşünen bireylere hangi belgeleri hazırlamaları gerektiği konusunda rehberlik etmeli; aile hukuku, çocukların sınır geçişi, eğitim belgeleri, sağlık raporları ve mülkiyet iddiaları konusunda yönlendirme sağlamalıdır. Böylece belge doğrulama süreci, hak kaybını önleyen bir danışmanlık mekanizmasıyla birlikte yürütülebilir.

4.6.2. Belge Onayı, Apostil ve Teyit Süreçlerinin Karmaşıklığı

Geri dönüş sürecinde belgelerin hangi kurum tarafından, hangi sırayla, hangi ücretle ve hangi hukuki etkiyle onaylanacağı çoğu kişi tarafından bilinmemektedir. Çalıştayda, Suriye’den getirilen belgelerin önce ilgili temsilcilik veya konsolosluk tarafından onaylanması, ardından valilik ya da ilgili Türk kurumlarınca işleme alınması gibi çok aşamalı süreçlerin hem zaman hem de maliyet bakımından zorlayıcı olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde Türkiye’de edinilen belgelerin Suriye’de kullanılabilir hâle gelmesi için hangi prosedürlerden geçeceği konusunda da belirsizlik bulunmaktadır.

Belge onayı süreçlerinin karmaşıklığı, hak arama kapasitesi düşük gruplar açısından daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Belgelerin nasıl alınacağını, nereye başvurulacağını, hangi tercümelerin gerektiğini, apostil veya konsolosluk onayının zorunlu olup olmadığını bilmeyen bireyler, haklarını kullanmakta zorlanmaktadır. Bu durum özellikle boşanma, velayet, nafaka, soy bağı, okul kaydı ve mülkiyet gibi alanlarda ciddi mağduriyetler yaratabilir.

Bu nedenle geri dönüş öncesinde standartlaştırılmış bir “belge kontrol listesi” hazırlanmalıdır. Bu listede farklı hane tipleri için gerekli belgeler açıkça belirtilmelidir. Örneğin çocuklu aileler, boşanmış kadınlar, tek ebeveynli haneler, üniversite öğrencileri, engelli bireyler, mülk sahibi olduğunu iddia eden kişiler ve çalışma geçmişi bulunan bireyler için ayrı belge setleri oluşturulabilir. Bu belge setleri Arapça ve Türkçe olarak yayımlanmalı, il göç idareleri, barolar, STK’lar ve uluslararası kuruluşlar tarafından sahada kullanılmalıdır.

4.6.3. Sahte Belge Dolaşımı ve Kurumsal Güven Sorunu

Çalıştayda sahte belge dolaşımının belge doğrulama süreçlerini zorlaştırdığı özellikle vurgulanmıştır. Savaş, göç, kayıt sistemlerinin bozulması ve resmi evraklara erişimde yaşanan güçlükler, sahte veya usulsüz belgelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sahte belgeler yalnızca bireysel düzeyde haksız hak iddiasına yol açmamakta; aynı zamanda kurumların tüm belgeler karşısında temkinli davranmasına neden olarak gerçek hak sahiplerinin işlemlerini de zorlaştırmaktadır.

Sahte belge riski nedeniyle kurumlar, belgelerin gerçekliğini teyit etmekte zorlandığında işlemleri yavaşlatmakta, ek belge istemekte veya başvuruları reddedebilmektedir. Bu durum, gerçek belgeye sahip olan kişilerin dahi haklarına erişimini geciktirebilir. Özellikle doğum,

evlilik, boşanma, aile cüzdanı, tapu, diploma ve mesleki sertifika gibi belgelerde doğrulama sorunu yaşanması, geri dönüş sonrasında bireyin temel hak alanlarını etkileyebilir.

Bu nedenle sahte belgeyle mücadele, yalnızca güvenlik veya idari denetim meselesi olarak değil, hak sahiplerinin korunması açısından da ele alınmalıdır. Güvenilir doğrulama mekanizmaları kurulmadığında, sahte belge riski tüm başvuru sahipleri üzerinde gölge oluşturur. Ortak doğrulama masaları, dijital kayıt kontrolü, belge numarası teyidi, yetkili kurumlar arası doğrudan yazışma ve uzmanlaşmış tercüme/onay birimleri bu sorunu azaltabilir.

4.6.4. Suriye’de Dijital Kayıt Sistemlerinin Zayıflığı

Geri dönüş sürecindeki önemli yapısal sorunlardan biri, Suriye’de kayıt sistemlerinin büyük ölçüde fiziksel evrak, manuel işlem ve kurum içi dosyalama yöntemlerine dayanmasıdır. Çalıştayda, bazı resmi işlemlerin çok sayıda masa ve klasör üzerinden yürütüldüğü, belgelerin dijital olarak izlenemediği, kurumlar arası veri paylaşımının sınırlı olduğu ve belge doğrulama süreçlerinin bu nedenle yavaş ve güvensiz hâle geldiği ifade edilmiştir.

Dijital altyapının zayıflığı, geri dönen bireylerin Türkiye’de edindikleri belgeleri Suriye’de kullanmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye’deki okul kayıtları, nüfus belgeleri, sağlık raporları, mahkeme kararları, sosyal güvenlik kayıtları veya mesleki sertifikalar dijital olarak doğrulanabilir olsa bile, Suriye’de bu belgeleri işleyecek ve karşılık verecek uyumlu bir sistem bulunmadığında süreç aksayabilmektedir.

Aynı şekilde Suriye’den getirilen belgelerin Türkiye’de doğrulanması da güçleşmektedir. Belgenin hangi kurumdan çıktığı, gerçek olup olmadığı, güncel kayıtla uyumlu bulunup bulunmadığı, yetkili makamca düzenlenip düzenlenmediği gibi soruların hızlıca cevaplanamaması, kurumların belgeye güvenmesini zorlaştırmaktadır.

Bu durum, Suriye’nin yeniden inşasında dijital kamu altyapısının önemini göstermektedir. Nüfus, tapu, aile kayıtları, eğitim belgeleri ve mahkeme kararları gibi alanlarda dijitalleşme sağlanmadıkça, geri dönüş sürecinde hakların korunması da sınırlı kalacaktır.

4.6.5. Türkiye’nin Dijital Kamu Hizmeti Tecrübesinin Aktarılabilirliği

Türkiye, göç yönetimi, nüfus kayıtları, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanında güçlü dijital kamu altyapılarına sahiptir. e-Devlet sistemi, Göç İdaresi kayıtları, MERNİS, eğitim bilgi

sistemleri, sağlık kayıtları ve sosyal güvenlik altyapısı, belgelerin hızlı biçimde doğrulanmasına imkân sağlamaktadır. Bu tecrübe, Suriye’de kurulacak yeni idari yapıların desteklenmesi bakımından önemli bir model sunabilir.

Çalıştayda Türkiye’nin dijital kayıt ve belge doğrulama deneyiminin Suriye’ye aktarılabilceğı, özellikle geri dönüş sürecinde çocukların okul kayıtları, nüfus belgeleri, aile kayıtları ve eğitim belgelerinin doğrulanması için basit ve güvenli bir dijital platform kurulabilceğı ifade edilmiştir. Bu öneri, doğrudan kapsamlı bir veri entegrasyonu anlamına gelmemelidir. İlk aşamada sınırlı, kontrollü ve yetkilendirilmiş erişime dayalı bir belge doğrulama sistemi yeterli olabilir.

Böyle bir sistem, konsolosluklar, sınır kapıları, il göç idareleri, eğitim kurumları ve ilgili Suriye makamları arasında temel belge teyidi yapılmasını sağlayabilir. Örneğin çocuğun Türkiye’de hangi okulda, hangi sınıfta okuduğı; bir kişinin Türkiye’de doğum kaydının bulunup bulunmadığı; bir mahkeme kararının gerçekliği, bir diplomanın veya sertifikanın hangi kurum tarafından düzenlendiğı bu sistem üzerinden doğrulanabilir.

Türkiye’nin bu alandaki deneyimi, yalnızca teknik altyapı desteğıyle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda personel eğitimi, veri güvenliği, kişisel verilerin korunması, kurumlar arası yazışma standartları ve belge doğrulama protokolleri gibi alanlarda da paylaşılmalıdır. Böylece dijitalleşme, geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliğini güçlendiren bir araç hâline gelebilir.

4.6.6. Kurumlar Arası Koordinasyon Eksikliği

Geri dönüş süreci, birçok kurumun birlikte çalışmasını gerektirmektedir. Türkiye tarafında Göç İdaresi Başkanlığı, valilikler, nüfus müdürlükleri, mahkemeler, barolar, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları sürecin farklı aşamalarında rol oynamaktadır. Suriye tarafında ise nüfus, tapu, eğitim, sağlık, mahkeme, yerel yönetim ve meslek odaları gibi kurumların karşılık üretmesi gerekmektedir.

Ancak çalıştay bulguları, kurumlar arasında sistematik, öngörülebilir ve sürdürülebilir bir koordinasyon mekanizmasının henüz yeterince oluşmadığını göstermektedir. Bir kurumda çözülen bir sorun başka bir kurumda tekrar belirsizleşebilmekte; belgelerin hangi kurumca

kabul edileceği, hangi işlemin önce yapılacağı, hangi kararın hangi ülkede geçerli olacağı netleşmemektedir.

Bu durum özellikle çok boyutlu dosyalarda daha belirgin hâle gelmektedir. Örneğin boşanmış bir annenin çocuğuyla Suriye'ye dönmesi durumunda aile mahkemesi kararı, velayet, muvafakatname, çocuğun okul belgeleri, nüfus kaydı, sağlık durumu ve sınır geçiş işlemleri birlikte değerlendirilmelidir. Bu dosya yalnızca bir kurumun işlemiyle çözülemez. Benzer şekilde engelli çocuğu olan bir ailenin geri dönüşünde sağlık raporu, eğitim desteği, sosyal hizmet kaydı, aile hukuku belgeleri ve Suriye'deki hizmet erişimi birlikte ele alınmalıdır.

Bu nedenle geri dönüş sürecinde kurumlar arası koordinasyon mekanizmaları güçlendirilmelidir. İl düzeyinde geri dönüş hukuki danışma kurulları, bakanlıklar arası teknik çalışma grupları, barolar ve STK'larla ortak yönlendirme sistemleri ve uluslararası kuruluşların izleme/destek mekanizmaları bu alanda önemli rol oynayabilir.

4.6.7. Hukuk Klinikleri ve Danışmanlık Mekanizmalarının Kurumsal Önemi

Çalıştayda, geçmiş yıllarda barolar, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen hukuk klinikleri ve adli yardım projelerinin Suriyeliler için önemli bir destek sağladığı; ancak fonların azalması veya projelerin sona ermesiyle bu desteğin zayıfladığı ifade edilmiştir. Oysa gönüllü geri dönüş sürecinin yoğunlaştığı bir dönemde hukuki danışmanlık ihtiyacı daha da artmaktadır.

Geri dönüş karar veren bireylerin çoğu, hangi belgeleri hazırlaması gerektiğini, velayet veya muvafakatname sürecini nasıl tamamlayacağını, boşanma kararını nasıl kullanacağını, çocuğunun okul belgesini nasıl onaylatacağını, SGK kayıtlarını nasıl alacağını veya Suriye'de mülkiyet iddiasını nasıl ileri süreceğini bilmemektedir. Bu süreçler, avukat desteği olmadan birçok kişi için oldukça zorlayıcıdır.

Hukuk klinikleri, geri dönüş sürecinde üç temel işlev görebilir. Birincisi, geri dönüş öncesi belge ve hak taraması yaparak bireyin risklerini tespit edebilir. İkincisi, gerekli dava, başvuru, muvafakatname, vasi tayini, soy bağı tespiti veya belge onayı süreçlerini takip edebilir. Üçüncüsü, geri dönüş sonrası Suriye'de karşılaşılan hak kayıplarının izlenmesi ve gerektiğinde başvuru mekanizmalarına yönlendirme yapılmasını sağlayabilir.

Bu nedenle hukuk klinikleri geçici proje mantığıyla değil, geri dönüş sürecinin yapısal bir bileşeni olarak tasarlanmalıdır. Barolar, Türkiye Barolar Birliği, üniversitelerin hukuk fakülteleri, Göç Enstitüsü, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörler arasında kurulacak sınır aşan hukuk kliniği ağı, hak kayıplarını azaltmada kritik rol oynayabilir.

4.6.8. Resmî Bilgilendirme ve Arapça İletişim İhtiyacı

Kurumsal kapasitenin önemli bir boyutu da doğru ve erişilebilir bilgilendirmedir. Çalıştayda, Suriyeliler arasında geri dönüş, kimlik, geçici koruma, sağlık hizmetleri, sınır geçişleri, yardım uygulamaları ve belge işlemleri konusunda yoğun bilgi kirliliği bulunduğu belirtilmiştir. Sosyal medya platformlarında hızla yayılan yanlış veya eksik bilgiler, bireylerin karar alma süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Bu nedenle kamu kurumlarının geri dönüş sürecine ilişkin bilgileri düzenli, açık, güncel ve Arapça olarak paylaşması gerekmektedir. Resmî web siteleri, video içerikleri, sık sorulan sorular dokümanları, saha bilgilendirme toplantıları, danışma hatları ve sosyal medya kanalları bu amaçla kullanılabilir. Bilgilendirme yalnızca genel açıklamalarla sınırlı kalmamalı; farklı grupların ihtiyaçlarına göre ayrıştırılmalıdır.

Örneğin çocuklu ailelere, boşanmış kadınlara, üniversite öğrencilerine, engelli bireylere, çalışma geçmişi bulunan kişilere, mülk sahibi olduğunu iddia edenlere veya Suriye’de kayıp yakını bulunanlara yönelik ayrı bilgilendirme materyalleri hazırlanmalıdır. Böylece bireyler, kendi durumlarına uygun hak ve riskleri daha doğru değerlendirebilir.

Resmî bilgilendirme mekanizmalarının güçlenmesi hem bilgi kirliliğini azaltacak hem de geri dönüş kararının daha bilinçli ve gönüllü biçimde alınmasına katkı sağlayacaktır.

4.6.9. Değerlendirme

Çalıştay bulguları, geri dönüş sürecinin hukuki sürdürülebilirliği için güçlü kurumsal kapasite, etkili belge doğrulama ve dijital altyapı mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Belge onayı, konsolosluk hizmetleri, sahte belgeyle mücadele, dijital doğrulama, kurumlar arası koordinasyon, hukuk klinikleri ve resmî bilgilendirme, geri dönüş politikasının yardımcı unsurları değil, temel bileşenleridir.

Gaziantep gibi Suriyeli nüfusun yoğun olduğu şehirlerde belge doğrulama ve konsolosluk hizmetlerinin erişilebilir hâle getirilmesi, geri dönüş öncesi hak kaybı risklerini azaltacaktır. Türkiye'nin dijital kamu hizmetleri konusundaki deneyimi, Suriye'de kurulacak geçiş dönemi idari yapıları için önemli bir model sunabilir. Ancak bu deneyimin aktarımı, kişisel verilerin korunması, yetkilendirilmiş erişim ve kurumlar arası güven ilkeleriyle birlikte tasarlanmalıdır.

Sonuç olarak, geri dönüşün güvenli ve onurlu olabilmesi için bireylerin yalnızca sınırdan geçmesi değil, belgeleriyle, kayıtlarıyla ve hak iddialarıyla birlikte tanınabilir olması gerekir. Belge doğrulama ve kurumsal koordinasyon sağlanmadığında, geri dönüş yapan kişiler Suriye'de fiilen belgesiz, haklarını ispatlayamaz veya hizmetlere erişemez hâle gelebilir. Bu nedenle hukuki sürdürülebilirlik, ancak güçlü kurumsal altyapı ve sınır aşan belge doğrulama mekanizmalarıyla mümkün olacaktır.

5. POLİTİKA ÖNERİLERİ VE UYGULAMA YOL HARİTASI

Çalıştay bulguları, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinin yalnızca idari bir sınır geçişi olarak yönetilemeyeceğini; hakların taşınabilirliği, belge doğrulama, aile hukuku kararlarının tanınması, kırılgan grupların korunması ve dönüş sonrası izleme mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle geri dönüş politikası, çok aktörlü, aşamalı ve hak temelli bir yol haritası üzerinden yapılandırılmalıdır.

Bu bölümde politika önerileri üç düzeyde sunulmaktadır: kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli öneriler. Kısa vadeli öneriler, mevcut kurumsal imkânlarla hızlı biçimde uygulanabilecek acil müdahale alanlarını kapsamaktadır. Orta vadeli öneriler, kurumlar arası koordinasyon, teknik protokoller ve sınır aşan iş birliği mekanizmalarının kurulmasını hedeflemektedir. Uzun vadeli öneriler ise Türkiye ile Suriye arasında hukuki sürdürülebilirliği sağlayacak daha kalıcı ve yapısal düzenlemelere yöneliktir.

5.1. Kısa Vadeli Politika Önerileri

5.1.1. Geri Dönüş Öncesi Hukuki Risk Taraması Yapılmalıdır

Geri dönüş başvurusunda bulunan her birey veya hane için standart bir hukuki risk tarama formu oluşturulmalıdır. Bu form, kişinin aile hukuku durumu, çocukların velayet ve muvafakatname koşulları, eğitim belgeleri, sağlık raporları, engellilik durumu, SGK veya

çalışma kayıtları, mülkiyet iddiaları, kayıp yakınları ve geçmiş hak ihlali deneyimleri gibi alanları içermelidir.

Bu tarama, geri dönüş kararının hangi hukuki riskler altında alındığını görünür kılacaktır. Özellikle boşanmış kadınlar, tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar, engelli bireyler, yaşlılar ve eğitim süreci devam eden gençler için bu değerlendirme zorunlu hâle getirilmelidir. Risk taraması yalnızca idari bir form doldurma işlemi olarak değil, bireyin hak kaybı yaşamasını önleyecek bir erken uyarı mekanizması olarak tasarlanmalıdır.

5.1.2. Geri Dönüş Öncesi Belge Kontrol Listeleri Hazırlanmalıdır

Geri dönüş yapmak isteyen bireyler çoğu zaman hangi belgeleri hazırlamaları gerektiğini bilmemektedir. Bu nedenle farklı hane ve birey profilleri için ayrı belge kontrol listeleri hazırlanmalıdır. Bu listeler Türkçe ve Arapça olarak yayımlanmalı; il göç idareleri, barolar, belediyeler, STK'lar, okullar, sosyal hizmet birimleri ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yaygınlaştırılmalıdır.

Belge kontrol listeleri şu gruplar için ayrı ayrı düzenlenebilir:

- Çocuklu aileler
- Boşanmış kadınlar
- Tek ebeveynli aileler
- Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuklar
- Eğitimine devam eden öğrenciler
- Üniversite öğrencileri ve mezunlar
- Engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar
- SGK veya çalışma geçmişi bulunan kişiler
- Mülkiyet iddiası bulunan kişiler
- Kayıp kişi yakınları

Bu listeler, geri dönüş öncesinde hak kaybı riskini azaltacak pratik bir araç işlevi görecektir.

5.1.3. Kadınlar ve Çocuklarla Ayrı Geri Dönüş Görüşmeleri Yapılmalıdır

Geri dönüş kararının gerçekten gönüllü olup olmadığını değerlendirebilmek için kadınlar ve çocuklarla aile bireylerinden ayrı görüşmeler yapılmalıdır. Hane reisinin veya ekonomik gücü

elinde bulunduran kişinin beyanı, tüm aile bireylerinin iradesini temsil ediyor kabul edilmemelidir. Özellikle kadınların aile içi baskı, ekonomik bağımlılık, şiddet riski veya velayet kaybı endişesi altında karar verip vermediği değerlendirilmelidir.

Çocuklar açısından da yaş ve gelişim düzeyine uygun görüşme yöntemleri kullanılmalıdır. Çocuğun eğitimi, güvenliği, sağlık durumu, özel gereksinimi, aile ilişkileri ve Suriye'ye dönüş konusundaki görüşü dikkate alınmalıdır. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanları, çocuk koruma uzmanları ve gerektiğinde psikolojik danışmanlar görev almalıdır.

5.1.4. Arapça Resmî Bilgilendirme Mekanizması Kurulmalıdır

Suriyeliler arasında geçici koruma statüsü, kimlik pasifleşmesi, sağlık hizmetleri, geri dönüş prosedürleri, sınır geçişleri, yardım mekanizmaları ve belge işlemleri konusunda yoğun bilgi kirliliği bulunmaktadır. Bu nedenle kamu kurumları tarafından düzenli, güncel ve Arapça bilgilendirme yapılmalıdır.

Göç İdaresi Başkanlığı başta olmak üzere ilgili kurumlar, Arapça bilgilendirme videoları, sık sorulan sorular metinleri, saha broşürleri, danışma hatları ve sosyal medya duyuruları hazırlamalıdır. Bu bilgilendirmeler yalnızca genel açıklamalardan ibaret olmamalı; farklı grupların özel ihtiyaçlarına göre ayrıştırılmalıdır. Örneğin boşanmış kadınlar, çocuklu aileler, öğrenciler, engelli bireyler ve çalışma geçmişi bulunan kişiler için ayrı bilgilendirme materyalleri hazırlanmalıdır.

5.1.5. Hukuk Klinikleri ve Adli Yardım Mekanizmaları Yeniden Aktifleştirilmelidir

Çalıştayda, geçmiş yıllarda yürütülen hukuk kliniği ve adli yardım projelerinin önemli bir boşluğu doldurduğu, ancak fonların azalması veya projelerin sona ermesi nedeniyle bu desteğin zayıfladığı ifade edilmiştir. Oysa geri dönüş sürecinin yoğunlaştığı bir dönemde hukuki danışmanlık ihtiyacı daha da artmaktadır.

Bu nedenle barolar, Türkiye Barolar Birliği, üniversitelerin hukuk fakülteleri, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörlerin desteğiyle geri dönüş odaklı hukuk klinikleri yeniden aktifleştirilmelidir. Bu klinikler, velayet, muvafakatname, vasi tayini, soy bağı tespiti, boşanma kararları, nafaka, belge onayı, diploma ve SGK kayıtları gibi alanlarda ücretsiz veya düşük maliyetli destek sağlamalıdır.

5.1.6. Geri Dönüş Başvurularında Eğitim Sürekliliği Kontrol Edilmelidir

Çocuklu ailelerin geri dönüş başvurularında, çocukların okul durumu ayrıca değerlendirilmelidir. Çocuğun Türkiye’de hangi sınıfta olduğu, eğitim dilinin ne olduğu, mezuniyet veya sınav aşamasında bulunup bulunmadığı, Suriye’de hangi okula devam edebileceği ve eğitim belgelerinin hazır olup olmadığı kontrol edilmelidir.

Özellikle lise son sınıf öğrencileri, üniversite sınavına hazırlanan gençler, üniversite öğrencileri ve özel eğitim alan çocuklar için geri dönüş kararı daha dikkatli değerlendirilmelidir. Eğitim sürekliliğini riske atan geri dönüşler, çocuk ve gençler açısından uzun vadeli hak kaybı doğurabilir.

5.1.7. Sağlık ve Engellilik Durumu Geri Dönüş Öncesinde Değerlendirilmelidir

Kronik hastalar, engelli bireyler, özel gereksinimli çocuklar, yaşlılar ve düzenli tedaviye ihtiyaç duyan kişiler için geri dönüş öncesinde sağlık ve bakım riski değerlendirmesi yapılmalıdır. Kişinin kullandığı ilaçlar, tedavi süreci, engelli raporu, özel eğitim desteği, rehabilitasyon ihtiyacı ve Suriye’de erişebileceği hizmetler değerlendirilmeden geri dönüş süreci tamamlanmamalıdır.

Bu gruplar için sağlık raporlarının, engelli belgelerinin ve tedavi geçmişinin Arapça tercümeleri ve mümkünse onaylı kopyaları hazırlanmalıdır. Böylece geri dönüş sonrasında hizmetlere erişimde yaşanabilecek kopuşlar azaltılabilir.

5.2. Orta Vadeli Politika Önerileri

5.2.1. Gaziantep’te Belge Doğrulama ve Konsolosluk Hizmet Birimi Kurulmalıdır

Suriyeli nüfusun yoğunluğu ve coğrafi konumu dikkate alındığında Gaziantep, belge doğrulama ve konsolosluk hizmetleri için stratejik bir merkezdir. Bu nedenle Gaziantep’te Suriye makamlarıyla koordineli çalışacak bir konsolosluk hizmet noktası, belge doğrulama masası veya ortak idari büro kurulmalıdır.

Bu birim, evlilik, boşanma, velayet, doğum, nüfus, diploma, transkript, sağlık raporu, mesleki sertifika ve mülkiyet belgelerinin doğrulanmasında işlev görebilir. Böylece İstanbul’a gitme zorunluluğu azalacak, düşük gelirli ve kırılgan grupların belge işlemlerine erişimi kolaylaşacaktır.

5.2.2. Türkiye-Suriye Ortak Hukuk Komisyonu Oluşturulmalıdır

Türkiye ve Suriye arasında geri dönüş sürecinin hukuki boyutlarını ele alacak kalıcı bir ortak hukuk komisyonu kurulmalıdır. Bu komisyon, bakanlık temsilcileri, barolar, akademisyenler, hukukçular, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörlerin katılımıyla yapılandırılabilir.

Komisyonun öncelikli çalışma alanları şunlar olmalıdır:

- Aile hukuku kararlarının tanınması
- Velayet, nafaka, soy bağı ve muvafakatname sorunları
- Mülkiyet ihtilafları
- Eğitim ve diploma denkliği
- SGK ve sosyal güvenlik kayıtları
- Mesleki akreditasyon
- Belge doğrulama ve dijital altyapı
- Kayıp kişiler ve miras sorunları

Bu komisyon düzenli toplantılar yapmalı, teknik raporlar üretmeli ve uygulamaya dönük protokol taslakları hazırlamalıdır.

5.2.3. Sınır Aşan Hukuk Kliniği Ağı Kurulmalıdır

Geri dönüş öncesi Türkiye’de ve geri dönüş sonrası Suriye’de hukuki danışmanlık sağlayabilecek sınır aşan hukuk kliniği ağı oluşturulmalıdır. Bu ağ, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay, Halep ve Şam gibi kritik merkezlerde faaliyet gösterebilir.

Hukuk klinikleri yalnızca dava açma veya belge hazırlama desteği sunmamalı; aynı zamanda bireysel risk taraması, aile hukuku danışmanlığı, çocuk koruma yönlendirmesi, mülkiyet başvurusu hazırlığı, diploma ve belge doğrulama desteği, SGK kayıtlarının çıkarılması ve dönüş sonrası hak ihlallerinin izlenmesi gibi alanlarda çalışmalıdır.

Bu ağın sürdürülebilirliği için AB, UNHCR, IOM ve diğer uluslararası fon mekanizmaları devreye sokulabilir. Ancak yapı yalnızca proje süresine bağlı kalmamalı; barolar, üniversiteler ve yerel STK’ların kurumsal kapasitesine dayalı biçimde tasarlanmalıdır.

5.2.4. Diploma, Transkript ve Müfredat Denkliği İçin Teknik Çalışma Grubu Kurulmalıdır

Türkiye’de eğitim alan Suriyeli çocuklar ve gençler için diploma ve müfredat denkliği kritik önemdedir. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK, üniversiteler, Suriye’deki eğitim kurumları ve ilgili uluslararası aktörlerin katılımıyla teknik bir eğitim denkliği çalışma grubu kurulmalıdır.

Bu çalışma grubu şu konulara odaklanmalıdır:

- İlkokul, ortaokul ve lise düzeyinde sınıf karşılıklarının belirlenmesi
- Türkçe eğitim geçmişinin Suriye’deki eğitim sistemine intibakı
- Üniversite transkriptlerinin ders bazında değerlendirilmesi
- Mesleki eğitim sertifikalarının tanınması
- Mezuniyet belgelerinin doğrulanması
- Eğitimine devam eden öğrenciler için yıl kaybını önleyen geçiş düzenlemeleri

Bu mekanizma kurulmadığı takdirde, geri dönüş özellikle gençler açısından eğitim ve gelecek kaybı olarak algılanmaya devam edecektir.

5.2.5. DNA ve Soy bağı Tespiti İçin Hızlı Protokol Geliştirilmelidir

Refakatsiz çocuklar, ailesinden ayrı düşmüş çocuklar, kimlik belgesi olmayan bireyler, aile cüzdanına kayıtlı olmayan çocuklar ve ebeveyn bilgileri belirsiz kişiler için soy bağı tespiti kritik önemdedir. Mahkeme süreçlerinin uzunluğu, geri dönüş işlemlerini geciktirmekte ve çocukların belirsizlik içinde kalmasına neden olabilmektedir.

Bu nedenle Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, mahkemeler ve ilgili Suriye makamları arasında hızlı DNA ve soy bağı tespiti protokolü geliştirilmelidir. Bu protokol, çocuğun yüksek yararını, insan ticareti riskini ve yanlış aileye teslim edilme ihtimalini dikkate almalıdır.

5.2.6. Mesleki Oda ve Akreditasyon İş Birlikleri Kurulmalıdır

Nitelikli geri dönüşün teşvik edilebilmesi için Türkiye’de edinilen mesleki deneyimlerin Suriye’de tanınması önemlidir. Bu nedenle mühendislik, tıp, eğitim, hukuk, teknik meslekler,

esnafılık ve girişimcilik alanlarında meslek odaları arasında iş birliği mekanizmaları kurulmalıdır.

Türkiye’de çalışma deneyimi olan, mesleki sertifika alan, işletme kuran veya oda üyeliği bulunan Suriyelilerin bu kazanımları Suriye’de karşılık bulmalıdır. Mesleki akreditasyon sağlanmadan nitelikli iş gücünün geri dönüşü sınırlı kalacaktır.

5.2.7. Ortak Dijital Belge Doğrulama Platformu Tasarlanmalıdır

Türkiye’nin e-Devlet, Göç İdaresi, nüfus, eğitim ve sağlık kayıt sistemlerindeki deneyimi, geri dönüş sürecinde belge doğrulama için önemli bir imkân sunmaktadır. Bu nedenle sınırlı, güvenli ve yetkilendirilmiş erişime dayalı ortak bir dijital belge doğrulama platformu tasarlanmalıdır.

İlk aşamada bu platform şu belgelerin doğrulanmasına odaklanabilir:

- Doğum belgeleri
- Evlilik ve boşanma kayıtları
- Velayet ve nafaka kararları
- Okul belgeleri
- Diploma ve transkriptler
- Sağlık ve engelli raporları
- SGK hizmet dökümleri
- Mesleki sertifikalar

Bu platform, kişisel verilerin korunması, veri güvenliği ve yetkilendirilmiş erişim ilkeleri çerçevesinde tasarlanmalıdır.

5.3. Uzun Vadeli Politika Önerileri

5.3.1. Tanıma ve Tenfiz Protokolü Geliştirilmelidir

Türkiye’de verilen aile hukuku ve özel hukuk kararlarının Suriye’de tanınmasını sağlayacak ikili veya çok taraflı bir tanıma-tenfiz protokolü geliştirilmelidir. Bu protokol özellikle boşanma, velayet, nafaka, soy bağı, miras, mal paylaşımı ve çocukların hukuki statüsü konularına odaklanmalıdır.

Tam kapsamlı bir anlaşma kısa vadede mümkün olmasa bile, geçiş dönemi için sınırlı alanlarda özel tanıma mekanizmaları kurulabilir. Özellikle kadınlar ve çocukların hak kaybını önlemek amacıyla aile hukuku kararlarının en azından delil niteliğiyle kabul edilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

5.3.2. Mülkiyet Uyuşmazlıkları İçin Özel Çözüm Mekanizması Kurulmalıdır

Suriye’de savaş sürecinde ortaya çıkan mülkiyet ihtilafları, klasik bireysel dava süreçleriyle çözülemeyecek ölçüde yaygın ve karmaşıktır. Bu nedenle mülkiyet uyuşmazlıkları için özel inceleme ve çözüm mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Bu mekanizmalar şu alanlara odaklanmalıdır:

- Yıkılan konutlar
- El konulan taşınmazlar
- Sahte satışlar
- Aynı taşınmaz üzerindeki çoklu hak iddiaları
- Kayıp kişilere ait mülkler
- Mirasçılar arasında uyuşmazlık
- Tapu kayıtlarının bozulması veya kaybolması

Bu alanda hak sahipliği tespiti, alternatif uyuşmazlık çözümü, geçici koruma tedbirleri, tazmin ve iade mekanizmaları birlikte düşünülmelidir.

5.3.3. Kayıp Kişiler, Miras ve Malvarlığı İçin Özel Komisyon Kurulmalıdır

Suriye’de kayıp kişilerin durumu, geri dönüş sürecinde miras, mülkiyet, aile hukuku ve sosyal haklar açısından temel bir sorun alanıdır. Kayıp kişilerin hukuki statüsü belirlenmeden, bu kişilere ait malvarlığı, aile kayıtları ve miras hakları çözüme kavuşturulamaz.

Bu nedenle kayıp kişiler için özel bir hukukî ve idari komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyon, kayıp kişi başvurularını almalı, aile üyelerinin haklarını korumalı, malvarlıklarının usulsüz devrini önlemeli ve gerektiğinde geçici hukuki koruma tedbirleri önermelidir.

5.3.4. Geri Dönüş Sonrası İzleme Mekanizması Kurulmalıdır

Geri dönüşün başarısı, yalnızca sınır geçişiyle ölçülemez. Geri dönen kişilerin Suriye’de mülklerine erişip erişemediği, çocuklarını okula kaydedip kaydedemediği, kadınların ve çocukların hak kaybı yaşayıp yaşamadığı, sağlık hizmetlerine ulaşip ulaşamadığı ve yeniden göç etme eğilimi gösterip göstermediği izlenmelidir.

Bu nedenle geri dönüş sonrası 3, 6 ve 12 aylık izleme mekanizmaları kurulmalıdır. Bu izleme, uluslararası kuruluşlar, STK’lar, barolar, yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarının iş birliğiyle yürütülebilir. İzleme sonuçları düzenli raporlanmalı ve politika düzeltmeleri için kullanılmalıdır.

5.3.5. Suriye’de Hukuk Reformu Süreçlerine Teknik Destek Sağlanmalıdır

Geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliği, Suriye’de kurulacak yeni hukuk düzeninin hak temelli, öngörülebilir ve kurumsal kapasitesi güçlü bir yapıya kavuşmasına bağlıdır. Bu nedenle Türkiye’deki üniversiteler, barolar, insan hakları kurumları, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları, Suriye’deki hukuk reformu süreçlerine teknik destek sağlayabilir.

Bu destek şu alanları kapsayabilir:

- Medeni hukuk
- Aile hukuku
- Çocuk hakları
- Kadınların korunması
- Mülkiyet hukuku
- İdari kayıt sistemleri
- Mahkeme ve noterlik altyapısı
- İnsan hakları kurumlarının kapasite geliştirilmesi
- Dijital kamu hizmetleri

Bu destek, doğrudan müdahale mantığıyla değil, deneyim paylaşımı, kapasite geliştirme, eğitim ve teknik iş birliği çerçevesinde yürütülmelidir.

5.3.6. Bölgesel Hukuki İş Birliği ve İnsan Hakları Platformu Kurulmalıdır

Geri dönüş meselesi yalnızca Türkiye ve Suriye arasında değil, bölgesel ve uluslararası aktörlerin de dahil olduğu daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Bu nedenle üniversiteler, barolar, insan hakları kurumları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşların katılımıyla bölgesel bir hukuki iş birliği platformu kurulabilir.

Bu platform, geri dönüş sürecinde ortaya çıkan hukuki sorunları izleyebilir, iyi uygulama örneklerini paylaşabilir, politika önerileri geliştirebilir, eğitim programları düzenleyebilir ve hak ihlali risklerini raporlayabilir. Böyle bir yapı, geri dönüşün siyasi söylem alanından çıkarılarak hukuk, insan hakları ve kurumsal kapasite zemininde tartışılmasına katkı sağlayacaktır.

5.4. Uygulama Mantığı: Aşamalı ve Çok Aktörlü Model

Yukarıda sıralanan önerilerin etkili olabilmesi için geri dönüş politikası aşamalı ve çok aktörlü bir modelle yürütülmelidir. Bu modelde kamu kurumları, barolar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve Suriye'deki ilgili yapılar birbirini tamamlayan roller üstlenmelidir.

Kısa vadede temel hedef, hak kaybını önlemek ve bireyleri doğru bilgilendirmektir. Bu aşamada belge kontrol listeleri, hukuki risk taraması, Arapça bilgilendirme, kadın ve çocuklarla ayrı görüşme ve hukuk kliniklerinin yeniden aktifleştirilmesi önceliklidir.

Orta vadede temel hedef, kurumlar arası koordinasyon ve belge doğrulama altyapısını kurmaktır. Gaziantep'te belge doğrulama birimi, ortak hukuk komisyonu, sınır aşan hukuk klinikleri, diploma denkliği çalışma grubu, DNA/soy bağı protokolü ve dijital belge doğrulama platformu bu aşamanın temel araçlarıdır.

Uzun vadede ise temel hedef, hakların taşınabilirliğini kurumsallaştırmaktır. Tanıma-tenfiz protokolleri, mülkiyet uyumsuzluk mekanizmaları, kayıp kişiler komisyonu, geri dönüş sonrası izleme sistemi ve Suriye'de hukuk reformu süreçlerine teknik destek bu aşamada öne çıkmaktadır.

Bu yol haritası, geri dönüşü yalnızca bir idari işlem olarak değil, hak temelli bir geçiş süreci olarak ele almaktadır. Geri dönüşün sürdürülebilirliği, bireylerin belgeleriyle, haklarıyla, aile ilişkileriyle, eğitim geçmişiyle ve sosyal kazanımlarıyla birlikte tanınmasına bağlıdır.

6. KURUMSAL GÖREV DAĞILIMI

Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinin hukuki sürdürülebilirlik temelinde yönetilebilmesi, tek bir kurumun yetki ve kapasitesiyle mümkün değildir. Geri dönüş; göç yönetimi, aile hukuku, mülkiyet, eğitim, sağlık, sosyal hizmet, sosyal güvenlik, belge doğrulama, insan hakları, çocuk koruma ve uluslararası iş birliği gibi çok sayıda alanı aynı anda ilgilendirmektedir. Bu nedenle etkili bir geri dönüş politikası, çok aktörlü ve koordineli bir kurumsal görev dağılımını gerektirmektedir.

Bu bölümde, çalıştayda öne çıkan sorun alanları ve politika önerileri dikkate alınarak ilgili kurumların üstlenebileceği roller sınıflandırılmaktadır. Burada sunulan görev dağılımı, bağlayıcı bir idari yetki tanımı değil; politika geliştirme, kurumlar arası koordinasyon ve uygulama kapasitesini güçlendirme amacı taşıyan öneri niteliğinde bir çerçevedir.

6.1. Temel Kurumsal Aktörler

Geri dönüş sürecinin hukuki boyutlarında rol üstlenebilecek başlıca aktörler şunlardır:

- İçişleri Bakanlığı ve Göç İdaresi Başkanlığı
- Dışişleri Bakanlığı
- Valilikler ve il göç idareleri
- Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
- Adalet Bakanlığı ve yargı birimleri
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- Millî Eğitim Bakanlığı
- Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler
- Sağlık Bakanlığı
- Sosyal Güvenlik Kurumu
- Türkiye Barolar Birliği ve yerel barolar
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
- Belediyeler ve yerel yönetimler

- Üniversiteler, araştırma merkezleri ve Göç Enstitüsü
- Sivil toplum kuruluşları
- Uluslararası kuruluşlar
- Suriye’deki ilgili kamu kurumları, yerel yönetimler, barolar, meslek odaları ve sivil toplum yapıları

Bu aktörlerin her biri, geri dönüş sürecinin farklı aşamalarında tamamlayıcı roller üstlenebilir. Ancak temel ihtiyaç, bu rollerin birbirinden kopuk biçimde değil, belirli protokoller, çalışma grupları ve izleme mekanizmaları aracılığıyla koordineli biçimde yürütülmesidir.

6.2. Politika Alanlarına Göre Görev Dağılımı

Aşağıdaki tablo, raporda önerilen politika alanlarının hangi kurumlarca üstlenilebileceğini ve beklenen çıktıları göstermektedir.

Politika Alanı	Ana Aktörler	Destekleyici Aktörler	Beklenen Çıktı
Geri dönüş öncesi hukuki risk taraması	Göç İdaresi Başkanlığı, il göç idareleri	Barolar, STK’lar, UNHCR, IOM, sosyal hizmet uzmanları	Her hane için hukuki risk profili çıkarılması
Kadın ve çocuklarla ayrı görüşme	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı	STK’lar, çocuk koruma uzmanları, UNHCR, IOM	Geri dönüş kararının bireysel iradeye dayanıp dayanmadığının tespiti
Belge kontrol listelerinin hazırlanması	Göç İdaresi Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı	Barolar, üniversiteler, STK’lar, MEB, SGK	Türkçe-Arapça geri dönüş öncesi belge rehberi
Gaziantep’te belge doğrulama masası	Dışişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı	Valilik, Suriye temsilcilikleri, belediyeler, STK’lar	Konsolosluk/ortak idari belge doğrulama noktası
Aile hukuku kararlarının tanınması	Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı	Barolar, hukuk fakülteleri, Suriye hukuk kurumları	Boşanma, velayet, nafaka ve soy bağı kararları için tanıma mekanizması
Velayet, muvafakatname ve vesayet süreçleri	Adalet Bakanlığı, mahkemeler, barolar	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, STK’lar, çocuk koruma birimleri	Çocuklu ve tek ebeveynli aileler için hızlı hukuki yönlendirme
Soy bağı ve DNA tespiti	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, mahkemeler, barolar	Refakatsiz çocuklar ve kimliksiz bireyler için hızlı tespit protokolü

Politika Alanı	Ana Aktörler	Destekleyici Aktörler	Beklenen Çıktı
Eğitim ve diploma denkliği	Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK	Üniversiteler, Suriye eğitim kurumları, uluslararası kuruluşlar	Ders, diploma, transkript ve sınıf intibak sistemi
Mesleki akreditasyon	Meslek odaları, ilgili bakanlıklar	Üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, Suriye meslek odaları	Nitelikli iş gücü için mesleki tanıma mekanizması
SGK ve çalışma geçmişi	Sosyal Güvenlik Kurumu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Suriye sosyal güvenlik kurumları, işveren örgütleri	Prim iadesi veya çalışma günlerinin değerlendirilmesi
Mülkiyet uyumsuzlukları	Suriye tapu ve adalet kurumları	Türkiye'deki hukukçular, barolar, uluslararası kuruluşlar	Mülkiyet iadesi, tazmin veya uyumsuzluk çözüm mekanizması
Kayıp kişiler ve miras	Suriye ilgili komisyonları, uluslararası kuruluşlar	Barolar, insan hakları kurumları, STK'lar	Kayıp kişilere bağlı mülkiyet ve miras sorunlarının izlenmesi
Dijital belge doğrulama	İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı	Dışişleri Bakanlığı, Suriye makamları, teknik uzmanlar	Sınırlı ve güvenli dijital doğrulama altyapısı
Arapça resmî bilgilendirme	Göç İdaresi Başkanlığı	Valilikler, belediyeler, STK'lar, UNHCR, IOM	Bilgi kirliliğini azaltan düzenli resmî bilgilendirme sistemi
Hukuk klinikleri	Türkiye Barolar Birliği, yerel barolar	Üniversiteler, STK'lar, AB, UNHCR, IOM	Geri dönüş öncesi ve sonrası hukuki danışmanlık ağı
Geri dönüş sonrası izleme	UNHCR, IOM, STK'lar	Göç İdaresi, barolar, yerel yönetimler, Suriye kurumları	3, 6 ve 12 aylık hak temelli izleme raporları

6.3. İçişleri Bakanlığı ve Göç İdaresi Başkanlığı

İçişleri Bakanlığı ve Göç İdaresi Başkanlığı, geri dönüş sürecinin idari koordinasyonunda merkezî aktörlerdir. Geçici koruma kayıtları, kimlik işlemleri, geri dönüş başvuruları, sınır geçiş prosedürleri, il göç idareleri aracılığıyla yürütülen işlemler ve resmî bilgilendirme süreçleri bu kurumsal çerçeve içinde değerlendirilmektedir.

Bu kurumların öncelikli rolü, geri dönüş sürecinin açık, öngörülebilir ve hak temelli bir idari çerçevede yürütülmesini sağlamaktır. Geri dönüş başvurusu yapan bireylerin hangi haklara sahip oldukları, dönüş sonrasında hangi işlemleri yapmaları gerektiği, hangi belgeleri hazırlamaları gerektiği ve statülerinin nasıl etkileneceği açık biçimde anlatılmalıdır.

Göç İdaresi Başkanlığı ayrıca hukuki risk tarama formlarının hazırlanması, Arapça bilgilendirme materyallerinin yayımlanması, il göç idarelerinde danışmanlık masalarının kurulması ve geri dönüş işlemlerinin barolar, STK'lar ve uluslararası kuruluşlarla koordineli yürütülmesi konusunda öncü rol üstlenebilir.

6.4. Dışişleri Bakanlığı ve Konsolosluk Mekanizmaları

Dışişleri Bakanlığı, belge doğrulama, konsolosluk hizmetleri, Türkiye-Suriye idari temasları ve ikili protokol süreçlerinde kritik bir aktördür. Geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliği açısından Türkiye'de düzenlenen belgelerin Suriye'de, Suriye'de düzenlenen belgelerin ise Türkiye'de doğrulanabilir olması gerekmektedir. Bu da konsolosluk mekanizmalarının güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Gaziantep'te kurulacak bir konsolosluk hizmet noktası veya ortak belge doğrulama masası, bu alandaki en acil ihtiyaçlardan biridir. Dışişleri Bakanlığı, ilgili Suriye makamlarıyla temas kurarak evlilik, doğum, aile kaydı, diploma, mahkeme kararı ve diğer belgelerin doğrulanmasına yönelik teknik protokoller geliştirebilir.

Ayrıca aile hukuku kararlarının, eğitim belgelerinin ve idari kayıtların karşılıklı tanınmasına yönelik geçici veya kalıcı anlaşma süreçlerinde diplomatik koordinasyon Dışişleri Bakanlığı'nın öncülüğünde yürütülmelidir.

6.5. Adalet Bakanlığı, Yargı Birimleri ve Barolar

Adalet Bakanlığı, mahkemeler, Türkiye Barolar Birliği ve yerel barolar, geri dönüş sürecinin aile hukuku, tanıma-tenfiz, velayet, muvafakatname, soy bağı, vesayet, nafaka, boşanma ve mülkiyet boyutlarında önemli sorumluluklar üstlenebilir.

Özellikle çocuklu aileler, boşanmış kadınlar, tek ebeveynli haneler ve refakatsiz çocuklar için geri dönüş öncesi hukuki danışmanlık ve belge tamamlama süreçleri kritik önemdedir. Barolar, bu alanlarda geri dönüş odaklı hukuk klinikleri kurabilir; avukatlara özel eğitim programları düzenleyebilir ve adli yardım kapasitesini geri dönüş dosyalarına göre yeniden yapılandırabilir.

Adalet Bakanlığı ise aile hukuku kararlarının sınır aşan etkisi, tanıma-tenfiz süreçleri, soy bağı ve vesayet dosyalarının hızlandırılması, çocukların yüksek yararının korunması ve Suriye makamlarıyla hukuki iş birliği için teknik çerçeve geliştirebilir.

6.6. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, geri dönüş sürecinde kadınlar, çocuklar, engelli bireyler, yaşlılar, şiddet mağdurları, tek ebeveynli aileler ve refakatsiz çocuklar açısından temel koruma aktörüdür. Bu gruplar için geri dönüş kararı, standart idari işlem olarak değil, sosyal hizmet ve koruma perspektifiyle değerlendirilmelidir.

Bakanlık, geri dönüş öncesi sosyal inceleme, kadın ve çocuklarla ayrı görüşme, şiddet riski değerlendirmesi, refakatsiz çocukların korunması, engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar için bakım/sağlık hizmeti değerlendirmesi gibi alanlarda görev üstlenebilir. Özellikle geri dönüş kararının aile içi baskı altında alınıp alınmadığının tespiti için sosyal hizmet uzmanlarının sürece dâhil edilmesi önemlidir.

6.7. Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK ve Üniversiteler

Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK ve üniversiteler, eğitim sürekliliği ve diploma denkliği konusunda merkezî aktörlerdir. Türkiye’de eğitim alan Suriyeli çocuklar ve gençlerin Suriye’ye döndüklerinde eğitimlerine kesintisiz devam edebilmeleri için okul belgelerinin, transkriptlerin, diplomaların ve ders içeriklerinin doğrulanabilir olması gerekmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı, okul düzeyinde sınıf karşılıklarının belirlenmesi, öğrenci belgelerinin Arapça destekli hazırlanması, mezuniyet belgelerinin doğrulanması ve Suriye’deki eğitim kurumlarıyla intibak süreçlerinin geliştirilmesi için teknik çalışma grupları oluşturabilir.

YÖK ve üniversiteler ise üniversite öğrencileri, mezunlar ve akademik belgeler açısından diploma denkliği, transkript değerlendirmesi, kredi transferi ve mesleki yeterliliklerin tanınması konularında katkı sunabilir. Göç Enstitüsü ve ilgili araştırma merkezleri de bu süreçte veri üretimi, politika analizi ve izleme çalışmaları yürütebilir.

6.8. Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu

Sağlık Bakanlığı, geri dönüş öncesinde kronik hastalar, engelli bireyler, özel gereksinimli çocuklar, yaşlılar ve düzenli tedaviye ihtiyaç duyan kişiler için sağlık riski değerlendirmesi yapılmasında önemli rol oynayabilir. Sağlık raporlarının, engelli raporlarının, tedavi geçmişinin ve ilaç kullanım bilgilerinin geri dönüş sonrası kullanılabilir biçimde hazırlanması gerekmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumu ise Türkiye’de kayıtlı çalışan, prim ödeyen veya işverenleri tarafından sigortalı gösterilen Suriyelilerin sosyal güvenlik haklarının durumunu açıklığa kavuşturmalıdır. Prim iadesi, çalışma günlerinin belgelendirilmesi, hizmet dökümlerinin Arapça tercümeyle hazırlanması veya Suriye’deki olası sosyal güvenlik sistemine aktarım konuları teknik düzeyde ele alınmalıdır.

6.9. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, geri dönüş sürecinin insan hakları standartları, ayrımcılık yasağı, kötü muamele riskleri, insan ticaretiyle mücadele ve kırılgan grupların korunması açısından izlenmesinde rol üstlenebilir. Kurumun ulusal insan hakları kurumu ve ulusal önleme mekanizması niteliği, geri dönüş sürecinin hak temelli izlenmesine katkı sağlayabilir.

TİHEK, geri dönüş sürecinde kadınlar, çocuklar, engelli bireyler, yaşlılar ve geçmiş hak ihlali mağdurları açısından risk göstergeleri geliştirebilir; kamu kurumlarına tavsiye raporları sunabilir, Suriye’de kurulması muhtemel insan hakları kurumlarıyla deneyim paylaşımı yapabilir.

6.10. Belediyeler ve Yerel Yönetimler

Belediyeler, Suriyelilerin gündelik hayatına en yakın kurumsal aktörlerden biridir. Sosyal yardım, yerel hizmetler, danışmanlık, yönlendirme, mahalle düzeyinde iletişim ve kırılgan grupların tespiti konusunda önemli veri ve deneyime sahiptirler. Geri dönüş sürecinde belediyeler, özellikle bilgilendirme, sosyal destek, belge yönlendirme ve yerel STK’larla koordinasyon alanlarında rol alabilir.

Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay ve Mersin gibi Suriyeli nüfusun yoğun olduğu şehirlerde belediyeler, geri dönüş öncesi danışmanlık noktaları oluşturabilir; Arapça bilgilendirme materyallerini yaygınlaştırabilir, çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelli bireyler için hizmet yönlendirmesi yapabilir.

6.11. Üniversiteler, Araştırma Merkezleri ve Göç Enstitüsü

Üniversiteler ve araştırma merkezleri, geri dönüş sürecinin bilimsel izlenmesi, veri üretimi, politika analizi, eğitim programları ve kapasite geliştirme açısından önemli aktörlerdir. Göç

Enstitüsü, çalıştaylar, saha araştırmaları, politika raporları, veri analizleri, eğitim programları ve kurumlar arası diyalog platformları aracılığıyla bu sürece katkı sunabilir.

Üniversiteler ayrıca hukuk fakülteleri üzerinden hukuk klinikleri, eğitim fakülteleri üzerinden eğitim denkliği ve uyum çalışmaları, sosyal hizmet bölümleri üzerinden kırılgan grupların izlenmesi, iktisat ve işletme bölümleri üzerinden ekonomik yeniden entegrasyon analizleri geliştirebilir.

6.12. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları, sahaya erişim, kırılgan gruplarla güven ilişkisi kurma, bilgi kirliliğiyle mücadele, hukuki ve psikososyal yönlendirme, kadın ve çocukların desteklenmesi, geri dönüş sonrası izleme ve savunuculuk alanlarında kritik rol oynamaktadır.

STK'lar, kamu kurumlarıyla bireyler arasında köprü işlevi görebilir. Özellikle kadınlar, çocuklar, engelli bireyler, tek ebeveynli aileler ve kayıp kişi yakınları gibi grupların ihtiyaçlarını görünür kılmada STK'ların saha deneyimi çok değerlidir. Ancak bu rolün sürdürülebilir olabilmesi için STK'ların proje bazlı geçici fonlara bağımlı kalmaması, kurumsal kapasite ve uzun vadeli finansmanla desteklenmesi gerekir.

6.13. Uluslararası Kuruluşlar

UNHCR, IOM, UNICEF, UNDP, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası aktörler, geri dönüş sürecinde teknik destek, finansman, izleme, kapasite geliştirme ve uluslararası standartların gözetilmesi açısından önemli rol oynayabilir. Özellikle gönüllülük ilkesinin korunması, kadın ve çocuklarla ayrı görüşmeler, geri dönüş sonrası izleme, hukuk klinikleri, belge doğrulama sistemleri ve Suriye'de kurumsal kapasite geliştirme konularında uluslararası kuruluşların desteği önemlidir.

Uluslararası kuruluşlar, geri dönüşün yalnızca nicel göstergelerle değil, hak temelli sonuç göstergeleriyle izlenmesini desteklemelidir. Geri dönenlerin eğitim, sağlık, mülkiyet, aile bütünlüğü, kadın ve çocuk hakları, sosyal hizmetlere erişim ve yeniden göç eğilimleri düzenli olarak takip edilmelidir.

6.14. Suriye’deki İlgili Kurumlar ve Sivil Yapılar

Geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliği, yalnızca Türkiye tarafında alınacak tedbirlerle sağlanamaz. Suriye’deki kamu kurumları, yerel yönetimler, barolar, meslek odaları, üniversiteler ve sivil toplum yapıları sürecin asli aktörleri olmalıdır. Çünkü geri dönüş sonrasında hakların tanınması, mülkiyet ihtilaflarının çözümü, eğitim belgelerinin kabulü, aile hukuku kararlarının değerlendirilmesi ve sosyal hizmetlere erişim Suriye’deki kurumsal kapasiteye bağlıdır.

Suriye tarafında özellikle nüfus, tapu, mahkeme, eğitim, sağlık, meslek odaları ve yerel yönetimler düzeyinde kurumsal kapasite geliştirilmelidir. Türkiye’de biriken göç yönetimi, dijital kamu hizmeti, hukuk kliniği, sivil toplum ve sosyal hizmet deneyimi, Suriye’deki kurumlarla teknik iş birliği çerçevesinde paylaşılabilir.

6.15. Değerlendirme

Kurumsal görev dağılımı, geri dönüş politikasının uygulanabilirliği açısından belirleyicidir. Raporun önceki bölümlerinde ortaya konan sorunlar, tek bir kurumun sorumluluğuna indirgenemeyecek kadar çok boyutludur. Bu nedenle geri dönüş süreci, göç idaresi merkezli dar bir idari işlem olarak değil; hukuk, sosyal hizmet, eğitim, sağlık, mülkiyet, insan hakları ve uluslararası iş birliği boyutlarını içeren çok aktörlü bir politika alanı olarak ele alınmalıdır.

Bu çerçevede en acil ihtiyaç, kurumlar arasında ortak çalışma mekanizmalarının kurulmasıdır. İl düzeyinde geri dönüş danışma kurulları, Türkiye-Suriye ortak hukuk komisyonu, sınır aşan hukuk kliniği ağı, eğitim denkliği çalışma grubu, belge doğrulama masası, kadın ve çocuk risk değerlendirme ekipleri ve geri dönüş sonrası izleme mekanizması bu kurumsal mimarinin temel unsurları olabilir.

Sonuç olarak, geri dönüşün hukuki sürdürülebilirliği yalnızca iyi niyetli politika önerileriyle değil, açık görev dağılımı, kurumsal koordinasyon, uzmanlaşmış birimler ve düzenli izleme mekanizmalarıyla sağlanabilir. Hangi kurumun hangi aşamada, hangi yetkiyle ve hangi çıktıyı üretmek üzere görev alacağı netleştirilmediği sürece, geri dönüş süreci bireyler açısından belirsizlik ve hak kaybı üretmeye devam edecektir.

7. RİSK ANALİZİ

Suriyelilerin gönüllü geri dönüş süreci, hukuki sürdürülebilirlik ilkesiyle desteklenmediği takdirde yeni hak kayıpları ve kurumsal sorunlar üretme riski taşımaktadır. Geri dönüşün yalnızca sınır geçişi veya nüfus hareketliliği olarak ele alınması; mülkiyet, aile hukuku, belge tanıma, eğitim sürekliliği, sosyal güvenlik, kırılgan grupların korunması ve dönüş sonrası izleme gibi alanlarda ciddi boşluklar doğurabilir. Bu boşluklar, geri dönüşün gönüllü, güvenli ve onurlu niteliğini zayıflatabileceği gibi, orta ve uzun vadede yeniden göç hareketleri, aile parçalanmaları, mülkiyet uyuşmazlıkları ve insan hakları ihlalleriyle sonuçlanabilir.

Bu bölümde, çalıştay bulgularından hareketle geri dönüş sürecinde karşılaşılabilecek başlıca risk alanları değerlendirilmektedir. Risk analizi, politika önerilerinin neden yalnızca idari kolaylaştırma değil, aynı zamanda hak kaybını önleme mekanizması olarak düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

7.1. Hak Kaybı Riski

Geri dönüş sürecindeki en temel risk, Türkiye’de edinilen hukuki ve sosyal kazanımların Suriye’de tanınmaması sonucunda bireylerin hak kaybına uğramasıdır. Türkiye’de resmî evlilik yapmış, boşanmış, velayet veya nafaka kararı almış, çocuklarını okula kaydettirmiş, diploma veya mesleki sertifika edinmiş, sağlık hizmetlerinden yararlanmış veya sosyal güvenlik sistemiyle ilişki kurmuş bireyler, bu kazanımları Suriye’de kullanamadıklarında fiilen haklarını kaybetmiş olacaktırlar.

Hak kaybı riski özellikle aile hukuku, eğitim, sosyal güvenlik ve mülkiyet alanlarında yoğunlaşmaktadır. Boşanma kararının tanınmaması, kadının yeniden evli sayılması veya eski eşle hukuken bağlı görünmesi sonucunu doğurabilir. Velayet kararının tanınmaması, çocuğun bakımını fiilen üstlenen annenin karar yetkisini zayıflatabilir. Diploma ve transkriptlerin kabul edilmemesi, gençlerin eğitim hayatını kesintiye uğratabilir. SGK primlerinin veya çalışma geçmişinin yok sayılması, geri dönen bireyin ekonomik güvenliğini zayıflatabilir.

Bu nedenle hak kaybı riski, geri dönüşün merkezî değerlendirme ölçütlerinden biri olmalıdır. Geri dönüş yapan bireyin hangi hakları geride bıraktığı, hangi hakları yanında götürebildiği ve hangi hakların Suriye’de yeniden tanınması gerektiği önceden belirlenmelidir.

7.2. Aile Bütünlüğünün Bozulması ve Parçalanmış Aile Riski

Aile hukuku alanındaki tanıma sorunları ve sınır geçiş prosedürleri, geri dönüş sürecinde aile bütünlüğünü tehdit edebilir. Boşanmış ailelerde, tek ebeveynli hanelerde, anne veya babanın kayıp olduğu durumlarda, ebeveynlerden birinin sınır dışı edildiği ya da Suriye’de bulunduğu hallerde çocukların geri dönüşü karmaşık hukuki süreçlere bağlı hâle gelmektedir.

Muvafakatname, velayet, vesayet ve soy bağı sorunları çözüme kavuşturulmadan gerçekleşen geri dönüşler, çocukların ebeveynlerinden ayrılmasına veya aile bireylerinin farklı ülkelerde kalmasına neden olabilir. Bazı durumlarda erkeklerin Suriye’ye dönmesi, kadın ve çocukların Türkiye’de kalması; yaşlıların dönmek istemesi, gençlerin kalmak istemesi; çocukların bakım veren akrabalarla birlikte hareket etmesi gibi parçalı kararlar ortaya çıkabilir.

Aile bütünlüğünün bozulması, yalnızca sosyal bir sorun değildir. Bu durum, nafaka, velayet, miras, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve çocuk koruma gibi birçok hukuki alanı etkiler. Bu nedenle geri dönüş öncesinde aile yapısı dikkatle analiz edilmeli; özellikle çocuklu ve tek ebeveynli ailelerde hukuki danışmanlık sağlanmadan sınır geçişi tamamlanmamalıdır.

7.3. Kadınlar Açısından Koruma Kaybı Riski

Kadınlar açısından geri dönüş sürecindeki en önemli risklerden biri, Türkiye’de erişebildikleri koruyucu hukuk mekanizmalarının Suriye’de karşılık bulmamasıdır. Türkiye’de şiddetten korunma, boşanma, velayet, nafaka, adli yardım, sosyal hizmet ve kolluk başvurusu gibi mekanizmalardan yararlanabilen kadınlar, Suriye’ye döndüklerinde bu koruma alanının dışında kalabilir.

Bu risk özellikle boşanmış, şiddet görmüş, koruma kararı almış, çocuklarının velayetini üstlenmiş veya ekonomik olarak kırılgan durumda bulunan kadınlar için belirgindir. Türkiye’de eski eşten korunabilen veya nafaka alabilen bir kadın, Suriye’de aynı hukuki güvenceye sahip olmayabilir. Fail eşin Suriye’de bulunması veya kadının geniş aile baskısıyla karşılaşması, geri dönüşü daha da riskli hâle getirebilir.

Kadınların geri dönüş kararının aile içinde baskı altında alınması da ayrı bir risktir. Ekonomik bağımlılık veya hane reisinin kararı nedeniyle kadınlar dönmek istemedikleri hâlde geri dönüş sürecine dâhil olabilir. Bu nedenle kadınlarla ayrı görüşmeler yapılmaması, gönüllülük ilkesini zayıflatılabilir ve koruma kaybı riskini artırabilir.

7.4. Çocuk Hakları ve Eğitim Kaybı Riski

Çocuklar açısından geri dönüş sürecindeki en kritik risklerden biri eğitim sürekliliğinin bozulmasıdır. Türkiye’de eğitim gören çocukların Suriye’de hangi sınıfa yerleştirileceği, Türkçe eğitim geçmişlerinin nasıl değerlendirileceği, okul belgelerinin tanınıp tanınmayacağı ve eğitim altyapısının yeterli olup olmadığı belirsizdir. Bu belirsizlik, okul terki, yıl kaybı, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilik gibi ikincil riskleri artırabilir.

Soy bağı, velayet ve muvafakatname sorunları da çocuk hakları açısından önemlidir. Çocuğun hangi ebeveynle döneceği, diğer ebeveynin rızasının gerekip gerekmediği, çocuğun bakımını kimin üstleneceği, Suriye’de hangi belgeyle kaydolacağı ve refakatsiz çocukların nasıl korunacağı netleştirilmeden geri dönüş gerçekleştirilirse, çocuklar hukuki belirsizlik içinde kalabilir.

Çocukların geri dönüş sürecinde yalnızca aile kararının pasif unsurları olarak görülmesi, çocuğun yüksek yararı ilkesini zedeleyebilir. Bu nedenle çocukların eğitim, sağlık, güvenlik, aile ilişkileri ve psikososyal durumları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

7.5. Mülkiyet İhtilafları ve Yeniden Yerinden Edilme Riski

Suriye’de savaş sürecinde ortaya çıkan mülkiyet kayıpları, geri dönüş sonrasında ciddi ihtilaflara yol açabilir. Konutların yıkılması, taşınmazların başkaları tarafından kullanılması, sahte satışlar, aynı mülk üzerinde çoklu hak iddiaları ve tapu kayıtlarının bozulması, geri dönen kişilerin barınma ve mülkiyet güvencesini zayıflatmaktadır.

Mülkiyet ihtilafları çözülmeden gerçekleşen geri dönüşler, kişilerin döndükleri bölgelerde yeniden barınma sorunu yaşamasına neden olabilir. Kişi savaş öncesinde sahibi olduğu eve erişemediğinde, başka birinin o mülkü kullandığını gördüğünde veya tapu kaydıyla fiilî durum arasında uyumsuzluk bulunduğu, yeniden yerinden edilme riski ortaya çıkar.

Bu risk, yalnızca bireysel mağduriyet yaratmaz; yerel toplumsal gerilimleri de artırabilir. Eski maliklerle yeni fiilî kullanıcılar arasında çatışmalar, dava süreçleri veya gayri resmî uzlaşmalar ortaya çıkabilir. Bu nedenle mülkiyet uyumsuzlukları için özel çözüm mekanizmaları kurulmadan geri dönüşün sürdürülebilirliği sınırlı kalacaktır.

7.6. Belgesizlik ve Hukuki Kimlik Kaybı Riski

Kimlik, doğum belgesi, aile kaydı, evlilik belgesi, okul belgesi, diploma, sağlık raporu veya mülkiyet belgesi gibi temel evrakların eksikliği, geri dönüş yapan bireyleri hukuki kimlik kaybı riskiyle karşı karşıya bırakabilir. Türkiye’de geçici koruma belgesi veya öğrenci kaydı üzerinden görünür olan bir kişi, Suriye’de bu belgelerin tanınmaması hâlinde kamu hizmetlerine erişimde sorun yaşayabilir.

Belgesizlik, özellikle çocuklar, gençler, tek ebeveynli aileler, kayıp kişi yakınları ve savaş sırasında evraklarını kaybetmiş kişiler için daha ağır sonuçlar doğurur. Çocuğun doğumunun ispatlanamaması, aile bağının doğrulanamaması, öğrencinin eğitim geçmişinin tanınmaması veya mülkiyet hakkının belgelenememesi, bireyin temel haklara erişimini zorlaştırır.

Bu nedenle geri dönüş öncesi belge tamamlama, tercüme, onay, apostil, konsolosluk doğrulaması ve dijital kayıt kontrolü yapılmadan yürütülen süreçler, belgesizlik riskini artıracaktır.

7.7. Sosyal Güvenlik ve Ekonomik Geçim Kaybı Riski

Türkiye’de çalışma hayatına katılan, SGK primi ödenen, iş kuran, mesleki sertifika alan veya belirli bir ekonomik düzen oluşturan Suriyeliler için geri dönüş, bu kazanımların kaybı anlamına gelebilir. SGK primlerinin iadesi, çalışma günlerinin belgelenmesi, mesleki deneyimin tanınması veya işletme kayıtlarının Suriye’de karşılık bulması konusunda mekanizma bulunmadığında, bireyler ekonomik güvence kaybı yaşayabilir.

Bu risk özellikle nitelikli iş gücü, küçük işletme sahipleri, esnaf, teknik meslek sahipleri ve kayıtlı çalışanlar için önemlidir. Türkiye’de oluşan mesleki ve ekonomik birikimin Suriye’de kullanılamaması, nitelikli geri dönüşü zorlaştırır. Buna karşılık ekonomik olarak kırılgan haneler için de geri dönüş, işsizlik, barınma, temel ihtiyaçlara erişim ve sosyal destek eksikliği nedeniyle sürdürülemez olabilir.

Ekonomik geçim kaybı, yeniden göç riskini artıran temel unsurlardan biridir. Geri dönen birey Suriye’de iş bulamaz, mesleğini icra edemez veya ekonomik olarak tutunamazsa, yeniden Türkiye’ye veya başka ülkelere yönelme eğilimi güçlenebilir.

7.8. Sağlık ve Bakım Hizmetlerine Erişim Kaybı Riski

Kronik hastalar, engelli bireyler, yaşlılar, özel gereksinimli çocuklar ve düzenli tedaviye ihtiyaç duyan kişiler için sağlık hizmetlerine erişim geri dönüş kararında hayati önemdedir. Türkiye’de tedavi gören, ilaç kullanan, rehabilitasyon hizmeti alan veya özel eğitim desteği bulunan bireylerin Suriye’de benzer hizmetlere ulaşp ulaşamayacağı belirsizdir.

Sağlık ve bakım hizmetlerine erişim kaybı, geri dönüşü doğrudan sürdürülemez kılabilir. Özellikle engelli çocuklar, özel gereksinimli bireyler ve yaşlılar için hizmet kesintisi, ailelerin bakım yükünü artırabilir ve bireyin yaşam kalitesini ciddi biçimde düşürebilir. Sağlık raporlarının, engelli belgelerinin ve tedavi kayıtlarının Suriye’de tanınmaması bu riski daha da artırır.

Bu nedenle sağlık ve bakım ihtiyacı olan bireylerin geri dönüşü, ayrı bir risk değerlendirmesine tabi tutulmalıdır. Aksi hâlde geri dönüş, temel sağlık hakkına erişim kaybı doğurabilir.

7.9. Geri Dönüşün Gönüllülüğünün Tartışmalı Hâle Gelmesi Riski

Geri dönüş kararının hangi koşullarda alındığı, sürecin hukuki ve etik meşruiyeti açısından belirleyicidir. Eğer bireyler statü kaybı, kimlik iptali, sosyal yardım kesintisi, sağlık hizmetlerine erişememe, aile içi baskı veya yanlış bilgilendirme nedeniyle geri dönüşe yöneliyorsa, kararın gerçekten gönüllü olup olmadığı tartışmalı hâle gelebilir.

Gönüllülük riski özellikle kadınlar, çocuklar, ekonomik olarak bağımlı bireyler, tek ebeveynli aileler ve geçmiş hak ihlali mağdurları açısından daha belirgindir. Bu grupların kararları, aile veya kurum beyanı üzerinden değil, bireysel görüşme ve risk değerlendirmesi yoluyla incelenmelidir.

Gönüllülüğün tartışmalı hâle gelmesi, yalnızca bireysel mağduriyet değil, Türkiye’nin göç yönetimi politikalarının ulusal ve uluslararası meşruiyeti açısından da risk oluşturur. Bu nedenle şeffaf, denetlenebilir ve hak temelli mülakat mekanizmaları gereklidir.

7.10. Bilgi Kirliliği ve Yanlış Karar Alma Riski

Sosyal medyada yayılan yanlış bilgiler, söylentiler ve doğrulanmamış haberler, Suriyelilerin geri dönüş kararlarını etkileyebilmektedir. Geçici koruma statüsünün sona ereceği, kimliklerin

iptal edileceği, sağlık hizmetlerinin tamamen kesileceği, sınırdan geçişlerin yasaklanacağı veya belirli yardımların yalnızca dönenlere verileceği gibi söylentiler, bireylerin panik içinde karar almasına neden olabilir.

Bilgi kirliliği, hukuki belirsizliği derinleştirir. Resmî bilgilendirme yetersiz kaldığında, bireyler kararlarını güvenilir olmayan kaynaklara dayanarak verebilir. Bu da hem gereksiz korkulara hem de telafisi zor hatalı kararlara yol açabilir.

Bu nedenle Arapça, düzenli, anlaşılır ve resmî bilgilendirme mekanizmaları kurulmadığında geri dönüş süreci yanlış bilgi kaynaklı mağduriyetler üretmeye açık kalacaktır.

7.11. Yeniden Göç ve Mekik Göç Riski

Geri dönüş sonrasında bireylerin Suriye’de tutunamaması, yeniden göç hareketlerine yol açabilir. Mülkiyetine erişemeyen, iş bulamayan, çocuklarını okula kaydettiremeyen, sağlık hizmetlerine ulaşamayan, aile hukuku sorunlarını çözemeyen veya güvenlik riskiyle karşılaşan kişiler yeniden Türkiye’ye veya üçüncü ülkelere yönelmek isteyebilir.

Bu durum, geri dönüş politikasının sürdürülebilirliğini zayıflatır. Geri dönüşün tek yönlü hâle geldiği durumlarda, yeniden Türkiye’ye giriş mümkün olmadığında kişiler düzensiz yolları deneyebilir veya daha riskli göç güzergâhlarına yönelebilir. Böylece geri dönüş, kalıcı çözüm üretmek yerine yeni düzensiz hareketlilikler doğurabilir.

Mekik göç riski, özellikle Suriye’de altyapı, güvenlik, eğitim, sağlık ve hukuk sisteminin yeterince işlemediği bölgelerde daha yüksektir. Bu nedenle geri dönüş sonrası izleme mekanizması kurulmadan dönüşün başarıya ulaştığını varsaymak yanıltıcı olacaktır.

7.12. Kurumsal Güven Kaybı Riski

Geri dönüş sürecinde belirsiz, tutarsız veya kişiden kişiye değişen uygulamalar, kamu kurumlarına duyulan güveni zayıflatabilir. Bir ilde farklı, başka bir ilde farklı uygulama yapılması; aynı belge için farklı kurumların farklı taleplerde bulunması; kararların sözlü bilgiye dayanması veya süreçlerin yeterince açıklanmaması, bireylerde güvensizlik yaratır.

Kurumsal güven kaybı, geri dönüş sürecinin tüm aşamalarını etkiler. Bireyler doğru bilgi almak yerine sosyal medya söylentilerine yönelebilir, hukuki yolları kullanmak yerine gayriresmî

aracılara başvurulabilir veya belge işlemlerinden kaçınılabilir. Bu durum hem sahte belge riskini hem de hak kaybı ihtimalini artırır.

Bu nedenle kurumlar arası uygulama birliği, yazılı rehberler, düzenli bilgilendirme ve şeffaf prosedürler kurumsal güvenin korunması açısından hayati önemdedir.

7.13. Riskleri Azaltmak İçin Öncelikli Tedbirler

Yukarıda belirtilen risklerin azaltılması için aşağıdaki tedbirler öncelikli görülmektedir:

- Geri dönüş öncesi hukuki risk taraması yapılması
- Kadınlar ve çocuklarla ayrı görüşmeler gerçekleştirilmesi
- Belge kontrol listelerinin hazırlanması
- Gaziantep'te belge doğrulama ve konsolosluk hizmet birimi kurulması
- Hukuk klinikleri ve adli yardım mekanizmalarının yeniden aktifleştirilmesi
- Eğitim ve diploma denkliği için teknik çalışma grubu oluşturulması
- Soy bağı ve DNA tespiti için hızlı protokol geliştirilmesi
- Mülkiyet uyuşmazlıkları için özel çözüm mekanizması kurulması
- Sağlık ve engellilik durumuna göre özel geri dönüş değerlendirmesi yapılması
- Arapça resmî bilgilendirme sistemi kurulması
- Geri dönüş sonrası 3, 6 ve 12 aylık izleme mekanizması oluşturulması

Bu tedbirler, geri dönüşün yalnızca düzenli değil, aynı zamanda hak temelli ve sürdürülebilir biçimde gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır.

7.14. Değerlendirme

Risk analizi, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinin güçlü hukuki ve kurumsal mekanizmalarla desteklenmediği takdirde yeni sorun alanları üretebileceğini göstermektedir. Geri dönüşün başarısı, yalnızca kaç kişinin döndüğüyle değil; dönen kişilerin haklarını, aile bütünlüğünü, eğitimini, mülkiyetini, hukuki kimliğini ve insan onurunu ne ölçüde koruyabildiğiyle ölçülmelidir.

Bu nedenle geri dönüş süreci önleyici risk yönetimi anlayışıyla yürütülmelidir. Hak kaybı doğduktan sonra çözüm üretmek yerine, geri dönüş öncesinde risklerin tespit edilmesi, gerekli

belgelerin hazırlanması, kırılgan grupların korunması ve dönüş sonrası izleme mekanizmalarının kurulması daha etkili olacaktır.

Sonuç olarak, hukuki sürdürülebilirlik yalnızca ideal bir politika ilkesi değil, geri dönüş sürecinde ortaya çıkabilecek yapısal riskleri azaltmanın temel aracıdır. Bu ilke gözetilmediğinde geri dönüş, yeni mağduriyetler, parçalanmış aileler, belgesizlik, eğitim kaybı, mülkiyet ihtilafları ve yeniden göç hareketleri üretme riski taşır.

8. İZLEME VE DEĞERLENDİRME GÖSTERGELERİ

Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinin sürdürülebilir biçimde yönetilebilmesi için yalnızca geri dönüş yapan kişi sayılarının takip edilmesi yeterli değildir. Sayısal geri dönüş verileri, sürecin ölçeğini göstermesi bakımından önemlidir; ancak geri dönüşün güvenli, gönüllü ve onurlu olup olmadığını tek başına açıklamaz. Asıl değerlendirme, dönen kişilerin Suriye’de haklarına, belgelerine, aile bütünlüğüne, eğitim ve sağlık hizmetlerine, mülkiyetlerine ve geçim imkânlarına ne ölçüde erişebildiği üzerinden yapılmalıdır.

Bu nedenle geri dönüş süreci için hak temelli bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmalıdır. Bu sistem, geri dönüş öncesi hazırlık aşamasını, sınır geçişi sürecini ve geri dönüş sonrası yeniden yerleşme dönemini birlikte takip etmelidir. İzleme yalnızca idari kayıtlarla sınırlı kalmamalı; kadınlar, çocuklar, gençler, engelli bireyler, yaşlılar, tek ebeveynli aileler ve kayıp kişi yakınları gibi kırılgan grupların durumunu ayrıca görünür kılmalıdır.

8.1. İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Amacı

İzleme ve değerlendirme sisteminin temel amacı, geri dönüş sürecinin bireyler açısından hak kaybı üretip üretmediğini tespit etmek ve ortaya çıkan sorunlara zamanında müdahale edebilmektir. Bu sistem, geri dönüşün yalnızca gerçekleşip gerçekleşmediğini değil, dönüş sonrasında yaşamın ne ölçüde sürdürülebilir hâle geldiğini ölçmelidir.

Bu kapsamda izleme ve değerlendirme sistemi şu amaçlara hizmet etmelidir:

- Geri dönüş kararının gerçekten gönüllü alınıp alınmadığını değerlendirmek;
- Geri dönüş öncesi hukuki hazırlıkların tamamlanıp tamamlanmadığını izlemek;
- Türkiye’de edinilen belgelerin ve hakların Suriye’de kullanılıp kullanılmadığını görmek;

- Kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere kırılgan grupların hak kaybı yaşayıp yaşamadığını tespit etmek;
- Eğitim, sağlık, mülkiyet, geçim ve sosyal hizmetlere erişim düzeyini takip etmek;
- Geri dönüş sonrası yeniden göç veya mekik göç eğilimlerini belirlemek;
- Politika önerilerinin sahadaki karşılığını ölçmek;
- Karar alıcılar için düzenli, kanıta dayalı ve güncellenebilir veri üretmek.

Bu yaklaşım, geri dönüşü yalnızca nicel bir hareketlilik olarak değil, hakların korunması ve toplumsal yeniden yerleşme süreci olarak değerlendirmeyi mümkün kılar.

8.2. Geri Dönüş Öncesi Göstergeler

Geri dönüş öncesi izleme, bireylerin Suriye'ye gitmeden önce gerekli hukuki, idari ve sosyal hazırlıkları tamamlayıp tamamlamadığını ölçmelidir. Bu aşamadaki göstergeler, hak kaybını önleyici niteliktedir.

Önerilen geri dönüş öncesi göstergeler şunlardır:

Gösterge Alanı	İzlenecek Göstergeler
Bilgilendirme	Geri dönüş öncesi resmî bilgilendirme alan kişi/hane sayısı
Hukuki danışmanlık	Hukuk kliniği veya baro desteği alan kişi/hane sayısı
Belge hazırlığı	Geri dönüş öncesi belge kontrol listesini tamamlayan hane oranı
Aile hukuku	Boşanma, velayet, nafaka, muvafakatname veya vesayet dosyası bulunan hane sayısı
Çocuk koruma	Çocuklu hanelerde eğitim, velayet ve muvafakatname kontrolü yapılan dosya sayısı
Kadınların iradesi	Kadınlarla ayrı görüşme yapılan hane sayısı
Çocukların görüşü	Yaş ve gelişim düzeyine uygun biçimde çocuk görüşmesi yapılan dosya sayısı
Sağlık ve engellilik	Kronik hasta, engelli birey veya özel gereksinimli çocuk bulunan hanelerde risk değerlendirmesi yapılan dosya sayısı
Eğitim	Okul belgesi, transkript veya diploma hazırlığı tamamlanan öğrenci sayısı
Sosyal güvenlik	SGK hizmet dökümü veya çalışma geçmişi belgesi alan kişi sayısı

Gösterge Alanı	İzlenecek Göstergeler
Mülkiyet	Suriye’de mülkiyet iddiası bulunan ve belge hazırlığı yapan kişi/hane sayısı

Bu göstergeler, geri dönüş başvurusu yapan kişilerin hangi hak ve risk alanlarında desteğe ihtiyaç duyduğunu ortaya koyacaktır. Aynı zamanda hangi grupların belge, danışmanlık veya koruma hizmetlerine erişemediğini belirlemeyi sağlayacaktır.

8.3. Sınır Geçişi ve Gönüllülük Göstergeleri

Geri dönüşün en hassas aşamalarından biri sınır geçişi ve gönüllülük beyanının alınmasıdır. Bu aşamada yalnızca form imzalanması değil, kararın hangi koşullarda verildiği de izlenmelidir. Gönüllülüğün değerlendirilmesi, özellikle kadınlar, çocuklar, tek ebeveynli aileler ve kırılgan gruplar açısından önemlidir.

Önerilen sınır geçişi ve gönüllülük göstergeleri şunlardır:

Gösterge Alanı	İzlenecek Göstergeler
Bireysel mülakat	Geri dönüş öncesi bireysel mülakat yapılan kişi sayısı
Kadın görüşmeleri	Kadınlarla aile bireylerinden ayrı görüşme yapılan dosya sayısı
Çocuk görüşmeleri	Çocukların yaşına uygun biçimde dinlendiği dosya sayısı
Baskı tespiti	Aile içi baskı, ekonomik baskı veya güvenlik endişesi tespit edilen dosya sayısı
Vazgeçme hakkı	Mülakat sonrası geri dönüş kararından vazgeçen kişi/hane sayısı
Kırılganlık yönlendirmesi	Sosyal hizmet, baro veya STK’ya yönlendirilen dosya sayısı
Refakatsiz çocuk	Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuk dosyası sayısı
Muvafakatname	Eksik veya ihtilaflı muvafakatname nedeniyle beklemeye alınan dosya sayısı
Uluslararası izleme	UNHCR, IOM veya ilgili kuruluşların gözlemlediği dosya sayısı

Bu göstergeler, geri dönüşün gönüllü olup olmadığını yalnızca beyana değil, sürecin niteliğine bakarak değerlendirmeye imkân sağlar. Ayrıca riskli dosyaların erken aşamada tespit edilmesini kolaylaştırır.

8.4. Geri Dönüş Sonrası İlk Üç Ay Göstergeleri

Geri dönüş sonrası ilk üç ay, yeniden yerleşme ve temel hizmetlere erişim açısından kritik bir dönemdir. Bu aşamada kişinin barınma, kimlik, kayıt, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel alanlarda sorun yaşayıp yaşamadığı izlenmelidir.

Önerilen ilk üç ay göstergeleri şunlardır:

Gösterge Alanı	İzlenecek Göstergeler
Yerleşim	Geri dönenlerin ilk üç ayda yerleştiği bölge ve konut durumu
Barınma	Kendi mülküne, kiralık konuta veya akraba yanına yerleşen hane oranı
Mülkiyet erişimi	Savaş öncesi mülküne erişebilen kişi/hane sayısı
Kimlik ve kayıt	Suriye’de nüfus veya yerel kayıt işlemlerini tamamlayan kişi sayısı
Eğitim	Okula kaydı yapılan çocuk sayısı
Eğitim kesintisi	Okula başlayamayan veya sınıf denkliği sorunu yaşayan çocuk sayısı
Sağlık	Sağlık hizmetine erişebilen kişi/hane sayısı
Kadın güvenliği	Şiddet, baskı veya aile hukuku sorunu bildiren kadın sayısı
Çocuk koruma	Çocuk işçiliği, erken evlilik veya ihmal riski bildirilen dosya sayısı
Hukuki sorun	Belge tanıma, velayet, mülkiyet veya miras sorunu yaşayan dosya sayısı
Yeniden göç eğilimi	İlk üç ay içinde Türkiye’ye veya başka ülkeye yeniden gitmek isteyen kişi/hane sayısı

Bu göstergeler, geri dönüşün hemen sonrasında ortaya çıkan temel sorunları görünür kılar. Erken dönemde tespit edilen sorunlara müdahale edilmesi, yeniden göç veya hak kaybı riskini azaltabilir.

8.5. Altı Ay ve On İki Ay Sonrası Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Geri dönüşün sürdürülebilirliği, yalnızca ilk yerleşme aşamasında değil, orta vadede de izlenmelidir. Altı ay ve on iki ay sonrası göstergeler, bireylerin Suriye’de kalıcı bir hayat kurup kuramadığını değerlendirmeye yöneliktir.

Önerilen altı ay ve on iki ay göstergeleri şunlardır:

Gösterge Alanı	İzlenecek Göstergeler
Kalıcılık	Geri dönenlerin 6 ve 12 ay sonra aynı bölgede kalma oranı
Yeniden göç	Türkiye'ye veya üçüncü ülkeye yeniden göç girişiminde bulunan kişi/hane sayısı
İstihdam	Gelir getirici işe erişen yetişkin sayısı
Mesleki tanınma	Türkiye'deki mesleki belge veya deneyimini kullanabilen kişi sayısı
Eğitim devamlılığı	Çocukların 6 ve 12 ay sonra okula devam oranı
Diploma denkliği	Diploma, transkript veya sertifikası tanınan kişi sayısı
Mülkiyet çözümü	Mülkiyet başvurusu sonuçlanan veya çözüme kavuşan dosya sayısı
Aile bütünlüğü	Aile bireylerinin birlikte yaşamaya devam ettiği hane oranı
Kadın hakları	Velayet, nafaka, boşanma veya şiddet riski nedeniyle başvuru yapan kadın sayısı
Sağlık sürekliliği	Kronik hasta, engelli birey veya özel gereksinimli çocukların düzenli hizmete erişim oranı
Sosyal hizmet	Sosyal yardım veya destek mekanizmasına erişen kırılgan hane sayısı
Memnuniyet	Geri dönüş kararından memnuniyet veya pişmanlık bildiren kişi/hane oranı

Bu göstergeler, geri dönüşün yalnızca gerçekleşip gerçekleşmediğini değil, dönülen yerde hayatın sürdürülebilir olup olmadığını değerlendirmeyi sağlar.

8.6. Kırılgan Gruplara Özgü Göstergeler

Kırılgan grupların durumu genel göstergeler içinde görünmez hâle gelebilir. Bu nedenle kadınlar, çocuklar, gençler, engelli bireyler, yaşlılar, tek ebeveynli aileler ve kayıp kişi yakınları için özel göstergeler geliştirilmelidir.

Kadınlara ilişkin göstergeler

- Kadınlarla ayrı geri dönüş görüşmesi yapılan dosya sayısı;
- Geri dönüş sonrası velayet veya nafaka sorunu yaşayan kadın sayısı;
- Şiddet, baskı veya güvenlik riski bildiren kadın sayısı;
- Türkiye'de alınan koruma kararının Suriye'de karşılık bulup bulmadığı;
- Kadının geri dönüş kararından memnuniyet düzeyi;

- Ekonomik olarak bağımsız gelir elde edebilen kadın sayısı.

Çocuklara ilişkin göstergeler

- Okula kaydı yapılan çocuk oranı;
- Eğitimine ara veren çocuk sayısı;
- Çocuk işçiliği riski bildirilen çocuk sayısı;
- Erken yaşta evlilik riski tespit edilen kız çocukları sayısı;
- Soy bağı veya kimlik kaydı sorunu yaşayan çocuk sayısı;
- Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuk dosyası sayısı;
- Özel eğitim veya rehabilitasyon hizmetine erişen çocuk sayısı.

Gençlere ilişkin göstergeler

- Diploma veya transkript denkliği alan genç sayısı;
- Üniversite eğitimine devam edebilen genç sayısı;
- Mesleki eğitim veya istihdam programına katılan genç sayısı;
- Yeniden Türkiye'ye dönmek istediğini bildiren genç sayısı;
- Aidiyet ve psikososyal uyum sorunu bildiren genç sayısı.

Engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklara ilişkin göstergeler

- Sağlık ve bakım riski değerlendirmesi yapılan kişi sayısı;
- Engelli raporu veya sağlık belgesi Suriye'de kabul edilen kişi sayısı;
- Düzenli tedaviye erişebilen kişi sayısı;
- Özel eğitim veya rehabilitasyon hizmetine erişebilen çocuk sayısı;
- Bakım desteği alamayan hane sayısı.

Yaşlılara ilişkin göstergeler

- Sağlık hizmetlerine erişebilen yaşlı sayısı;
- Bakım desteğine ihtiyaç duyan yaşlı sayısı;
- Mülkiyet veya miras sorunu yaşayan yaşlı sayısı;
- Aile desteği olmadan yaşayan yaşlı sayısı.

Kayıp kişi yakınlarına ilişkin göstergeler

- Kayıp kişi başvurusu yapan aile sayısı;
- Kayıp kişiye bağlı mülkiyet veya miras sorunu bulunan dosya sayısı;
- Kayıp kişinin hukuki statüsü netleşen dosya sayısı;
- Kayıp kişi yakınlarına sağlanan hukuki danışmanlık sayısı.

Bu göstergeler, kırılan grupların geri dönüş sürecinde görünür kalmasını sağlar ve politika müdahalelerinin bu grupların özgül ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesine imkân verir.

8.7. Kurumsal Performans Göstergeleri

Geri dönüş sürecinin başarısı yalnızca bireylerin durumuyla değil, kurumların ne ölçüde etkili çalıştığıyla da ilgilidir. Bu nedenle kamu kurumları, barolar, STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve Suriye'deki ilgili kurumlar açısından performans göstergeleri geliştirilmelidir.

Önerilen kurumsal performans göstergeleri şunlardır:

Kurumsal Alan	İzlenecek Göstergeler
Belge doğrulama	Ortalama belge doğrulama süresi
Konsolosluk hizmetleri	Belge onayı için İstanbul'a gitmek zorunda kalan kişi sayısındaki azalma
Hukuk klinikleri	Danışmanlık verilen dosya sayısı ve çözüme kavuşan dosya oranı
Baro desteği	Geri dönüş odaklı adli yardım başvurusu sayısı
Eğitim denkliği	Sonuçlandırılan diploma/transkript denkliği başvurusu sayısı
Sosyal hizmet	Riskli hanelere yapılan yönlendirme sayısı
Dijital sistem	Dijital olarak doğrulanan belge sayısı
Bilgilendirme	Arapça bilgilendirme materyallerine erişen kişi sayısı
Uluslararası izleme	İzlenen geri dönüş dosyası sayısı
Kurumsal koordinasyon	Ortak komisyon toplantısı ve alınan karar sayısı

Bu göstergeler, politika önerilerinin yalnızca yazılı metinlerde kalıp kalmadığını, sahada ne ölçüde uygulandığını takip etmeye imkân sağlar.

8.8. Veri Toplama Yöntemleri

İzleme ve değerlendirme sisteminin etkili olabilmesi için veriler farklı kaynaklardan toplanmalıdır. Tek bir kurumun idari kayıtları, geri dönüşün tüm boyutlarını anlamak için yeterli olmayabilir. Bu nedenle çok kaynaklı veri toplama yaklaşımı benimsenmelidir.

Kullanılabilecek veri kaynakları şunlardır:

- İl göç idareleri ve sınır geçiş kayıtları;
- Geri dönüş öncesi mülakat formları;
- Hukuk klinikleri ve baro başvuru kayıtları;
- STK saha izleme raporları;
- UNHCR, IOM ve diğer uluslararası kuruluşların izleme verileri;
- Okul kayıtları ve eğitim denkliği başvuruları;
- Sağlık ve engelli raporu kayıtları;
- SGK hizmet dökümü ve çalışma geçmişi belgeleri;
- Mülkiyet başvuruları ve tapu ihtilaf dosyaları;
- Geri dönen hanelerle yapılacak 3, 6 ve 12 aylık takip görüşmeleri;
- Kadınlar, çocuklar ve gençlerle yapılacak odak görüşmeler;
- Yerel yönetim ve saha aktörlerinden alınacak geri bildirimler.

Bu veri kaynakları, kişisel verilerin korunması ve etik ilkeler gözetilerek kullanılmalıdır. Özellikle kırılgan gruplara ilişkin bilgiler gizlilik içinde işlenmeli, kişilerin güvenliğini riske atacak veri paylaşımından kaçınılmalıdır.

8.9. Raporlama Periyodu

İzleme sisteminin etkili olabilmesi için düzenli raporlama yapılmalıdır. Önerilen raporlama periyodu şu şekilde olabilir:

- **Aylık kısa izleme notları:** Sınır geçişleri, başvuru sayıları, öne çıkan acil sorunlar;
- **Üç aylık durum raporları:** Geri dönüş sonrası ilk yerleşme, eğitim, sağlık, belge ve aile hukuku sorunları;
- **Altı aylık değerlendirme raporları:** Sürdürülebilirlik, yeniden göç eğilimi, hak kaybı alanları;

- **Yıllık politika değerlendirme raporu:** Genel eğilimler, kurumsal performans, politika önerilerinin uygulanma durumu, yeni risk alanları.

Bu raporlar yalnızca kurum içi kullanım için değil, uygun ölçüde kamuoyuyla ve ilgili paydaşlarla paylaşılmalıdır. Böylece süreç şeffaflaşır, bilgi kirliliği azalır ve politika öğrenmesi mümkün hâle gelir.

8.10. Başarı Ölçütlerinin Yeniden Tanımlanması

Geri dönüş sürecinde başarı, yalnızca dönen kişi sayısının artışıyla ölçülmemelidir. Sayısal artış, kısa vadede idari bir çıktı olarak görülebilir; ancak sürdürülebilirlik açısından asıl önemli olan, dönen kişilerin insan onuruna uygun ve hukuken güvenli bir yaşam kurabilmesidir.

Bu nedenle başarı ölçütleri şu şekilde yeniden tanımlanmalıdır:

- Geri dönenlerin mülkiyet veya barınma sorunlarının çözülebilmesi;
- Çocukların eğitime kesintisiz devam edebilmesi;
- Kadınların ve çocukların aile hukuku haklarını kaybetmemesi;
- Belgelerin ve kayıtların Suriye’de kullanılabilir hâle gelmesi;
- Sağlık ve bakım ihtiyacı olan bireylerin hizmetlere erişebilmesi;
- Nitelikli kişilerin mesleki kazanımlarını kullanabilmesi;
- Geri dönenlerin yeniden göç etmek zorunda kalmaması;
- Geri dönüş kararından pişmanlık oranının düşmesi;
- Kırılgan gruplar için koruma mekanizmalarının işleme;
- Kurumlar arasında belge doğrulama ve danışmanlık süreçlerinin hızlanması.

Bu ölçütler, geri dönüş politikasını nicel bir nüfus hareketi yönetiminden çıkararak hak temelli bir sürdürülebilirlik perspektifine taşır.

8.11. Değerlendirme

İzleme ve değerlendirme sistemi, geri dönüş politikasının sahadaki etkilerini anlamanın temel aracıdır. Geri dönüşün gerçekten gönüllü, güvenli ve onurlu olup olmadığı, ancak sistematik ve çok boyutlu göstergelerle izlenebilir. Bu göstergeler, hak kaybı risklerini erken tespit etmeye, kırılgan grupların durumunu görünür kılmaya ve politika uygulamalarını zaman içinde düzeltmeye imkân sağlar.

Bu nedenle geri dönüş sürecinde yalnızca “kaç kişi döndü?” sorusu değil, şu sorular da düzenli biçimde sorulmalıdır: Dönenlerin kaçının evi var? Kaç çocuk okula başladı? Kaç kadın velayet veya nafaka sorunu yaşadı? Kaç diploma tanındı? Kaç kişi sağlık hizmetine erişebildi? Kaç kişi yeniden Türkiye’ye dönmek istedi? Kaç mülkiyet dosyası çözüldü? Kaç kırılğan hane danışmanlık alabildi?

Sonuç olarak, geri dönüşün başarısı sınır geçişiyle değil, dönüş sonrasında hakların ve hayatın sürdürülebilirliğiyle ölçülmelidir. İzleme ve değerlendirme sistemi, bu sürdürülebilirliği görünür kılacak en önemli politika aracıdır.

9. SONUÇ

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü tarafından yürütülen çalıştay serisi, Suriye kaynaklı göç hareketliliğinin artık yalnızca geçici koruma, insani yardım veya sosyal uyum başlıklarıyla sınırlı biçimde ele alınamayacağını göstermektedir. Türkiye’de on beş yıla yaklaşan süre içinde Suriyeliler, yalnızca güvenli bir alana sığınmamış; aile kurmuş, çocuklarını büyütmüş, eğitim süreçlerine katılmış, çalışma hayatına dâhil olmuş, sağlık ve sosyal hizmet mekanizmalarından yararlanmış, yerel toplumla sosyal ve akrabalık ilişkileri geliştirmiş ve çeşitli hukuki statüler edinmiştir. Bu nedenle gönüllü geri dönüş meselesi, artık yalnızca Suriye’ye fiziksel dönüş değil, Türkiye’de oluşan hukuki ve sosyal hayatın menşe ülkede nasıl karşılık bulacağı sorusuyla birlikte düşünülmelidir.

Bu raporun temel bulgusu, geri dönüşün sürdürülebilirliğinin hukuki güvenceye bağlı olduğudur. Suriye’de güvenlik ve altyapı koşullarının iyileşmesi elbette önemlidir; ancak tek başına yeterli değildir. Geri dönen bireyin mülkiyetine erişememesi, Türkiye’deki boşanma veya velayet kararını kullanamaması, çocuğunu okula kaydettirememesi, diplomasını tanıtamaması, sağlık raporunu veya engelli belgesini işleme koyamaması, SGK ya da mesleki kazanımlarını aktaracak bir mekanizma bulamaması hâlinde dönüş, hukuken kırılğan ve sosyal olarak sürdürülemez bir sürece dönüşecektir. Bu nedenle geri dönüşün başarısı, sınırdan geçen kişi sayısıyla değil; dönen kişilerin haklarına, belgelerine, aile bütünlüğüne, eğitimine, mülkiyetine, mesleğine ve insan onuruna ne ölçüde güvenle tutunabildiğiyle ölçülmelidir.

Çalıştay bulguları, Suriye’de savaş sürecinin yalnızca fiziksel yıkım üretmediğini, aynı zamanda ciddi bir hukuki süreksizlik yarattığını ortaya koymaktadır. Konutların yıkılması, mülklerin el değiştirmesi, sahte satışlar, çoklu mülkiyet iddiaları, kayıp kişiler, miras sorunları,

belge kayıpları ve dijital kayıt altyapısının zayıflığı, geri dönüş yapan bireylerin hak iddia etme kapasitesini sınırlandırmaktadır. Bu durum, “eve dönüş” fikrinin çoğu zaman hukuki, idari ve fiili engellerle karşılaşabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla Suriye’nin yeniden inşası yalnızca yolların, okulların, hastanelerin ve konutların yeniden yapılması anlamına gelmemekte; tapu, nüfus, aile, eğitim, mahkeme ve sosyal hizmet kayıtlarının da yeniden işler hâle getirilmesini gerektirmektedir.

Türkiye’de edinilen hukuki ve sosyal kazanımlar ise geri dönüş tartışmasının diğer temel boyutunu oluşturmaktadır. Suriyeliler Türkiye’de resmî evlilik, boşanma, velayet, nafaka, çocuk koruma, eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal hizmet alanlarında önemli deneyimler kazanmıştır. Özellikle kadınlar ve çocuklar açısından Türkiye’deki aile hukuku ve koruma mekanizmaları, geri dönüş kararını doğrudan etkileyen bir güvence alanı oluşturmuştur. Bu kazanımların Suriye’de tanınmaması veya işlevsiz kalması, geri dönüşü hak kaybı üreten bir sürece dönüştürebilir. Bu nedenle Türkiye’de oluşan hukuki gerçekliğin Suriye’de tamamen yok sayılması, geri dönüşün gönüllü ve onurlu niteliğini zayıflatacaktır.

Rapor, geri dönüş sürecinde kırılgan grupların özel olarak korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Kadınlar açısından velayet, nafaka, şiddetten korunma, ekonomik bağımlılık ve aile içi karar alma süreçleri; çocuklar açısından soy bağı, eğitim sürekliliği, muvafakatname, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilik riskleri; gençler açısından diploma denkliği, aidiyet ve gelecek kaybı; engelli bireyler ve özel gereksinimli çocuklar açısından sağlık, bakım ve özel eğitim hizmetleri; yaşlılar açısından sağlık, mülkiyet ve aile desteği; kayıp kişi yakınları açısından miras ve malvarlığı sorunları geri dönüşün temel risk alanlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle geri dönüş süreci, tüm haneleri aynı prosedüre tabi tutan standart bir idari işlem olarak değil, bireysel riskleri ve kırılganlıkları dikkate alan hak temelli bir süreç olarak tasarlanmalıdır.

Bu raporun politika önerileri üç temel ilkeye dayanmaktadır: hukuki sürdürülebilirlik, kurumsal koordinasyon ve bireysel değerlendirme. Hukuki sürdürülebilirlik, Türkiye’de edinilen medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli kazanımların geri dönüş sonrasında bütünüyle ortadan kalkmamasını ifade eder. Kurumsal koordinasyon, Türkiye ve Suriye’deki ilgili kamu kurumları, barolar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörler arasında işleyen mekanizmalar kurulmasını gerektirir. Bireysel değerlendirme ise geri dönüş kararının gerçekten gönüllü olup olmadığının, her bireyin özgül hukuki ve sosyal koşulları dikkate alınarak belirlenmesini zorunlu kılar.

Bu çerçevede rapor; Gaziantep’te belge doğrulama ve konsolosluk hizmetlerinin güçlendirilmesini, sınır aşan hukuk kliniklerinin kurulmasını, Türkiye-Suriye ortak hukuk komisyonunun oluşturulmasını, aile hukuku kararlarının tanınmasına yönelik geçiş mekanizmaları geliştirilmesini, diploma ve müfredat denkliği için teknik çalışma grupları kurulmasını, DNA ve soy bağı tespiti için hızlı protokoller hazırlanmasını, SGK ve mesleki akreditasyon konularında ikili düzenlemeler yapılmasını, Arapça resmî bilgilendirme sisteminin güçlendirilmesini ve geri dönüş sonrası izleme mekanizmalarının kurulmasını önermektedir.

Geri dönüş sürecinde en kritik alanlardan biri de belge doğrulama ve dijital altyapıdır. Türkiye’nin e-Devlet, nüfus, eğitim, sağlık ve göç yönetimi alanındaki dijital kapasitesi, Suriye’de kurulacak geçiş dönemi idari yapılarına önemli bir tecrübe aktarımı sağlayabilir. Ancak bu aktarım, yalnızca teknik sistem kurulumu olarak değil; veri güvenliği, kişisel verilerin korunması, yetkilendirilmiş erişim, kurumsal güven ve hak temelli belge doğrulama ilkeleriyle birlikte tasarlanmalıdır. Belgelerin doğrulanmadığı bir geri dönüş sürecinde, bireylerin haklarını ispatlaması, kurumların ise güvenli işlem yapması mümkün olmayacaktır.

Sonuç olarak, Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü Türkiye, Suriye ve uluslararası toplum açısından yeni bir politika eşiğine işaret etmektedir. Bu eşiğin sağlıklı biçimde yönetilebilmesi için geri dönüşün hamasi söylemler, kısa vadeli sayısal hedefler veya yalnızca idari prosedürler üzerinden değil; hukuk, insan onuru, aile bütünlüğü, mülkiyet güvencesi, eğitim sürekliliği ve kurumsal sorumluluk ilkeleri üzerinden ele alınması gerekmektedir. Aksi hâlde geri dönüş, çözüm üretmek yerine yeni hak kayıpları, parçalanmış aileler, mülkiyet ihtilafları, eğitim kesintileri ve yeniden göç hareketleri doğurabilir.

Göç Enstitüsü’nün bu çalıştay serisiyle ortaya koyduğu temel katkı, geri dönüşün yalnızca “dönmek” fiiliyle tamamlanmadığını; aksine hukuki, sosyal ve kurumsal sürekliliği gerektiren çok boyutlu bir yeniden yerleşme süreci olduğunu göstermesidir. Bu nedenle geri dönüşün başarı ölçütü, kaç kişinin sınırdan geçtiği değil; dönenlerin hangi haklarla, hangi belgelerle, hangi güvencelerle ve hangi yaşam imkânlarıyla yeni hayatlarına tutunabildiğidir.

Bu rapor, karar alıcılar, kamu kurumları, barolar, akademik çevreler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörler için temel bir çağrıda bulunmaktadır: Suriyelilerin geri dönüşü, hakların taşınabilirliğini ve hukuki sürdürülebilirliği güvence altına alan çok aktörlü bir politika

mimarisiyle yönetilmelidir. İnsan onuruna uygun, güvenli ve gerçekten gönüllü bir geri dönüş ancak bu mimari kurulduğunda mümkün olacaktır.

10. EKLER

Ek 1. Çalıştay Katılımcı Profili

Çalıştay, Suriyelilerin gönüllü geri dönüş sürecinin hukuki boyutlarını çok disiplinli bir yaklaşımla ele almak amacıyla farklı kurumsal ve mesleki arka planlardan gelen katılımcıların katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcı profili, geri dönüş sürecinin yalnızca göç yönetimi veya hukuk tekniğiyle sınırlı olmadığını; aile hukuku, insan hakları, sosyal hizmet, eğitim, mülkiyet, yerel yönetim, sivil toplum ve uluslararası koruma alanlarını birlikte ilgilendirdiğini göstermektedir.

Çalıştayda temsil edilen başlıca aktör grupları şunlardır:

Aktör Grubu	Katkı Alanı
Akademisyenler	Kavramsal çerçeve, göç politikası, hukuk, sosyal uyum ve politika analizi
Hukukçular ve avukatlar	Aile hukuku, tanıma-tenfiz, velayet, nafaka, mülkiyet, belge doğrulama
Baro temsilcileri	Adli yardım, hukuk klinikleri, dava süreçleri, savunuculuk
Kamu temsilcileri	Göç yönetimi, insan hakları, idari işlemler, kurumlar arası koordinasyon
Uluslararası kuruluş temsilcileri	Gönüllü geri dönüş, izleme, mülakat süreçleri, koruma standartları
Sivil toplum temsilcileri	Saha gözlemleri, kadın ve çocuk koruma, danışmanlık, psikososyal destek
Yerel kalkınma ve proje aktörleri	Kurumsal kapasite, yumuşak güç, sınır aşan iş birliği, proje geliştirme
Suriye kökenli hukukçu ve STK temsilcileri	Suriye'deki saha gerçekliği, mülkiyet, belge, aile hukuku ve dönüş sonrası riskler

Bu çeşitlilik, raporun yalnızca teorik bir hukuk metni olmaktan çıkıp saha deneyimiyle desteklenen uygulama odaklı bir politika belgesine dönüşmesine katkı sağlamıştır.

Ek 2. Tematik Kodlama Matrisi

Çalıştay kayıtları tematik analiz yaklaşımıyla değerlendirilmiş ve tekrar eden sorun alanları belirlenmiştir. Aşağıdaki matris, çalıştay tartışmalarında öne çıkan ana temaları, alt temaları ve bu temaların rapordaki karşılıklarını göstermektedir.

Ana Tema	Alt Temalar	Rapor Bölümü
Hukuki süreksizlik	Mülkiyet kaybı, belge kaybı, sahte satış, kayıp kişiler, miras	4.1
Türkiye’de edinilen kazanımlar	Geçici koruma, aile hukuku, eğitim, sağlık, çalışma, sosyal uyum	4.2
Hakların taşınabilirliği	Tanıma, tenfiz, diploma denkliği, SGK, mesleki akreditasyon	4.3
Geri dönüş kararları	Statü belirsizliği, kimlik pasifleşmesi, tek yönlü dönüş, bilgi kirliliği	4.4
Kırılgan gruplar	Kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, tek ebeveynli aileler	4.5
Kurumsal kapasite	Konsolosluk, belge doğrulama, dijital altyapı, hukuk klinikleri	4.6
Politika önerileri	Kısa, orta ve uzun vadeli müdahale alanları	5
İzleme ve değerlendirme	Hak temelli göstergeler, geri dönüş sonrası takip	8

Ek 3. Hukuki Sorun Alanları Matrisi

Aşağıdaki matris, geri dönüş sürecinde ortaya çıkan temel hukuki sorunları, risk gruplarını ve önerilen müdahale araçlarını özetlemektedir.

Sorun Alanı	Temel Risk	Öncelikli Risk Grubu	Önerilen Müdahale
Mülkiyet	Evin yıkılması, el değiştirmesi veya işgal edilmesi	Mülk sahipleri, yaşlılar, kayıp kişi yakınları	Mülkiyet inceleme komisyonu, tapu doğrulama, uyuşmazlık çözümü
Sahte satış	Aynı taşınmaz üzerinde çoklu hak iddiası	Eski malik, iyi niyetli alıcılar	Sahte belge inceleme birimi, geçici koruma tedbiri
Kayıp kişiler	Miras ve malvarlığı işlemlerinin askıda kalması	Eşler, çocuklar, mirasçılar	Kayıp kişiler komisyonu, geçici malvarlığı koruması

Sorun Alanı	Temel Risk	Öncelikli Risk Grubu	Önerilen Müdahale
Belge kaybı	Kimlik, doğum, evlilik veya eğitim belgesinin bulunmaması	Çocuklar, gençler, tek ebeveynli aileler	Belge kontrol listesi, dijital doğrulama, konsolosluk desteği
Boşanma kararları	Türkiye’deki boşanmanın Suriye’de tanınmaması	Kadınlar, çocuklar	Tanıma mekanizması, hukuk kliniği desteği
Velayet	Annenin velayet hakkının zayıflaması	Kadınlar, çocuklar	Velayet kararlarının doğrulanması, özel aile hukuku danışmanlığı
Nafaka	Nafaka kararının uygulanamaması	Boşanmış kadınlar, çocuklar	Aile hukuku tanıma protokolü
Muvafakat name	Çocuğun sınır geçişinin kilitlenmesi	Tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar	Hızlı mahkeme/yönlendirme mekanizması
Soy bağı	Ebeveyn-çocuk ilişkisinin ispatlanamaması	Kimliksiz çocuklar, refakatsiz çocuklar	DNA protokolü, nüfus-sağlık iş birliği
Eğitim denkliği	Okul kaydı, sınıf intibakı veya diploma tanınmaması	Çocuklar, gençler, üniversite öğrencileri	MEB-YÖK-Suriye eğitim çalışma grubu
SGK ve çalışma geçmişi	Primlerin veya çalışma günlerinin kaybı	Kayıtlı çalışanlar	SGK hizmet dökümü, prim iadesi veya aktarım protokolü
Mesleki akreditasyon	Mesleğin Suriye’de icra edilememesi	Doktor, mühendis, öğretmen, teknisyen, girişimci	Meslek odaları arası tanıma mekanizması
Sağlık raporları	Tedavi veya engellilik desteğinin kesilmesi	Kronik hastalar, engelliler, yaşlılar	Sağlık riski değerlendirmesi, rapor doğrulama
Bilgi kirliliği	Yanlış bilgiye dayalı geri dönüş kararı	Tüm gruplar	Arapça resmî bilgilendirme sistemi

Ek 4. Geri Dönüş Öncesi Belge Kontrol Listesi

Bu kontrol listesi, geri dönüş yapmayı değerlendiren bireylerin hak kaybı yaşamaması için geri dönüş öncesinde hazırlaması önerilen belgeleri göstermektedir. Liste, farklı hane tiplerine göre uyarlanmalıdır.

4.1. Tüm bireyler için temel belgeler

- Geçici koruma kimlik belgesi veya mevcut hukuki statü belgesi
- Pasaport veya Suriye kimlik belgesi

- Türkiye’deki ikamet/adres kayıt bilgileri
- Nüfus kayıt örneği veya aile kayıt belgesi
- Doğum belgesi
- Varsa vatandaşlık, ikamet veya çalışma izni belgeleri
- Türkiye’de alınmış resmî belgelerin tercümeleri
- Gerekli belgeler için noter, apostil veya konsolosluk onayı
- Acil iletişim ve aile irtibat bilgileri

4.2. Evli veya boşanmış bireyler için belgeler

- Evlilik cüzdanı veya evlilik kayıt belgesi
- Boşanma kararı
- Kesinleşme şerhi
- Velayet kararı
- Nafaka kararı
- Mal paylaşımı veya tazminata ilişkin mahkeme kararları
- Koruma kararı varsa ilgili mahkeme/kurum belgeleri
- Eski eş veya diğer ebeveyne ilişkin iletişim ve hukuki durum bilgileri

4.3. Çocuklu aileler için belgeler

- Çocuğun doğum belgesi
- Çocuğun geçici koruma veya kimlik belgesi
- Okul belgesi
- Transkript, karne veya eğitim devam belgesi
- Aşı ve sağlık kayıtları
- Velayet kararı
- Diğer ebeveynin muvafakatnamesi
- Vasi veya kayyım kararı varsa ilgili belge
- Çocuğun özel eğitim veya rehabilitasyon belgeleri
- Çocuğun engelli raporu varsa onaylı örneği

4.4. Tek ebeveynli aileler için belgeler

- Boşanma, ölüm, kayıp veya velayet durumunu gösteren belge

- Çocuğun bakımını üstlenen kişiye ilişkin mahkeme kararı
- Muvafakatname veya muvafakat alınamama durumunu açıklayan belge
- Diğer ebeveynin nerede olduğuna ilişkin mevcut bilgi ve kayıtlar
- Sosyal hizmet veya çocuk koruma birimlerinden alınmış raporlar

4.5. Öğrenciler ve mezunlar için belgeler

- Öğrenci belgesi
- Transkript
- Diploma veya mezuniyet belgesi
- Ders içerikleri
- Sertifika ve kurs belgeleri
- Üniversite kayıt belgesi
- Staj, uygulama veya mesleki eğitim belgeleri
- Belgelerin Türkçe/Arapça tercümeleri ve gerekli onayları

4.6. Çalışanlar ve meslek sahipleri için belgeler

- SGK hizmet dökümü
- Çalışma izin belgesi
- İş sözleşmesi
- İşveren yazısı
- Vergi levhası
- Şirket ortaklık belgeleri
- Mesleki sertifikalar
- Oda kayıt belgeleri
- Ustalık, kalfalık veya mesleki yeterlilik belgeleri
- Referans veya deneyim belgeleri

4.7. Sağlık ve engellilik durumu bulunan bireyler için belgeler

- Sağlık raporları
- Engelli raporu
- Kronik hastalık raporu
- Reçete ve düzenli ilaç listesi

- Tedavi geçmişi
- Hastane epikriz raporları
- Rehabilitasyon veya özel eğitim raporları
- Bakım desteğine ilişkin belgeler

4.8. Mülkiyet iddiası bulunan kişiler için belgeler

- Tapu belgesi
- Satış sözleşmesi
- Kira sözleşmesi
- Vergi veya belediye ödeme kayıtları
- Elektrik, su, doğalgaz gibi abonelik belgeleri
- Fotoğraf, kroki veya konum bilgisi
- Tanık bilgileri
- Mirasçılık belgesi
- Kayıp kişiye ait mülkler için aile bağına gösteren belgeler

Ek 5. Geri Dönüş Öncesi Bireysel Hukuki Risk Değerlendirme Formu

Bu form, geri dönüş başvurusu yapan bireylerin ve hanelerin hukuki risklerini önceden tespit etmek amacıyla kullanılabilir.

A. Temel Bilgiler

- Adı-soyadı:
- Yaş:
- Cinsiyet:
- Medeni durum:
- Türkiye'deki hukuki statü:
- Türkiye'de ikamet edilen il/ilçe:
- Suriye'de dönülmek istenen il/ilçe:
- Hanedeki kişi sayısı:
- Hanede çocuk var mı?
- Hanede engelli, yaşlı veya kronik hasta var mı?

B. Geri Dönüş Kararı

- Geri dönüş kararını kim aldı?
- Karar hane içinde ortak mı alındı?
- Kadın aile bireyleri ayrıca dinlendi mi?
- Çocukların görüşü alındı mı?
- Kararı etkileyen ekonomik baskı var mı?
- Kararı etkileyen statü/kimlik korkusu var mı?
- Kararı etkileyen aile içi baskı veya şiddet riski var mı?
- Kişi geri dönüş sonrası Türkiye'ye dönemeyeceğini biliyor mu?

C. Aile Hukuku Riskleri

- Türkiye'de resmî evlilik var mı?
- Türkiye'de boşanma kararı var mı?
- Velayet kararı var mı?
- Nafaka kararı var mı?
- Koruma kararı var mı?
- Eski eş veya diğer ebeveyn Suriye'de mi?
- Çocukların sınır geçişi için muvafakatname tamamlandı mı?
- Soy bağı veya doğum kaydı sorunu var mı?

D. Çocuklara İlişkin Riskler

- Çocukların okul kaydı var mı?
- Çocukların eğitim belgeleri hazır mı?
- Çocuklardan biri özel eğitim alıyor mu?
- Çocuk işçiliği riski var mı?
- Erken yaşta evlilik riski var mı?
- Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuk var mı?
- Çocuğun bakımını fiilen kim üstleniyor?

E. Sağlık ve Sosyal Hizmet Riskleri

- Kronik hastalık var mı?
- Düzenli ilaç kullanımı var mı?

- Engelli raporu var mı?
- Özel gereksinimli çocuk var mı?
- Yaşlı bakım ihtiyacı var mı?
- Suriye’de sağlık hizmetine erişim imkânı biliniyor mu?

F. Eğitim ve Meslek Riskleri

- Hane içinde öğrenci var mı?
- Öğrencinin sınıf/üniversite durumu nedir?
- Diploma veya transkript hazır mı?
- Mesleki sertifika var mı?
- SGK hizmet dökümü var mı?
- Kişi Suriye’de mesleğini icra edebilecek mi?

G. Mülkiyet ve Barınma Riskleri

- Suriye’de dönülecek konut var mı?
- Konut ayakta mı?
- Başkası tarafından kullanılıyor mu?
- Tapu veya mülkiyet belgesi var mı?
- Miras veya kayıp kişi bağlantılı mülk var mı?
- Suriye’de ilk üç ay nerede kalınacak?

H. Genel Risk Değerlendirmesi

- Düşük risk
- Orta risk
- Yüksek risk
- Acil hukuki danışmanlık gerekli
- Sosyal hizmet yönlendirmesi gerekli
- Çocuk koruma değerlendirme gerekli
- Kadın koruma değerlendirme gerekli
- Sağlık değerlendirme gerekli
- Belge tamamlama işlemi gerekli

Ek 6. Politika Önerileri ve Sorumlu Aktörler Tablosu

Politika Önerisi	Süre	Ana Aktör	Destekleyici Aktörler
Hukuki risk tarama formu hazırlanması	Kısa vadeli	Göç İdaresi Başkanlığı	Barolar, STK'lar, UNHCR, IOM
Belge kontrol listelerinin hazırlanması	Kısa vadeli	Göç İdaresi Başkanlığı	Dışişleri, barolar, STK'lar
Kadın ve çocuklarla ayrı görüşme mekanizması	Kısa vadeli	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Göç İdaresi, STK'lar, UNHCR
Arapça resmî bilgilendirme sistemi	Kısa vadeli	Göç İdaresi Başkanlığı	Valilikler, belediyeler, STK'lar
Hukuk kliniklerinin yeniden aktifleştirilmesi	Kısa vadeli	Barolar, TBB	Üniversiteler, AB, UNHCR, IOM
Gaziantep'te belge doğrulama masası	Orta vadeli	Dışişleri Bakanlığı	Göç İdaresi, valilik, Suriye makamları
Ortak hukuk komisyonu	Orta vadeli	Dışişleri ve Adalet Bakanlıkları	Barolar, üniversiteler, STK'lar
Diploma denkliği çalışma grubu	Orta vadeli	MEB, YÖK	Üniversiteler, Suriye eğitim kurumları
DNA ve soy bağı protokolü	Orta vadeli	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri, Sağlık Bakanlığı	Aile Bakanlığı, mahkemeler
Mesleki akreditasyon iş birlikleri	Orta vadeli	Meslek odaları	Üniversiteler, ticaret odaları
Dijital belge doğrulama platformu	Orta vadeli	İçişleri Bakanlığı	Dışişleri, teknik kurumlar, Suriye makamları
Tanıma-tenfiz protokolü	Uzun vadeli	Adalet ve Dışişleri Bakanlıkları	Suriye hukuk kurumları, barolar
Mülkiyet uyuşmazlık mekanizması	Uzun vadeli	Suriye ilgili kurumları	Uluslararası kuruluşlar, hukukçular
Kayıp kişiler ve miras komisyonu	Uzun vadeli	Suriye ilgili kurumları	Uluslararası kuruluşlar, STK'lar
Geri dönüş sonrası izleme sistemi	Uzun vadeli	UNHCR, IOM	Göç İdaresi, STK'lar, barolar
Suriye hukuk reformuna teknik destek	Uzun vadeli	Üniversiteler, barolar, kamu kurumları	Uluslararası kuruluşlar

Ek 7. Geri Dönüş Sonrası İzleme Formu

Bu form, geri dönüşten sonra 3, 6 ve 12 aylık aralıklarla uygulanabilir.

A. Temel Bilgiler

- Hane kodu:
- Geri dönüş tarihi:
- Dönülen il/ilçe:
- Hanedeki kişi sayısı:
- İzleme tarihi:
- İzleme türü: 3 ay / 6 ay / 12 ay

B. Barınma ve Yerleşim

- Hane nerede kalıyor?
- Kendi mülkünde mi?
- Kiralık konutta mı?
- Akraba yanında mı?
- Geçici barınma alanında mı?
- Konut güvenli ve yaşanabilir mi?
- Mülkiyet ihtilafı var mı?

C. Kimlik ve Belge Durumu

- Nüfus kaydı yapıldı mı?
- Aile kayıtları güncellendi mi?
- Türkiye’den getirilen belgeler kabul edildi mi?
- Eksik veya reddedilen belge var mı?
- Belge doğrulama için yeni başvuru yapıldı mı?

D. Eğitim

- Hanedeki çocuklar okula başladı mı?
- Sınıf denkliği yapıldı mı?
- Eğitim dili veya müfredat sorunu yaşandı mı?

- Okula devam etmeyen çocuk var mı?
- Çocuk işçiliği riski var mı?
- Erken yaşta evlilik riski var mı?

E. Sağlık ve Sosyal Hizmet

- Sağlık hizmetine erişim sağlandı mı?
- Kronik hastalar tedaviye devam edebiliyor mu?
- Engelli bireyler destek alabiliyor mu?
- Özel gereksinimli çocuklar hizmet alabiliyor mu?
- Yaşlı bakım ihtiyacı karşılanıyor mu?

F. Aile Hukuku ve Koruma

- Velayet sorunu yaşandı mı?
- Nafaka veya boşanma kararı tanındı mı?
- Aile içi şiddet veya baskı riski var mı?
- Kadınlar koruma mekanizmalarına erişebiliyor mu?
- Çocukların bakım düzeni güvenli mi?

G. Geçim ve Ekonomik Durum

- Hanede düzenli gelir var mı?
- Çalışan yetişkin var mı?
- Türkiye’deki mesleki deneyim kullanılabiliyor mu?
- SGK veya çalışma geçmişiyle ilgili başvuru yapıldı mı?
- Temel ihtiyaçlar karşılanabiliyor mu?

H. Genel Değerlendirme

- Hane geri dönüş kararından memnun mu?
- Türkiye’ye veya başka ülkeye yeniden gitme isteği var mı?
- Acil hukuki destek ihtiyacı var mı?
- Acil sosyal hizmet ihtiyacı var mı?
- Acil sağlık desteği ihtiyacı var mı?
- İzleme ekibinin genel risk değerlendirmesi: düşük / orta / yüksek

Ek 8. Terimler Sözlüğü

Gönüllü geri dönüş: Kişinin menşe ülkesine kendi serbest iradesiyle, baskı veya zorlama olmaksızın dönmesi.

Güvenli geri dönüş: Kişinin döndüğü yerde yaşam hakkı, fiziksel güvenlik, özgürlük, aile bütünlüğü, mülkiyet ve temel hizmetlere erişim bakımından ciddi riskle karşılaşmaması.

Onurlu geri dönüş: Kişinin temel haklarını, hukuki kimliğini ve insan onuruna uygun yaşam koşullarını koruyarak dönüş yapması.

Hukuki sürdürülebilirlik: Türkiye’de edinilen medeni, idari, sosyal, ekonomik ve eğitim temelli hakların geri dönüş sonrasında bütünüyle ortadan kalkmaması; bu hakların tanınması, belgelenmesi veya geçiş mekanizmalarıyla korunması.

Hakların taşınabilirliği: Bir ülkede edinilen hukuki, sosyal, ekonomik veya eğitim temelli kazanımların başka bir ülkede tümüyle geçersiz hâle gelmemesi.

Tanıma: Bir ülkede verilen mahkeme kararının başka bir ülkede hukuki sonuç doğuracak şekilde kabul edilmesi.

Tenfiz: Bir ülkede verilen mahkeme kararının başka bir ülkede icra edilebilir hâle gelmesi.

Geçici koruma: Kitlesele sığınma durumlarında bireylerin acil koruma ihtiyacını karşılamak üzere sağlanan hukuki ve idari koruma rejimi.

Geri göndermeme ilkesi: Kişinin zulüm, işkence, ölüm, ciddi zarar veya insanlık dışı muamele riskiyle karşılaşacağı bir ülkeye gönderilmemesi ilkesi.

Muvafakatname: Bir kişinin belirli bir işlem için rızasını gösteren belge. Çocukların yurt dışına çıkışı gibi durumlarda ebeveyn rızasını belgelemek için kullanılabilir.

Velayet: Çocuğun bakımı, eğitimi, temsili ve korunmasına ilişkin ebeveynlik yetki ve sorumluluğu.

Vesayet: Velayet altında bulunmayan veya özel korunma ihtiyacı olan kişilerin hukuki temsil ve korunmasını sağlayan kurum.

Soy bağı: Çocuk ile anne-baba arasındaki hukuki bağ.

Apostil: Bir ülkede düzenlenen resmî belgenin başka bir ülkede geçerli olabilmesi için yapılan belge tasdik işlemi.

Hukuk kliniği: Hukuki danışmanlık, yönlendirme ve hak arama desteği sunan; çoğu zaman barolar, üniversiteler veya STK'lar tarafından yürütülen uygulama odaklı destek birimi.

Kırılgan grup: Geri dönüş sürecinde özel koruma ihtiyacı bulunan kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelli bireyler, tek ebeveynli aileler, refakatsiz çocuklar, kayıp kişi yakınları ve geçmiş hak ihlali mağdurları gibi gruplar.

Ek 9. Çalıştay Katılımcıları ve Deşifre Metni

Katılımcılar:

Ahmet Milka - Çocuk Ol Derneği

Ali Bekir Güler - Avukat

Assalah Shikhanı - Sivil toplum temsilcisi

Barış Akkaya - UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği), Avukat

Beyza Azizoğlu - ASAM (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği)

Arş. Gör. Canan Şeyma Demir - Göç Enstitüsü

Cihan Erdem - İpekyolu Kalkınma Ajansı

Çağrı Anıl Atalay - Göç İdaresi Başkanlığı

Prof. Dr. Derya Silibolatlı Baykara - Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Müdür Yardımcısı

Demet Bayındır - Avukat, Gaziantep Barosu Yönetim Kurulu Üyesi

Deniz Derya Demircioğlu - İl Göç İdaresi, İl Göç Uzmanı

Dilek Uçkaçar Ertuğrul - Mersin Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil Yılmaz - Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Müdür Yardımcısı

Emre Karaçaylı - Bilim, Eğitim, Kültür Araştırmaları Merkezi, Proje Birimi

Fatma Eminoğlu - Sivil Hukuk Derneği

Gülümser Kurt - Türk Kızılay

Maen Aljarrah - Sivil toplum temsilcisi

Macit Akman - Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Ana Bilim Dalı

Maysaa Al Masalmeh - Mühendislik Odası temsilcisi

Mehmet Ali Eminoğlu - Gaziantep Üniversitesi Gen. Sek. Yrd.

Prof. Dr. Mehmet Çiçek - Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Müdürü

Mehmet Serkan Ergün - Gaziantep Hukuk Birliği

Merva Doğru - Türk Kızılay

Merve Nur Taşkın - ASAM, Çocuk Koruma Sorumlusu (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Muhammet Kalavi - Tekafül Şam Derneği Başkanı

Mohamad Reda - Selam Derneği, Halkla İlişkiler Görevlisi

Mustafa Aslan - TİHEK (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu), Gaziantep Bürosu

Majdoulin Eibo - Selam Derneği

Nursel Çakır - Türk Kızılay, Sosyal Hizmet Uzmanı

Selin Hançer - Sivil toplum güçlendirme alanı

Serdar Özgüney - Avukat, Gaziantep Barosu

Şehadet Gerçek - Göçmen Hizmetleri Merkezi, BEKAM

Ulaş Deniz Aslan - Avukat, Gaziantep Barosu

Yahya Şimşek - İpekyolu Kalkınma Ajansı

Arş. Gör. Yusuf Solak - Göç Enstitüsü

Yusuf Nirebani - Avukat, Halep Büyükşehir Belediyesi Komisyon Üyesi

DEŞİFRE METNİ:

1. Hukuki Süreklilik ve Hak Kayıpları

Bu bölümde, Suriye iç savaşı sürecinde yaşanan başlıca konulardan; konutların yıkılması, mülk ve arazilerin el değiştirmesi, belge kayıpları ve yapısal hukuk ihlalleri ele alınmaktadır. Bu dönemde maruz kalınan hak kayıplarının geri dönüş sürecine nasıl devredildiği ve bugün hâlâ nasıl belirleyici olmaya devam ettiği, hukuki süreklilik perspektifiyle tartışılmaktadır.

Serdar Özgüney: Bu başlığı biraz daha netleştirmek için soruyorum: Hukuki süreklilik ve hak kayıpları diyoruz, değil mi? Çalıştay davetinde Suriye’deki savaş sürecinde yaşanan konutların yıkılması, mülk ve arazilerin el değiştirmesi, belge kayıpları ve yapısal hukuki sorunların ele alınacağı belirtilmişti. Şimdi burada şunu mu değerlendireceğiz: Kişi savaştan önce orada bir mülke sahipti, sonra buraya geldi, mülkü yıkıldı; şimdi geri döndüğünde o durum ne olacak?

Mehmet Serkan Ergün: 2011 yılından bu yana süren bir süreçten bahsediyoruz. Göç yalnızca bir nüfus hareketi değil; aynı zamanda insanların göçmen kaçakçılığından insan ticaretine kadar uzanan tehlikelerle karşılaştığı, hayatta kalma mücadelesi ve entegrasyon süreçleri içinde şekillenen bir varoluş öyküsüdür. 2011’de Suriye’de başlayan süreçte Türkiye, yaklaşık 8 bin kilometrelik en uzun sınıra sahip ülke olduğu için en fazla göç alan ülke oldu. Sığınmacı, mülteci ya da misafir diye anılan, ama bizce en önemli vasfı insan olan, 4-5 milyon civarında bir nüfustan söz ediyoruz.

Mehmet Serkan Ergün: Bu sözleri aktardığımız sırada bile Suriye’nin içinde bulunduğu şartlar 24 saatte çok değişebiliyor. Biliyorsunuz, çatışmalar ve mevcut rejim içindeki sorunlar yeniden başladı. Sadece fiziki bir yıkım söz konusu değil. Resmî dairelerdeki işlemler bir yana, insanların barınma sorunları, bir çatı altında aile olarak yaşama imkânları bile zorlaşmış durumda. Gönüllü geri dönüş mekanizmasının şu an istenilen düzeyde olduğunu söylemek mümkün değil; çünkü orada hâlâ bir savaşın ayak sesleri var. İnsanlar mesken bulamıyor; örneğin bir yıllık kira peşin isteniyor: “Bir yıllık kirayı peşin verersen sana ev verimiz” deniyor.

Yusuf Nirebani: Suriye’de avukatlık yapıyorum; bir hafta önce Halep Büyükşehir Belediyesi’nde sekiz kişilik bir komisyona üye seçildim. Türkiye’den Suriye’ye dönüş yapanlarla ilgili pek çok sorun yaşıyoruz. En önemli sorun mülkiyetle ilgili. Sadece Halep şehrinde dört bin şikâyet var; bunların içeriği, başkalarının gelip mal sahiplerinin mülklerine el koyması. Bugün Halep’in nüfusu yaklaşık üç milyon; dört bin ailenin evine başkaları el koymuş durumda. Ayrıca yaklaşık 250 bin konut tamamen yıkılmış. İmar sürecinde büyük sorunlar yaşıyoruz; altyapı pek çok mahallede bitmiş durumda. Halep’in yarısından fazlasında elektrik yok, su haftada bir gün geliyor. Eğitim açısından durum ağır: okulların yüzde 25’inden fazlası yıkılmış. Öğretmen maaşları çok düşük; bir öğretmenin aylığı yaklaşık 100 dolar. Isıtma malzemeleri neredeyse hiç yok, evler soğuk. Okullar maalesef yok denecek durumda.

Serdar Özgüney: Yeni Suriye rejimi döneminde Suriye'ye giden arkadaşlarımız varsa bilir: Şehir merkezleri ayakta; ama şehir merkezinden bir kilometre uzaklaştığınızda yaşanabilir konut kalmıyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Burada göçle gelen kişiler oradaki mülklerini bırakıp geldiler. Şimdi örneğin Münbiç'te bir ev var; bir kişi Türkiye'ye geldi. O geldikten sonra Münbiç'e önce PKK unsurları yerleşti. Onlar oradayken DAESH operasyon düzenleyip onları çıkardı; sonra DAESH unsurları yerleşti. Onlar çıktıktan sonra Suriye'nin farklı bölgelerinden iç göçle gelen başka bir grup yerleşti. Yani bir ev, yerleşmelerle yaklaşık üç kez el değiştirdi. İlk sahibi hiç Suriye'de değil; bunun dışında üç farklı sahip oluştu. Dün bana şöyle bir konu geldi: 2015 yılında bir arazi almış, sonra Suriye'nin dışına çıkmak zorunda kalmış. Sonra o arazi başkalarına satılmış; iki kişiye, hatta üç kişiye daha satılmış. Üstelik herkesten para alınmış. Satan da hep aynı adam; aynı araziye birden fazla kişiye satmış. Şimdi bu nasıl bir hukuka bağlanacak, nasıl bir uzlaşma oluşacak? Arsa dörde bölünüp satın alan dört kişiye mi dağıtılacak? Ne olacak, bilinmiyor.

Serdar Özgüney: Taşınmaz hukuku açısından değerlendirirsek, meslektaşlarımız da takdir edecektir: Bizdeki çözümler belli. İnançlı işlem denilebilir, yolsuz tescillerle dava açılabilir. Ama orada kurulacak hükümetin tanıyacağı hukuk sistemi ve bu konuda yapacağı düzenlemeler önemli olacak. Biz bu konuda ancak öneride bulunabiliriz.

Majdoulin Eibo: Mülkiyet konusunda da çok sorun var. Suriye'nin doğusunda ve güneyinde, eski rejim döneminde çok sayıda usulsüz satış yapıldı; birçok kişi bu taşınmazları sahtekârlıklarla ele geçirdi. Üstelik aynı gayrimenkul birden fazla kişiye satıldı. İnsanlar bu mülklere nasıl yeniden sahip çıkacaklar? Bu, zorla yerinden edilme meselesidir ve insan haklarına aykırıdır. Şu an Suriye'nin içinde de birçok insan yerinden ediliyor; son iki gündür açıkça görülüyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Suriye'de kayıp kişilerin tespit edilmesi ve aileleriyle birlikte işlem yapılması amacıyla merkezî hükümette bir komite oluşturulmuş. Bu komiteye Dışişleri Bakan Yardımcısı Doktor Rıza adında biri nezaret ediyor. Komite, Hollanda'da kayıp kişilerle ilgili çalışma yapan kurumla ve Birleşmiş Milletler'in kayıp kişilerle ilgili kurmuş olduğu kurumla da koordineli çalışıyor. Onların raporuna göre Suriye'de, ölenlerin haricinde toplam 500 bin kayıp var; bunun 350 bin tanesi kayıtlı, 150 bin tanesi kayıtsız. Bunların üzerine kayıtlı mülklerin ne olacağı ve akrabalarına nasıl devredileceği konusunda birçok hukuki boşluk var.

Mustafa Aslan: Suriye'deki evraklar kaybolmuş. Birçok kişi buraya hızlı bir şekilde geldiği için kimlik belgeleri yok, doğum belgeleri yok. Bu nedenle bu ülkede zaten evraklar konusunda

zorlanmışlardı; bu zorluk hâlâ devam ediyor. Bize de bu konuda başvurular yapılıyor. Özellikle okula başvuru sürecinde ve evlilik gibi durumların kanıtlanmasında sorunlar yaşanıyor.

Şehadet Gerçek: Bir de gençlerin sık anlattığı bir konu var: “Suriye’de aile cüzdanına kaydoluyoruz ve 14-15 yaşına kadar kendi kimliğimiz olmuyor.” Türkiye’ye geldiklerinde aile cüzdanı yanlarında değilse, dünyada herhangi bir kayıtlarının olmadığı bilgisi var elimizde. “Dünyadaki tek kaydımız geçici koruma belgemiz, öğrenci belgemiz, Gaziantep kartımız ya da ikamet belgemiz; bunu bizden almayın” diye talepleri var.

Serdar Özgüney: Türkiye’de soy bağına dayalı vatandaşlık talep edenler geliyordu mesela; annesi Türk vatandaşı ama zamanında Suriye’ye gitmiş. Türkiye’deki kayıtlarla Suriye’deki kayıtların birbiriyle örtüşmesi noktasında ciddi problemler oluyor. Oradan belgeyi getiriyorlar, apostil alıyorlar; ama iki belge karşılaştırıldığında aynı kişiye ait olduğunun anlaşılması gerekiyor. Mezara ulaşılabiliyorsa, ancak mezarda kazı yapılarak alınan DNA örneğiyle soy bağı tespit edilebiliyor.

2. Türkiye’de Edinilen Hukukî Kazanımlar

Bu bölümde, Türkiye’de mültecilik sürecinde edinilen konut, arazi ve mülkiyete ilişkin fiilî ve hukukî kazanımlar; evlilik, boşanma ve velayet kararları gibi aile hukukuna dair statüler ile kadınlar, çocuklar ve engelli bireyler açısından sağlanan koruyucu hukukî ve idarî güvenceler ele alınmaktadır. Bu kazanımların bireyler açısından nasıl bir güvence alanı oluşturduğu değerlendirilmektedir.

İbrahim Halil Yılmaz: Hukukçular daha iyi bilir, klişe bir söz vardır: hukuk herkese lazımdır. Göçmenler ve kırılgan gruplar söz konusu olduğunda ise daha da fazla lazımdır; çünkü ötekileştirilmişlik daha fazladır. Haklarını kendi başlarına aramakta zorlanan kırılgan grupların belki de en rasyonel ve yegâne aracı hukuk mekanizmalarıdır. Geri dönüşü pek çok konu eşlik ediyor; ekonomi, eğitim ve sağlık gibi geri dönüş kararını etkileyen birçok husus var. Ama sanki bu işin ruhu ve rengi biraz da hukukla biçimleniyor.

İbrahim Halil Yılmaz: Bu süreç aslında yalnızca “gönüllü” değil; Türkiye çok özgün bir model ortaya koydu: gönüllü olmanın yanında insani ve düzenli bir dönüş. Bu süreçte Türkiye, göçmenlerle ilgili hukuki çerçevesini oturtmaya çalışırken biz de yolda bir şeyler öğrendik. Göç İdaresi bugün bakanlığa yakın bir düzeyde; altında 5-6 büyük genel müdürlük kuruldu. 2011’de açık kapı politikasıyla geldiler; bugün ise düzenli ve insani bir geri dönüşü

tartışıyoruz. Göçmen kardeşlerimiz vesilesiyle kendi hukuki normlarımızı da gözden geçirme fırsatı bulduk.

Mehmet Serkan Ergün: Türkiye ile Suriye'nin yakınlığı yalnızca coğrafi değil; ortak kültür, yaşam biçimleri ve geleneklerle de besleniyor. Gaziantep'in daha önce idari olarak Halep'e bağlı olması, ortak söylem ve geleneklerin paylaşılması, entegrasyon sürecini kolaylaştıran bir etken oldu. İlerleyen süreçte buraya gelen çocuklar bugün 14-15 yaşına geldi; birçok insan iş kurdu, Türk geleneklerini benimsedi ve çalıştayımızın da konusunu oluşturan biçimde aslında hukukla tanışmış oldu. Suriye hukuku ile Türk hukukunun benzeştiği noktalar olsa da oradaki hukuk düzeni tamamen farklı. Dolayısıyla özellikle kadınlar ve çocuklar burada çok daha fazla medeni hakka sahip oldular.

Ali Bekir Güler: Türkiye'de iki tür Suriyeli var. Birincisi, pasaportla giriş yapanlar ve yabancı muamelesi görenler; bunlar ikamet izni, sonra çalışma izni almışlar. Turist ya da tedavi amaçlı gelenler de olabilir; herhangi bir yabancı gibi muamele görüyorlar, burada yaşıyorlar ve sayıları az. İkinci grup ise geçici koruma statüsündekiler. Geçici koruma statüsü 2014'te yürürlüğe girdi. Hatırlıyorum; yürürlüğe girdiği gün Gaziantep'teki Göç İdaresi henüz hazır değildi, hatta yoktu. Kanun yeni olduğundan herkes için belirsizdi: “Misafir miyiz, muhacir miyiz, mülteci miyiz, geçici koruma altında mıyız?” Geçici korumanın ne olduğunu hem biz hem de Türkiye'deki yetkili memurlar öğrendik.

İbrahim Halil Yılmaz: Bu, hukuki bir statü; ama biz sosyologlar onlara mülteci de diyebiliyoruz. Çünkü Türkiye'deki Suriyeliler aslında mülteciye tanınan birçok haktan yararlanıyor; sosyolog ya da sosyal politikacı, okula gidiyor mu, istihdamı ve ikamet hakkı var mı diye bakar ve mülteci olarak değerlendirebilir. Bir hukukçuya sorduğunuzda ise kişi geçici koruma statüsündedir. Dünyada bu uygulama yaygın değil; geçici koruma esasen yalnızca birkaç ülkede mevcut.

Ali Bekir Güler: Kanunun yeni olması nedeniyle neredeyse her gün yeni bir kural ya da talimat çıkıyordu. Örneğin yol izin belgesi: 2014'te bir arkadaşımın Geçici Koruma Yönetmeliği'ni Türkçeden Arapçaya tercüme etmiştik; o zaman “Gün gelecek yol izin belgesi alacaksınız, belge olmadan gidemeyeceksiniz” demiştim. Bu uygulama 2014'te değil ama tahminen 2016-2018 arasında fiilen başladı. Benzer biçimde, çalışma izni alındığında geçici koruma altında olan kişinin belirli bir sürede başvurması ve bildirmesi gerekiyor; bunu da uygulamaya koydular.

Demet Bayındır: Öncelikle Suriyelilerin mülkiyet ve konut açısından fiilî kazanımları var: tapulu veya tapusuz konutları, hâlihazırda ikamet ettikleri yerler. Aktif olarak devam eden ya da geri döndüklerinde devam edecek olan kira sözleşmeleri var.

Serdar Özgüney: Geçici koruma statüsündekiler tapu alamıyorlar; araç alabiliyorlar. İstisnai olarak vatandaşlık alanlar veya bir başkasının üzerine tapu alıp fiilen sahibi olmaya devam edenler söz konusu olabilir.

Mehmet Ali Eminoğlu: Benim bildiğim kadarıyla da geçici koruma statüsünde olan, kimlik numarası 99'la başlayan şahıslar mülkiyet edinemiyorlar; arsa, arazi veya ev alamıyorlar. Ancak başka birinin üzerine tapu alıp onunla bir noter sözleşmesi yapıyorlar.

Ali Bekir Güler: Buraya yerleşmiş, ev almış kişiler var; geçici koruma mülk edinme hakkı vermediği için evi bir tanıdığının ya da vatandaş bir akrabasının üzerine veya bir limited şirket kurarak tüzel kişilik üzerinden kaydediyorlar.

Demet Bayındır: Aile hukukuyla ilgili kazanımlar olabilir: Burada resmi şekilde evlilik birliği kurdular, çocuklar burada doğdu, boşanmalar yine burada gerçekleşti. Biz burada Adli Yardım kapsamında destek olduk. Çoğu avukat arkadaşımız bu dosyaları aldı. Boşanma davalarına Türkiye Barolar Birliği de destek oldu. Bu kişilere nafakalar bağlandı.

Mehmet Serkan Ergün: Mesela 6284 sayılı bir yasa var; bu Suriye'de bulunmayan bir yasa. Daha önce Türkiye'nin taraf olduğu İstanbul Sözleşmesi vardı, sonra ondan çekildik; ama 6284 sayılı yasa yürürlükte. İki yıl önce Şahinbey Belediyesi Kongre Merkezi'nde aile hukukuyla ilgili bir konferans vermiştim; katılımcıların yüzde 80'inin telefonunda KADES uygulaması vardı. Kadınlar artık mahkemede temsil edilebiliyor, kendi soyadıyla ilgili tasarrufta bulunabiliyor, çocuğunun velayeti konusunda söz sahibi olabiliyor ve mal edinimi ile mülkiyet hakkı konusunda hak sahibi durumda. Üstelik kadınlar artık toplumda önemli bir birey olduklarını, hatta Türkiye'de 1934'te tanınan seçme ve seçilme hakkını dahi öğrenmiş durumdalar.

Bir Katılımcı: Özellikle Mehmet Bey'in belirttiği kadın ve çocuk hakları konusunda ciddi kazanımlar olduğunu saha gözlemlerimizde gördük. Özellikle cinsiyete dayalı şiddet konusunda burada şikâyet mekanizmalarının işliyor olması, kendi haklarının farkında olmaları ve Suriye'de bu haklara erişemeyecekleri kaygısı belirleyici.

İbrahim Halil Yılmaz: Suriyeli kadınların iş hayatına katılması ya da bu süreçte edindikleri kimlik, bir farkındalık oluşturuyor. Sahadan gelen gözlemler bu yöndedir; kadınların edindiği bu farkındalık, geri dönüş kararlarına doğrudan yansıyor.

Beyza Azizoğlu: Özellikle 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun tanıdığı koruma ve tedbir kararlarının anneler tarafından oldukça benimsendiğini görüyoruz. Suriye’de velayet baba ve baba soyu üzerinden ilerliyor; Türkiye’de ise annesi hayattaysa çocuğun velayeti doğrudan anneye tanınabiliyor. Bu, Suriye’deki kadınlar için çok önemli ve yıllardır sahada gözlemlediğimiz bir durum. 6284 sayılı kanundaki koruma tedbiri kararları da danışanlar, özellikle kadınlar için çok önemli. Bunun dışında burada elde ettikleri nafaka hakkı da çok önemli. Çocukların bakımı için ya da boşanma sonucunda kendileri için nafaka talep edebilecekleri bilgisi danışanlarda artık yerleşmiş durumda. Suriye’de ise daha çok mehir üzerine bir düzenleme var; burada mehrin bulunmaması danışanlar için oldukça şaşırtıcı.

Mehmet Ali Eminoğlu: Ben size daha çok sahaya dair sorular sormak istiyorum; çevirmen yardımcı olabilirse. Sizinle kadınlarla çalışan bir dernek herhalde. Yani kadınların geri dönüş kararı almasıyla ilgili: Genelde göç kararı alınırken kadınlar ve çocuklar pasif konumda kalıyor; geri dönüş kararı alınırken de aynı durum söz konusu. Sizin ilişkide olduğunuz hedef kitleniz bu konuda nasıl bir tutum sergiliyor?

Maysaa Al Masalmeh: Bugün Türkiye’de, Avrupa’da veya başka bir ülkede yaşayan kadınların geri dönüş kararı sahibi olduğunu düşünüyorum. Genel olarak bir şeyler değişti; buraya gelirken erkek daha çok karar veriyordu. Şimdi de erkek karar veriyor ama daha çok kadının lafı dinlenmeye başlandı; kadına da söz hakkı tanınıyor. Kadınların Suriye’ye dönmeden önce ilk düşündükleri şey hukuki haklarıdır. Buradaki kanunlar kadınları boşanırken bile koruyor. Ama Suriye’de maalesef öyle bir şey yok; erkek doğrudan boşanabiliyor. Bir de oradaki bütün hukuki sistemde sadece erkek ve ailesi karar veriyor. Türkiye’de bir kadın “Ben dönmek istemiyorum” dediğinde kimse ona bir şey diyemez; çünkü Türkiye’de kanunlar kadınları koruyor.

Beyza Azizoğlu: Çocukların çalıştırılmaması ve erken yaşta evlendirilmemesi konusunda devletin koruyucu yaklaşımı ve toplumsal tabanda yürütülen çalışmalar, Suriyeli aileler için son dönemde benimsenen ve dikkat edilen bir husus hâline geldi. Pandemi ve deprem gibi ekonomik olarak daha kırılgan dönemlerde çocuk işçiliğinin ve erken yaşta evliliklerin arttığını gözlemleyebiliyoruz. Ancak rutin dönemlerde, ilk yıllarla karşılaştığımızda oldukça büyük bir ilerleme olduğunu görüyoruz. Daha önce karşılaştığımız dosyalarda 17 yaş evliliklerinde

resmiyet oranı yüzde 30 civarındayken, şimdi bu oranın yüzde 90-95'lere çıktığını söyleyebilirim.

Demet Bayındır: Türkiye’de doğan ve eğitim hayatı burada devam eden çocuklar var; bunların arasında özel gereksinimli olanlar da bulunuyor. Şu anda bu kişiler, özel gereksinimli bireylere yönelik kurumlarda eğitim ve öğrenim görüyor.

Macit Akman: 2015 yılıydı, ilk Suriyeli öğrenciler geldiğinde, “Sen uluslararası hukuk çalışıyorsun, bu öğrenciler senin danışmanlığında olsun” dediler bana. Ben 30 küsur Suriyeli öğrencinin ders kayıtlarını, bizim o pembe optik formlarla birer birer yaptım. Bunları yaparken Roma hukuku dersi aldıklarını görmüştüm; onu bizdeki dersle eşleştirdik. İslam hukukunu da bizdeki bir seçmeli derse denk saydık. Bu işlemler sırasında öğrencinin fotoğrafı veya transkriptin fotoğrafı, kenarı yırtılmış, mühür bulunmayan hâliyle elimize ulaşmıştı; çünkü mücbir sebeple ülkeyi terk ediyorlar, zulüm korkusundan kaçıyorlar. Biz bunları kabul ettik.

Demet Bayındır: Sağlık hukukunda da kişinin kazanılmış bir hakkı var sonuçta; hatta yanlış anlaşılmasın, kendi ülkesinde bile olmayan bir hakkı var. Bu kişiler prim ya da sigorta ödemesi yapmadan sağlık hizmetinden faydalandılar. Bu, bir Türk vatandaşına dahi sağlanmayan bir imkân. Dışarıdan bakıldığında, tabii ki gitmek istemeyebilirler.

İbrahim Halil Yılmaz: Çocuklar ve kadınlar dışında farklı gruplar da var; belki onları biraz daha açabiliriz. Mesela duyduğum ilginç örneklerden biri, geri dönenlerin profiline dair. Ekseriyetle geri dönenlerin, “ne iş olsa yaparım” diyenler değil, bir becerisi olan ve orada kendine tutunacak bir alan bulacağına inanan kişiler olduğunu duyduk. Buna karşılık fabrikada beden gücüyle çalışan kişilerin ise daha çok burada kalmaya meylettiğini görüyoruz.

İbrahim Halil Yılmaz: Aslında biz göçmenleri sanki farklı bir kategoriymiş gibi değerlendirme eğilimindeyiz; oysa, ünlü filozof Hannah Arendt’in de işaret ettiği gibi, insan olmaları itibarıyla herkesin sahip olduğu birtakım haklara onların da sahip olması gerekir. Dolayısıyla hangi grupta hukuki olarak ne tür ihtiyaçlar olduğunu, ne tür zorluklarla karşılaştıklarını tek tek görmek lazım. Uyum parametrelerini sıralarken en son ölçüt “dış gruptan biriyle evlenir misin?” sorusudur; bu gerçekleşiyorsa uyum büyük ölçüde tamamlanmış demektir.

Ali Bekir Güler: Hocam dediğim gibi, kız alıp vermişler. Özellikle Antep’te benim akrabalarım var; dedem bir tarafa göç etmiş, dedemin kardeşleri ise burada kalmış, dolayısıyla buradakilerle akrabayız. Örneğin kız kardeşimi burada amcamın oğluna verdik; evliler. Geçen

sefer “Suriye’ye dönebilirim” dediğimde, damadımız “Ali giderse ben de giderim” dedi. Bu tür bağlar yüzünden birçok aile gitmeyi kolay kolay düşünmüyor; kızı burada, torunu burada.

3. Kazanımların Geri Dönüşte Taşınabilirliği

Bu bölümde, Türkiye’de edinilen hukukî statü ve hakların Suriye’ye geri dönüş sonrasında ne ölçüde tanındığı, taşınabildiği ve sürdürülebildiği ele alınmaktadır. Hukukî tanıma eksiklikleri, kurumsal kopuşlar ve uygulamadaki belirsizliklerin, kazanımların sürekliliğini nasıl zayıflattığı tartışılmaktadır.

Mehmet Serkan Ergün: Buradaki kazanımların oraya aktarılması meselesi kritik: kimlik kayıtları, burada gerçekleşen boşanma, velayetin anneye verilmiş olması gibi durumlar, kişi Suriye’ye gittiğinde orada tanınmalı. Aynı şekilde taşınmaz edinimi de sorunlu; çünkü geçici koruma kapsamındaki kişilere taşınmaz edinimi yasak. Ama burada şirket ortağı olmuş, şube açmış kişilerin bu tür kazanımlarının Suriye hukukunda da geçerli olabilmesi için orada da düzenlemelere ihtiyaç var. Buradaki düzenlemelerin, kazanımların ve müktesebatın Suriye’de var olabilmesi için karşı tarafta bir tanınabilirlik mekanizmasının bulunması gerekiyor. Yoksa burada aldığınız bir mahkeme ilamının orada tanınması ve bir infaz rejimine tabi olması mümkün olmaz. Burada aldığınız bir aile hukuku kararının orada geçerli olabilmesi için, tıpkı bizim Avrupa Birliği uyum yasalarını çıkardığımız gibi, karşı tarafın da buna ilişkin kanuni düzenlemeler yapması gerekiyor.

Barış Akkaya (UNHCR): Tanınmama noktasında yaşadığımız temel problem şu: Türkiye ile Suriye arasında tanıma ve tenfiz konusunda bir uluslararası anlaşma yok; temel neden bu. Ayrıca farklı bir şeriatla yönetilen bir ülke olması nedeniyle uyumun sağlanması da zor. Çünkü boşanma kararlarında hem velayete hem mal paylaşımına ilişkin hükümler birlikte alınıyor ve gerekçeli kararda detaylı yazıldığı için, bu kararın orada tanınmasını sağlamamız teorik olarak çok güç.

Mehmet Ali Eminoğlu: Görünmeyen bir problem aslında, tam tanımlanmamış bir problem; bunun belki de çok ciddiye alınması lazım. Şimdi Suriye’de erkekler kadınları gitme kararına zorluyor; kadınlar uymayınca da kendileri çekip gidiyor ve orada yeniden evleniyorlar. Bu durum, parçalanmış ailelerin ve tek ebeveynli çocukların ortaya çıkmasına neden oluyor. Bu, önemli bir problem ve üzerinde çalışılması gerekiyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Bizdeki anlayışa göre tek olması gereken evlilik kurumunun ötesinde, Suriye’de birden fazla evlilik yapan Suriyeliler ve bunlardan doğan çocuklar var. Bu çocukların hukuki statüsüyle ilgili bir durum var mı? Şöyle bir durum söz konusu: Mesela anneleri farklı, babaları aynı; velayet babada kalıyor. Türk yasalarına göre hukuk dışı evliliklerin oraya taşınması ile ilgili nasıl bir süreç işliyor?

Yusuf Nirebani: Esas mesele şu: Türkiye’deki belediyelerde yapılan resmî nikâhı, mahkemede alınan boşanmayı, velayet kararlarını Suriye mahkemeleri ve Suriye kanunu tanımıyor. Bu büyük bir sorun. Aileler döndüğünde belgelerini ispat etmekte zorlanıyor; orada kayıtları yok, dolayısıyla okula kayıtta ve diğer alanlarda sorun yaşıyorlar; ellerinde ispat edici hiçbir vesika yok. Bu yüzden Halep ve Şam’da Türk konsoloslğunun önünde sürekli kalabalıklar görüyorum; buradan gidenler belgelerinin orada tanınmasını ya da denkliğini istiyor.

Serdar Özgüney: Türkiye’de edinilen kazanımların Suriye’deki karşılığı; Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye’nin hukuki yapısıyla doğrudan ilgili. Şer’i hukuka göre dört evlilik yapabilme durumu, Türkiye’deki Suriyelilere hukuki danışmanlık verdiğimizde çok zorlandığımız bir konuydu. Burada elde edilen kazanımların Suriye’ye taşınması, uluslararası ölçekte Türkiye-Suriye ilişkilerinin mütakabiliyet ve milletlerarası özel hukuk kapsamında çözülmesi gereken bir konu.

Ali Bekir Güler: Hukuk tarafında, buradaki boşanma kararlarının orada tanınması için bir protokol yapılabilir; çünkü buradaki kararlar tanınmıyor. Ancak bir hukukçu olarak bunu çok zor görüyorum. Örneğin burada mal paylaşımı rejimi var, Suriye’de yok; böyle bir rejimi oraya getirmek bana neredeyse imkânsız görünüyor.

Barış Akkaya (UNHCR): Aile hukukunda tanıma ve tenfiz konusunda uluslararası bir sözleşme bulunmadığı için yaşanan sorunlarda, biz şunu deniyoruz: Apostil şerhi alınmış gerekçeli karar, delil olarak kullanılabilir. Bunu bir öneri olarak sunuyoruz; danışanlarımızdan bunu yapabilenler oldu.

Assalah Shikhanı: Buradaki haklarımızı oraya götüremiyoruz. Örnek vereyim: Bir kadının vatandaşlığı var ama kızlarının vatandaşlığı olmadığı için kendisi Suriye’ye gidebildi, ama çocuklarını götüremedi. Çocuklar şu an hâlâ Türkiye’de. Babadan onay alınmadan gidemiyor. Çünkü kendisi eşinden ayrı; baba onayı olmadan çocukları Suriye’ye götüremiyor; üstelik baba zaten orada da yok. Bu yüzden Suriye’ye girince kadınlar genel olarak çocukların velayet hakkını kaybediyorlar. Sadece baba değil; baba tarafı da hak sahibi oluyor: Çocukların

babaannesi, dedesi gibi. En önemli husus, Türkiye kanunları ile Suriye kanunları arasında ortak bir nokta bulunmasıdır.

Ulaş Deniz Aslan: Hukuk dışı evliliklerin hukuki durumu nasıl olacak? Suriye'nin yeni anayasal düzeni daha şerileşecek mi, yoksa daha medeni anlamda kanunlar mı devreye girecek? Bu, Türkiye'de yapılan resmî nikâhlı veya nikâhsız evliliklerden doğan çocukların velayet ve statü meselelerini doğrudan etkileyecek.

Mehmet Ali Eminoğlu: Aslında bununla ilgili ne tür bir hukuki mekanizma veya inceleme kurulu oluşturulabilir, tartışmak istediğimiz başlıklar arasında bu da var. Nasıl bir idari mekanizma oluşturulursa, sözünü ettiğimiz kazanımların orada akredite edilmesi veya devamının sağlanmasıyla ilgili bir çalışma yapılabilir?

Demet Bayındır: Suriye'deki baro nasıl işliyor, oradaki süreç nasıl yürüyor? Çözüm için ortak bir proje üretilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Assalah Shikhani: Var, Suriye'de baro var.

Assalah Shikhani: Suriye'de birçok sivil toplum kuruluşu var ve sadece Suriye'de değil uluslararası alanda da çalışıyoruz. Böyle bir proje başlasın ve devam etsin; çünkü daha önce bu alanda çalışılmamıştı. Türkiye ve Suriye arasında ortak çalışacak STK'lar ve hukuk birimleri arası bir köprü kurulması, kazanımların taşınmasında belirleyici olacak.

Macit Akman: Birkaç kalemde sınıflandırabiliriz belki. Buradaki mahkeme kararlarının Suriye'ye dönüşte tanınması ya da tenfizi gibi bir kalem açabiliriz; aslında başlı başına bir çalışma konusu. Taşınan malların götürülmesi BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) açısından da çok önemli. Üçüncü ülkeye transferde de bu çok vurgulanıyor: taşınan malların, yanında bulunduran kıymetli eşyaların, ziynetin ya da banka hesabındaki kıymetli madenlerin veya para birimlerinin gittiği ülkeye transferi önem taşıyor. Üçüncü ülkeye transferi bu kadar önemliyse, menşe ülkeye dönüşte de evleviyetle önemlidir. Mesela taşıtını götürebilmesi gerekir; ama taşınmaz mülkiyeti edinemediklerini söylediler. Hukukçu meslektaşlarıma soruyorum: Acaba irtifak hakkı ya da sükna hakkı gibi diğer aynı hakları tesis edebiliyorlar mı? Bunların bir şekilde çözüme kavuşturulması gerekecek.

Macit Akman: Bence en önemli kısım, öğrencilerin dönüşlerinde buradaki öğrenci belgeleriyle Suriye'de hukuk fakültesine intibaklarının, denkliklerinin yapılarak eğitime devam edebilmeleridir. İlticanın başlangıcında böyle bir kabul varsa, “işlemlerin yetkili usulle paralelliği” dediğimiz temel prensibe dayanarak, ilticanın sona ermesindeki sondan bir önceki

aşama olan gönüllü geri dönüşte de aynı yaklaşımın geçerli olması gerekir. Yani öğrencim döndüğünde burada aldığı derslerin mümkün olan en fazlasının müfredata uygun şekilde denkliğinin sağlanıp, herhangi bir yıl kaybına uğramadan oradaki fakültede eğitimine devam etmesinin sağlanması gerekir. Çünkü gönüllülük esastır; bunu sağlayamadığımız zaman gönüllü bir dönüşten söz edemeyiz.

Majdoulin Eibo: Bir de diploma denkliği meselesi var: Türkiye’den alınan diplomanın Suriye’de tanınması büyük bir sorun. Bunu psikolojik olarak da yaşıyorlar. Biz bu gençleri buraya getirdik, buraya entegre ettik; şimdi tekrar alıp Suriye’ye yeniden entegre etmemiz gerekecek. Bir genç bana “Benim Suriye’de kaydım yok, pasaportum yok, ehliyetim yok; en temel haklardan mahrumum. Kendimi nasıl Suriyeli hissedeceğim?” diyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Buradaki hukuki kazanımların oraya taşınması tabii ki mütekabiliyet ilkesi gereği iki devletin alacağı bir karardır. Mesela bunların tespit edilip listelenmesi, raporumuz için gerekli olabilir. Örneğin kişi burada ehliyet almış; bu ehliyetin orada geçerli hâle gelmesi, çeşitli sertifikalar, diplomalar; bireysel gelişim anlamında kişinin kendi geliştirdiği alanlarda aldığı belgelerin oradaki akreditasyonunun yapılması.

Serdar Özgüney: Eğer SGK durumu varsa, buradaki primin emekliliğe tesir etmeyeceği için –Türkiye’de emekli olamayacağı bir durumda– o dönem primlerinin iadesi dava yoluyla mümkün olabiliyor. Bu prim SGK primi; eğer işveren tarafından Bağ-Kur olarak değil de normal SGK olarak ödeniyorsa, çoğu kişi bu primden haberdar bile olmayabiliyor.

Emre Karaçaylı: SGK prim konusuna ilişkin şunu söyleyeyim: Suriye’nin çıkaracağı karar çok önemli. Mesela Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, dünyanın neresinde olursa olsun orada çalıştıkları günleri buraya gelip saydırarak Türkiye’den emekli olabiliyor. Şimdi Suriye bunu yapacak mı?

Maysaa Al Masalmeh: Emeklilik konusunda şöyle bir durum var: Oradaki yeni kurallar daha yeni konuşulmaya başlandı. Mesela mühendislik odası adına konuşacağım: Türkiye’den dönen mühendisler, Türkiye’de çalıştıkları günleri mühendislik odasında saydırabilir. Bu mesela olumlu bir şey. Çünkü oradaki kuruluşların hepsi aynı sistemde değil; mesela mühendislik odası ve doktorlar odası farklı çalışıyor.

Mustafa Aslan: Bu süreç Apostil Sözleşmesi kapsamında işliyor. Gaziantep’te Suriye Konsoloslugu olmadığı için –önceden varmış, şu anda sadece İstanbul’da var– bu durum sorun teşkil ediyormuş. Hem uzaklık dolayısıyla kişiler gidemiyorlar; belge almak zaten sıkıntı, bir

de belgeye ulaşmak sıkıntı. Suriye’den gelen belgenin önce İstanbul’daki konsoloslukta onaylanması, sonra valiliğe sunulup valilikte onaylanması gerekiyor. Ondan sonra getirilip buradaki Göç İdaresi’ne teslim edilmesi gerekiyormuş. Zor bir süreç. Hem de paralı: Belgeleri oradan buraya getirmek için dolar üzerinden bir sürü para veriyorlarmış.

Mehmet Ali Eminoğlu: Suriye’de noterlik işlemleri şöyle ilerliyor: Büyük bir odaya giriyorsunuz; 12 tane masa var. Hepsinin arkasında klasörler var; hiçbir şey online değil. Önce bir masada imzalatıyor, yazıyor; sonra yanındaki masaya, sonra yanındaki. Yani bir belgeyi onaylatmak için 12 masada dolaşıyorsunuz. Ondan sonra size belgeyi veriyorlar. Şimdi Türkiye ile oranın evrak üzerinde mutabık kalması zor; çünkü dijitalleşme yok. Orada dijitalleşme neredeyse sıfır seviyesinde.

Mustafa Aslan: Belgelerin sahteleri çok oluyormuş. Bu durum sık yaşandığı için konsolosluğu arayıp “Şu numarayla şu yazı sizin tarafınızdan mı yazıldı, siz mi onayladınız?” diye teyit ediliyordu.

Serdar Özgüney: Şu an ticaret hukuku açısından düzenleme olduğunu düşünmüyorum. Ama önerilerde bulunulabilir. Çünkü ithalat ve ihracat konusunda zaten Dışişleri ve ilgili bakanlıklar gerekli düzenlemeleri yapacaktır. Mesela burada lokanta açmış bir Suriyeli düşünelim; normal vergi levhasıyla çalışmış. Bu faaliyetini burada sonlandıracak, varsa buradaki haklarını alacak, sonra orada devam edecek. Ama bildiğim kadarıyla Antep’te Suriyeli İş Adamları Derneği vardı; ciddi yatırımları, fabrikaları olan bu kişilerin kazanımları, hem Türkiye hem kendileri açısından korunmalı ve hukuki statüye alınmalı. Buradaki mevcut işletmeler devam ettirilip Suriye ile ithalat-ihracat ilişkileri üzerinden anlaşmalar yapılabilir.

Mehmet Ali Eminoğlu: Nitelikli bir geri dönüş için Türkiye’den ziyade Suriye’nin aktif olması lazım. Büyük fabrikalarına ve üretim merkezlerine, profesörlere, bilim insanlarına, akademisyenlere yönelik olarak, bu kişilerin tekrar ülkeye kazandırılabilmesi için Suriye’nin teşvik edici ve cazibe merkezi olduğunu gösterecek bir tutum sergilemesi lazım. Suriye tarafına çok iş düşüyor; birinci sorumluluk onlarda.

4. Hukukî Belirsizliklerin Geri Dönüş Kararlarına Etkisi

Bu bölümde, hukukî kazanımların korunamaması veya tanınmaması ihtimalinin geri dönüş kararlarını erteleyen, caydıran ya da parçalı hâle getiren önemli bir unsur olarak ele

alınmaktadır. Hukukî belirsizliklerin geri dönüş kararlarının kalıcılığı ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkisi, karar alma süreçleri üzerinden analiz edilmektedir.

Mehmet Ali Eminoğlu: Gönüllü geri dönüş süreci, hukuki boyutları olan bir süreç. Meseleyi tamamen ahlaki duyarlılıktan çıkararak, siyasi söylemden de uzak biçimde, salt hukuki zeminde değerlendirebilmek üzere bir yol almak istiyoruz. Uluslararası hukukta geri dönüş; gönüllülük, güvenlik ve insan onuruna yakışır şekilde gerçekleşmelidir. Uluslararası toplumun bu hassasiyeti; geri gönderme yasağı, statünün sona erdirilmesi ve idarenin takdir yetkisinin doğru biçimde kullanılması gibi konuları kapsıyor. Geri gönderme ve göçmenlik meselesi Türkiye’de önce duygusal bir zeminde işlendi; kardeş topluluk, ensar-muhacir ilişkisi, komşuluk ilişkisi gibi duygusal zeminden hareketle değerlendirildi. Ancak mesele bu zeminde fazla tutulduğunda hukuki netleşme gecikiyor. Hannah Arendt’in “haklara sahip olma hakkı” kavramı da burada anahtar; göçmenlik konusunda bu hakkın askıya alınması temelde meseleye duygusal yaklaşımdan kaynaklanıyor. İstisna hâlinin zamanla kalıcı hâle gelmesi, mesele uzadıkça konunun hukuki zeminden uzaklaşmasına neden oluyor; bu istisna hâlinin uzaması en önemli engeli teşkil ediyor. Geri dönüş süreci başladığında bu hukuki statü ya gönüllü, onurlu ve güvenli geri dönüşle ya da vatandaşlığa/kalıcı ikamete dönüşerek sonlanmalıdır.

Mehmet Ali Eminoğlu: Türkiye Cumhuriyeti’nin Göç İdaresi ve diğer ilgili kurumları çerçevesinde yürütülen geri dönüş sürecinde, göçmenlere yeteri kadar bilgilendirme yapıp hukuki haklarının anlatıldığı kanaatinde misiniz, yoksa bu alanda ciddi bir eksiklik olduğunu düşünüyor musunuz? Çünkü geri dönüş kararı veren bir kişinin, sahip olduğu hukuki haklar konusunda donanımlı olmaması, kararını doğrudan etkileyen bir faktördür.

Ali Bekir Güler: Bugün Suriyelilerin durumu nasıl? Ailem ve çevrem de Suriyeli; baktığımda büyük bir korku ve belirsizlik görüyorum. “Ne olacak? Gidelim mi, kalalım mı?” Statünün belirsizliği temel kaygı. “Geçici koruma iptal mi edilecek, ne zaman?” diye soruyorlar. Şu ana kadar yetkili makamlardan “şu tarihte geçici koruma kaldırılacak” yönünde resmî bir karar yok; ama yine de bu belirsizlik bir korku doğuruyor. Hem buradaki hem de oradaki belirsizlik birlikte etki ediyor. Orada belli bir istikrar olsaydı birçok insan dönerdi; ama hangi alana baksanız sorun var: ekonomide sıkıntı, güvenlikte sıkıntı, eğitimde sıkıntı.

Barış Akkaya (UNHCR): Biz, geçici korumayı dünya çapında en uzun süre uygulayan ülkeyiz. Geçici koruma sahipleri çoğu zaman kendi statüsünün ne olduğunu bilmiyor: “İnsani ikamet mi aldık, uluslararası koruma mı?” Geçici koruma, adı üstünde geçici bir korumadır; ancak 10-15 yılın üzerinde geçici koruma sağlayan tek ülke biziz, dünyada bir emsali yok.

Burada tıkanıldığımız sürece ikinci adımı atamıyoruz: “Mülteci miyiz, vatandaş mı olacağız?” belirsiz. Arada kalmış durumdayız; ne siyah ne beyaz, gri bir alanda bıraktığımız için, hukuki çatışmaların hepsi bundan kaynaklanıyor.

Prof. Dr. Mehmet Çiçek: Konuşmalarda şunu fark ettim: “geçici statü” dediğimiz kavramın netleşmesi gerekiyor. Bir belirsizlik var ve henüz tam oturmamış. Buradakiler statülerinin ne olduğunu bilmek istiyor: “Durumum ne, yarın ne olacak?” En küçük işte bile bir plan-program olmazsa kaos yaşanır; sanırım şu an böyle bir kaosu içindeyiz.

Serdar Özgüney: Kimlik pasifleşmesi dediğimiz bir kavram var; geçici koruma kimliğinin iptal edilmesi. Türkiye hükümeti, Cenevre Sözleşmesi gereği geri gönderme yasağı dolayısıyla kişiyi geri göndermek konusunda tereddüt yaşıyor. Dolayısıyla Türkiye’de statüsüz insanlar ortaya çıkıyor. Bu kişiler adına kimlik başvurusunda bulunduğumuzda olumlu cevap alamıyoruz. Grafiklere bakıldığında gönüllü geri dönüş eğilimi var. Ama gittiğinde başına neler geleceğini bilmediği için, son dakikaya kadar burada kalma eğilimi de var.

Macit Akman: Mülteci hukukunda mülteci kavramı aslında de facto/hukuki şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutuluyor. Yani bir gerçeklik olarak, olgusal olarak mültecilik vardır; bir de hukuki bir statü olarak mültecilik vardır. 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olurken sadece Avrupa’dan gelenleri mülteci kabul edeceğimize dair beyanımız nedeniyle, Avrupa dışından gelenlere hukuki anlamda bir statü veremiyorduk. Türkiye bekleme ülkesiydi; uluslararası koruma başvuru sahibi olarak kalıyorlardı. Mülteci, göçmenlikten farklı olarak, kendi devletinin korumasını da bırakıp kaçmak zorunda kalan kişidir. Mülteci hukukunun temel amacı ve birinci önceliği, zulüm korkusu altındaki bireye güven kazandırabilmektir.

Macit Akman: Geri göndermeme yasağı, yani non-refoulement prensibi gereği, birey zulüm gördüğü yere geri gönderilemez. BMMYK bunun gönüllü geri dönüşle ilişkisini şöyle açıklıyor: Eğer ev sahibi devletin, Geçici Koruma Yönetmeliği’nin kaldırılmasıyla ilgili Suriyeliler arasında “Bu durum bize ek külfet getirecek mi, bizi geri dönüşe zorlayacak mı?” gibi bir algı oluşturacak boyuta ulaşan tutumları olursa, BMMYK bunu örtülü geri göndermeme ilkesinin ihlali olarak kabul ediyor. Yani gönüllülük esasını sakatlayan, kişinin hür iradesi dışında dış etkenlerle gönüllülüğü maskeleyecek şekilde eylemler yapılırsa –borçlar hukukundaki hile, hata, ayartılma gibi iradenin sakatlanması hâllerine benzer biçimde– ev sahibi devletin bunu yapması, geri göndermeme ilkesinin örtülü şekilde ihlali olarak değerlendiriliyor.

Macit Akman: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi bağlamında, tamamlayıcı koruma mekanizması olarak ele alındığında –ki bunu biz Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu içerisinde de görüyoruz– sınır dışı edilemeyecek bireyler başlığı altında bir madde var. Kişinin, işkenceye tabi tutulacağı, ölüm cezası verileceği veya aile hayatının ihlal edileceği yerlere gönderilmesi yasaktır. Burada aile dediğimiz sadece resmi evlilikler değil; mahkeme, fiilî birliktelikleri dahi aile birliği olarak kabul ediyor. Sözleşme, taraf devletin ülkesinde bulunan herkesi koruduğundan, Türkiye’de bulunan tüm bireyler (Suriyeliler, geçici koruma rejimi altındakiler, mülteciler dâhil) işkence yasağı kapsamında korunmaktadır. Türkiye bu bireyi oraya gönderirse, işkence Suriye’deki yetkili makamlarca gerçekleştirilmiş bile olsa Türkiye’nin sorumluluğu vardır. Mahkeme bunu daha da genişletiyor: Türkiye’deki bir Suriyeli mülteci Yunanistan’a gönderilecek ve oradan Suriye’ye gönderilmesi muhtemelse, birey Suriye’ye gittiğinde işkenceye uğrayacaksa, mahkeme ilk gönderim ülkesi olarak Türkiye’yi sorumlu tutuyor.

Macit Akman: Geçici koruma dediğimiz şey aslında 1951 sözleşmesindeki coğrafi şartımızdan dolayı şartlı mülteci kavramından doğmuştur. Avrupa dışından gelen bireylerin statüsüz kalmaması adına şartlı da olsa mülteci olarak kabul ediliyor. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin tek farklı özelliği şu: Kitlesel şekilde sığınma talebinde bulundukları için, mülteci olabilmeleri için tek tek değerlendirme yapılması gerekiyor; bu da onlar için zulümden kaçma açısından büyük bir hak kaybı olacaktı. Biz geçici koruma rejimi dedik ve açık sınır politikasıyla toplu bir şekilde gelmelerine müsaade ettik. Bu kalkarsa ne olur? Suriyeliler korumadan mahrum kalmaz. Niye? Çünkü Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’na göre zulüm korkusu devam ettiği sürece Suriyeli bireyler, şartlı da olsa mülteci statüsünde olacaklar.

Serdar Özgüney: Hukuk tekniği açısından sığınmacı en genel kavram denilebilir; tabii bu hâlâ akademik olarak tartışılabilir. Sığınmacı, herhangi bir ülkeye giden ve orada sığınma talep eden kişidir. “Mülteci” kavramıyla ilgili olarak, 1951 tarihli sözleşmede zaman ve mekân sınırlamalarımız vardı. 1967 Protokolü ile zaman sınırlaması kaldırıldı. Ama mekân olarak hâlâ Avrupa ülkelerinden gelen kişiye “mülteci” diyebiliyoruz. Sonra Orta Doğu’da olayların yaşandığı dönemde uluslararası koruma getirildi: Bu, kişinin ülkesinde kitlesel bir olay olmasa dahi cinsel yönelimi veya ortam karışıklığı sebebiyle zulüm riski altındaki kişinin gelip Türkiye’de Uluslararası Koruma talep edebilmesidir. Sonra Suriye meselesi patladı; bir anda 3 milyon insan gelmeye başladı. Bu kişilerle tek tek mülakat yaparak statü belirlemek mümkün olmayacağı için, geçici koruma rejimini çıkardılar. Gelineen noktada geçici koruma kitlesel

olarak sonlandırılabilir; Geçici Koruma Yönetmeliği'nin de doğrudan ilgili maddesi var. Yönetmelik kaldırılabilir ve Cumhurbaşkanlığı kararıyla geçici koruma sonlandırılabilir.

Mustafa Aslan: Geri gönderme yasağı var; bu doğru. Bu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bağlamında özellikle 2, 3 ve 13. maddeler kapsamında etkili oluyor. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 4 No.lu Protokol'ün ilgili maddesinde yabancıların toplu sınır dışı edilmesi yasağını kabul etti. Ama bunu Avrupa Konseyi'ne sunmadığı için uluslararası bağlamda bağlayıcı değil. Dolayısıyla Türkiye isterse, Suriye'de güvenli bir ortam oluştuğunu iddia ederek toplu bir şekilde sınır dışı yapabilir. Bunu yapmasında uluslararası bağlamda şu anda tam bir engel yok; ama tabii illaki sorun olacaktır. Kastedilen zulüm görmedir; zulüm görme, öldürme, işkence gibi durumlar olduğunda kesinlikle gönderemiyoruz; Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne de tarafız.

Macit Akman: Zulüm korkusu devam ediyor sonuçta. Gerçekten yapabilir; ama 300 bin kişiyi gönderdiysek, 300 bin tane İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne dosya açılacak; hepsinden ihlal kararı alırsın. Mevzu şudur: Suriye'deki durum, yani zulüm korkusu bitti mi bitmedi mi? Zulüm korkusunun iki boyutu var: Birincisi Suriye'deki gerçeklik, yani objektif değerlendirme. İkincisi ise bireysel değerlendirme. Mesela bir Alevi, Suriye Alevisi olarak hâlâ zulüm gördüğünü ya da görme ihtimali olduğunu düşünebilir. Ama mevcut hükümetle aynı mezhepten olan bir birey için şu anda Suriye'de zulüm korkusu olmayabilir.

Maysaa Al Masalmeh: Dün Halep'ten tekrar iç göç başladı. Çatışmalardan etkilenen insanların Halep'ten iç göç ettiğini gördüm. Halep'ten gelen, Halep'e dönmek isteyecek kişilerin geri dönmemesi gerekir.

Ulaş Deniz Aslan: Kişi sahip olduğu temel haklardan yoksun bırakılarak geri dönüş sağlanıyorsa, bu zaten onursuz, insan onuruna aykırı bir durum; geri dönüşün en temel şartlarından birine aykırılık teşkil ediyor. Kişinin kazandığı haklar ister özel hukuk statüsü kapsamında olsun ister idari anlamdaki statüler kapsamında olsun, buradaki birinci sorumluluk kesinlikle Suriye hükümetine düşüyor. Suriye hükümeti, gelecek olan kişilere hak temelli, güvenli ve sürdürülebilir bir ortam yaratmakla yükümlüdür. Çünkü evlilik durumları, velayet durumu, çocukların nafaka durumları söz konusu. Bu tarz konular çözülmeden geri dönüş gerçekleşirse, dönüş en başından hak temelini kaybettiği için, dönüşün kendisini sakatlamış oluyor.

Serdar Özgüney: Sosyolojik olarak kadınların gönüllü geri dönüş sürecinde geri dönmeme eğiliminde olduğunu görüyorum. Son gönüllü geri dönüş sürecinde kadınlar, erkeklere kıyasla

daha az dönme eğiliminde oldu. Bunun sebebini de buradaki kadın hukuku ve aile hukukundan elde ettikleri kazanımlara bağlıyoruz. Kendi aralarında şöyle bir söylenti var: “Biz oraya gidersek buradaki kazanımlarımız tamamen gidecek; zamanında boşandığım eşim beni tekrar alıp nikâhlayabilecek.”

Beyza Azizoğlu: 6284 sayılı kanundaki koruma tedbiri kararlarına konu olan tehlikeyi ileriye dönük bir ihtimal gibi algılıyoruz; oysa hâlihazırda eşinden şiddet görmüş ve boşanmış kadınların bir kısmının eski eşleri zaten Suriye’ye sınır dışı edilmiş durumda. Dolayısıyla bu kadınlar Suriye’ye döndüğünde, fail olan eşleriyle yeniden karşılaşma konusunda tereddüt ediyorlar.

Bir Katılımcı: Lise çağında olup burada eğitime devam eden ve üniversite planı yapan danışanlar, Suriye’ye döndüklerinde geleneksel kodlar nedeniyle eğitime erişememe ve evlendirilme riski taşıdıklarını söylüyorlar. Burada ise aileleri baskı yapsa dahi başvurabilecekleri pek çok mekanizma olduğunu biliyorlar: “KADES uygulamasına bastığımda saat kaç olursa olsun bir polis ekibi bana ulaşabiliyor; rahatça karakola gidip durumumu anlatabiliyorum. Türkiye’de ulaşılabilir pek çok hizmet var; kendi ülkeme döndüğümde bunlara bu kadar kolay ulaşamayabilirim.” Kırsalda ataerkil bir yapı olduğu için kararı genellikle hane reisi, yani babalar veriyor. Dönme kararı alındığında, bu endişeleri taşıyan kadın ve kız çocukları gitmek istemediklerini söyleyebiliyor.

Maysaa Al Masalmeh: Erkek evi geçindirdiği için çekip gittiğinde kadın da gitmek zorunda kalıyor; çünkü kadının ekonomik bir geliri yok. Bırakıp giden de var bu durumda. Kadın burada hareket edemiyor; çünkü babadan bir rıza gerekiyor, baba da bırakıp Türkiye’ye gitmiş olduğu için onay alnamıyor. Yollarda dileniyorlar, yardım istiyorlar artık.

Macit Akman: Daha dün Suriye’den gelen bir öğrencimle sohbet ettim. Öğrencinin en büyük kaygısı şu: “Dönmek istiyoruz; ailevi nedenlerden dolayı döneceğiz, ama öğrenciliğim bitmeden, mezun olmadan döndüğümde buradaki öğrencilikle ilgili haklarım kaybolacak.”

Ali Bekir Güler: Eğitim meselesi de çok önemli. Buradaki öğretmenler, ilkokulda ve ortaokulda öğrencilerle çok iyi ilişki kuruyor; çocuklar bu sisteme alışıyor. Suriye’de ise okullar yıkılmış durumda, öğretmenlerin aldığı maaş maaş sayılmaz. Bildiğim aileler var: anne baba Türkçe bilmiyor ama tek çocukları lisede okuyor; baba bilgisayar mühendisi, anne diş hekimi. “Niçin gitmiyorsunuz?” diye sordum; “Çocuğumuz burada okudu, üniversiteye hazırlanacak; biz gidersek bu çocuğun geleceği biter, o yüzden kalmak zorundayız” dediler.

Majdoulin Eibo: Ben özellikle gençler hakkında konuşmak istiyorum. Kadınların ve çocukların sorunları var, ama gençlerin dönüşle ilgili çok büyük bir sorunu var ve bunlar dönmeyi kabul etmiyorlar. En büyük sorun dil ve entegrasyon. Burada üniversiteye kayıt olup mezun olan öğrencilerin de sorunları var. Aidiyetleri artık Suriye’den çok Türkiye’ye bağlı; kendilerini Suriyeli olmaktan çok Türk gibi hissediyorlar.

Merve Nur Taşkın: ASAM (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği) olarak hem geçici koruma hem de uluslararası koruma kapsamındaki birey ve ailelerle hem psikolojik danışmanlık hem de hukuki danışmanlık süreçlerini yürütüyoruz. Bünyemizdeki avukat ve psikolojik danışman arkadaşlarımızla bu çalışmaları sürdürüyoruz. Gönüllü geri dönüş sürecinde de bu danışmanlık yapımız aktif biçimde çalışıyor.

Merve Nur Taşkın: Sahada çok fazla karşılaştığımız sorular ve ailelerden gelen cümleler, bizim konuştuklarımızla büyük ölçüde örtüşüyor. Birçok ailenin oradaki evi kaybedilmiş, hatta yıkılmış durumda. O yüzden zaten gitmek istemiyor; elektrik, su gibi temel hizmetlerin bağlanmaması da ekstra bir etken. Eğitim ve sağlık başlıkları konuşuldu.

Merve Nur Taşkın: Şu an gündemde olan bir sağlık konusu var. Sağlık alanında verilen hizmetlerin paralı hâle gelmesi, genel sağlık sigortasına geçilmesi gibi bir durum konuşuluyor; hatta yönetmelik de çıktı. Bu noktada aileler arasında çok büyük bir endişe var. Çünkü aileler şu anda şöyle düşünüyor: “Biz burada bazı haklardan yoksun bırakılmaya başladık; bu şekilde mi tekrar gönüllü geri dönüş sürecini bize istetecekler?” Yeni gelen yönetmeliğe göre şu an kronik sağlık sorunu olmayan veya yatılı olarak tedavi görmeyen tüm ailelerin sigortası aktif değil. Bunu aktifleştirmek için İl Göç İdareleri ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın birlikte bir çalışması gerçekleştirilecek; ödeme gücü olmayan ailelerin tespit süreci başlayacak. Ancak kriterler çok kısıtlı: çalışma izniyle bulunanlar, sigortalı çalışanlar, yatılı tedavi görenler ve kronik hastalığı olanlar kapsam dışı. Kapsam dışında kalanlar yalnızca acil hizmetlerden yararlanabiliyor. Gaziantep civarında yaklaşık 350 bin kişiden bahsediyoruz; bu yüzden aileler şu anda sağlık hizmetlerinden yararlanamayacakları bir aşamaya geldi.

Merve Nur Taşkın: Eğitim sürecinde de farklı sorunlar var. Mesela gönüllü geri dönüş süreci başladıktan sonra şunu çok gördük: Kız çocuklarında erken yaşta evlilik, erkek çocuklarında ise çocuk işçiliği. Çünkü kız çocuklarının erken evlenerek güvence altında olacağını düşünen aileler var. Erkek çocuklarının ise bir an önce para kazanıp Suriye’ye döndüklerinde ellerinde biraz para olmasını sağlamaya yönelik düşünceler var. Aileler, Suriye’ye gönüllü geri dönüşe zorlanacaklarını düşündükleri için kazanımları bırakma eğilimindedir.

Bir Katılımcı (İpekyolu Kalkınma Ajansı): Bu, Göç İdaresi verilerinden belli olmaz mı hocam? Kişi ilk kez gidince kaydı siliniyor ve sınırın ötesine geçiyor. Son aylarda durum nasıl?

İbrahim Halil Yılmaz: Erken dönemde “üç defa git-gör-gel” uygulaması vardı. Öncü kuvvet dediğimiz, orada hayatı yeniden kurabilecek kişiler önce gidip geldi; çoğu olumsuz izlenimlerle döndü. Üçüncü kez gidip orada kalanların işlerinin de çok iyi gitmediğini sıkça duyuyorum. Araştırma yaparken “yerinizde kalabildiğiniz kadar kalın” diyen geri bildirimlere denk geliyorum. O uygulama kalktı; “git-gör” dönemi artık yok; dönüş tek yönlü hâle geldi.

Fatma Eminoğlu (Sivil Hukuk Derneği): Geçici koruma statüsünde olanlar artık karşı tarafa, yani Suriye’ye geçemiyor; bu da gitme kararını vermede çok büyük bir engel. “Üç defa git-gör” hakkını kullanmamış olanlar ya da o sırada yurt dışında olanlar şu an yalnızca özel valilik izinleriyle geçebiliyor; geçtiklerinde de buraya geri dönemiyorlar. Yani ya gidip orada kalacaklar ya da burada kalmaya devam edecekler; bu da kararı zorlaştırıyor. Kişi gitmeyi istiyor; ama “gittiğimde karşılaştığım koşullar çok kötüyse ve geri dönemeyceksem” düşüncesi onu caydırıyor.

Barış Akkaya (UNHCR): Sınır bölgesinde, gitmek isteyen ailelerle Birleşmiş Milletler tarafından mülakatlar yapılıyor; kadınlar ve çocuklarla birebir görüşülerek dönüş niyetinin ne kadar gerçek ve iradi olduğu tespit ediliyor. Eğer aksi yönde bir kanaat oluşursa, o kadını ve çocuğu oradan alıyoruz. Bu süreç yalnızca Türkiye’deki yetkililerce değil; Birleşmiş Milletler, IOM, bakanlıklar ve valilikler tarafından ortaklaşa yürütülüyor. Bir bakıma gönüllülüğü resmiyete bağlayan bir prosedür bu; her aile için bir mülakat süreci gerçekleşiyor.

Barış Akkaya (UNHCR): Geri dönüşte yaşanan sorunlar nedeniyle ailelerin bireysel olarak döndüğünü pek göremiyoruz. Çünkü bir çocuk anne ve babanın ortak muvafakatnamesi olmadan hukuken çıkış yapamıyor. Türkiye’de bu konuda farklı ilk derece mahkemelerinin birbirine zıt kararları mevcut: “Velayet annedeyse çocuk, babanın rızası olmadan yurt dışına gidebilir” diyen kararlar da var, tam tersini söyleyen kararlar da. Bu nedenle teori ile pratik çelişiyor ve aileler bireysel olarak gidemiyor. Örneğin anne, babadan boşanmış ya da baba vefat etmiş olabilir; ama bunu ispatlayamıyor ve çocuğuyla Suriye’ye dönmek istiyor. Bu noktada süreç kilitleniyor.

Fatma Eminoğlu: Sivil Hukuk Derneği olarak kayıp kişiler ve Suriye’deyken hak ihlaline uğramış kişilerle çalışıyoruz. Bize gelen vakalar genellikle Suriye’de hapis yatmış, tutuklanmış ya da bir şekilde kurtulup buraya gelmiş kişiler. Bu kişiler geri dönüşte yeniden sorun yaşayabiliyor; çünkü hem travmatik konular var hem de tekrar yakalanma ve yeni bir hukuki

sürece girme endişesi taşıyorlar. Velayet konusunda son birkaç vakada şöyle bir durum var: anne de baba da gitmiş, çocuk babaanne ya da anneanne yanında kalıyor. Yaşlılar daha çok dönmek istiyor; ama çocukların vekâlet süreci için hem anneyi hem babayı bulmaları gerekiyor. Yasal işlemlerin çokluğu, mahkeme süreçlerinin uzunluğu ve bilmedikleri işlemlerle karşılaşma ihtimali onları gitmekten alıkoyuyor.

Çağrı Anıl Atalay: Verileri Göç İdaresi Başkanlığı değil, doğrudan İçişleri Bakanımız paylaşıyor. Bu veriler hem Göç İdaresi Başkanlığı'nın internet sitesinde hem de İçişleri Bakanımızın sosyal medya hesaplarında yayımlanıyor. Bunun sebebi, açıklamanın her valilikten ayrı ayrı değil, tek bir ağızdan yapılması. Sayılar değişiyor; grafik inişli çıkışlı olabiliyor. Bu, havadan bile etkilenebiliyor: örneğin kar yağdığı gün insanlar sokağa çıkmıyor. Ayrıca süreç randevu sistemiyle yürüyor ve sınırda tek aktör biz değiliz; Birleşmiş Milletler, Gümrük ve Emniyet de var. Bir de gidenlere yaklaşık 1-1,5 ay önce başlanan nakdi yardım var; paranın hangi gün yattığı da sayıları etkileyebiliyor.

Ahmet Milka: Üç ay önce Gaziantep'te 350 aileyle bir anket yaptık. Ankette, bu ailelerin yüzde 30'unun Suriye'ye dönüş yaptığını, yüzde 70'inin hâlâ Antep'te olduğunu gördük. Antep'te kalanlara dönüşle ilgili bir hedefleri ya da korkuları olup olmadığını sorduk. Aldığımız cevaplar şunlardı: Ev yok, güvenlik yok; gıda, su gibi temel ihtiyaçlar eksik; altyapı ve okullarda eğitim yok. Dönüş yapan yüzde 30'luk grupla da aynı anketi sürdürdük; öncelikle döndükleri için pişmanlar. Nedenleri ise Suriye'de eğitimin ve işin bulunmaması. Önemli bir başka konu belgeler: istenen resmî belgeler yok. Burada evlenenlerin Suriye kimliği ve kayıtları olmadığı için, döndüklerinde ne olacağından korkuyorlar.

Mustafa Aslan: Biz hem çocuklarla hem ailelerle çalışıyoruz; yüzlerce aileyi tanıyoruz. Suriye'ye giden aileler için bir anket yaptık. Bizim ailelerimizden 45 tanesi Suriye'ye gitti. Sorduğumuzda gördük ki zorlama bir şekilde giden kadın yok; ama kararı erkek vermiş. “İşim kalmadı burada, Suriye'ye gideceğim. Burada evimiz yok” demiş erkekler. Kadınlar da “Tamam, sen bilirsin” demiş. Hiçbir sıkıntı yaşamadılar yani. Asgari ücret 21 bin TL'yken, onlar 15 bin, 14 bin, 10 bin TL aylıkla çalışıyorlar. Aradan 10-12 yıl geçtiği için “Artık Suriye'ye dönelim” diyorlar. Üstelik yüzde 20-30'unun evi yok. Okul da yok; yaklaşık yüzde 50'si çocukları için okul bulamadı. Yine de geri gittiler.

Şehadet Gerçek: Geri dönüşü etkileyen birçok dinamik ve parametre var; ama hukuk bunların önemli bir yerinde duruyor. Ev, mülkiyet ve barınma kadar, çocukların ikna süreci de çok zor; “Geri döneceğiz ama çocukları ikna edemiyoruz” diyenlerle sık karşılaşıyoruz. Her aile

kendine özgü, münhasır bir hukuki sorunla geliyor. Sahte belge dolaşımı da var; bu, hukuk önündeki en büyük engellerden biri. Gidip pişman olan ve geri dönmek için talepte bulunan da çok fazla. Şartlar henüz orada olgun değil. Dolayısıyla geri dönüş meselesini sanki biraz ertelememiz, yavaşlatmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

Bir Katılımcı: Bu konuda gayriresmî bir toplantıda şöyle bir görüş dile getirildi: “Hepimize vatandaşlık verilir ve geri dönme şansımız olursa hepimiz gideriz.” Yani mesele dönüp dolaşıp vatandaşlık konusuna geliyor.

Ulaş Deniz Aslan: Burada bence önemli olan şu: Geri dönüşlerde sorulacak soru şu olmamalı: “Suriye güvenli mi?” Kime göre, neye göre? Suriye, bu kişi için güvenli mi? Kişi, mezhepsel ya da cinsel yönelimi nedeniyle, dünya görüşü, ırkı nedeniyle işkence görme riski taşıyabilir. Keyfi tutuklamalara maruz kalabilir. Zorunlu askerliğe alınma durumu olabilir. Bu tarz durumlar bence kişi bazlı değerlendirilmeli –özellikle bu geri dönüşlerde kitlesel bazlı değil, bireysel bazlı.

Mehmet Ali Eminoğlu: Suriye’nin üçte birini şu anda PKK elinde tutuyor. Bu üçte birlik alanın içerisinde 19 tane petrol kuyusu var. Bu petrol kuyuları Suriye’nin aslında altyapı için gerekli olan maddi kaynağını oluşturuyor. Henüz PKK oradan çekilmediği ve o petrol kuyularını elinde tuttuğu için Suriye elektrik enerjisini üretilmiyor; barajlar da etkilendiği için üretimde sorun var. Petrol kuyuları elinde olmadığı için fosil yakıtları da düzenli sağlayamıyor. Bu da yine geri dönüşü engelliyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Şunu sormak istiyorum: Suriye’nin güvenli olmamasının sebebi mevcut hükümetin hukuki altyapıyı oluşturmaması mı? Hukuk olmayınca güvenlik de olmuyor. Hukuki çerçevenin oluşturulması, geri dönüşün önündeki en temel meselelerden biri.

Mehmet Ali Eminoğlu: Oradaki odaların statüsü de önemli; biliyorsunuz, bazı işlerde akreditasyon odalar üzerinden alınıyor. Konuyu şuraya getirmek istiyorum: Sosyolojik boyutu işledik; bunun dışında ekonomik konular da var: Ekonomi hukuku, ticaret hukuku diyelim. Bu anlamda söylemek istediğiniz bir şeyler var mı? Burada işletmesini kurmuş kişiler kolayca oraya taşıyabiliyorlar mı? Orada bir zamanlar işletmesi olan, sonra buraya gelmiş ve burada devam etmiş birisi, işletmesini orayla ilişkilendirebiliyor mu? Bununla ilgili hukuki bir zemin var mı?

Maen Aljarrah: Hukuk dışı evliliklerin Suriye’ye taşınması meselesinde şöyle bir durum var: Türkiye’de resmî nikâhı olmayan evliliklerden doğan çocuklar söz konusu olduğunda kadınlar

bekâr anne sayılıyor ve velayet babaya kalıyor. Suriye'ye geri dönüldüğünde de hukuki olarak büyük bir belirsizlik mevcut; bu durumun anayasal ve medeni hukuk düzeyinde nasıl ele alınacağı henüz netlik kazanmış değil.

Ali Bekir Güler: Suriye'ye gönüllü dönüşü engelleyen birçok neden var. Sosyal açıdan bunları sıralayabilirim: Kadınların burada elde ettiği haklar ve kanunun kadınları koruması; KADES gibi mekanizmalar; Suriye'de bunların bulunmaması ve evlenme-boşanma hukukunun şeriata dayanması ile bunun yarattığı baskı. Bir başka neden de aile bağları: Kızını bir Türk vatandaşıyla evlendirmiş ve torun sahibi olmuş bir aile gitmeyi düşünmüyor. 14 yıl içinde insanlar bu hayata, bu sisteme alıştılar.

Ali Bekir Güler: Yalnızca eğitimden bahsetmiyorum; gidenlerin bazıları psikolojik olarak çöküp uyuşturucu kullanıyor ya da intihar ediyor. Ayrıca oradaki iş insanı arkadaşlarımla konuşuyorum; işçi sıkıntısı yok, tam tersine her gün 10-20 kişi “işçi lazım mı?” diye geliyor; bu da işsizliğin yüksekliğini gösteriyor. Usta olanlar çalışabiliyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Hocam, sizin çalışma alanınızla ilgili olarak: Geçici korumanın veya mülteciliğin sonlandırılması diye bir ilke var. Sizce Türkiye'de bu ilkenin uygulanması açısından nasıl bir gelecek perspektifi oluşabilir? Geçici Koruma Yönetmeliği kaldırılabilir mi? Veya Türkiye'de kalan yaklaşık iki buçuk milyon göçmenin hepsine mültecilik statüsü tanınabilir mi? Bunların tamamen geri dönmesi durumu zaten realite olarak söz konusu değil. Sizce Türkiye'de bu konu nasıl sonlanır?

Bir Katılımcı: Hocam, mesela Geçici Koruma Yönetmeliği siyasi irade tarafından çıkarıldı; geçici koruma statüsünün yine siyasi irade tarafından kaldırılması gibi bir durum söz konusu mu?

Macit Akman: Geçici koruma diyerek biz kitlesel sığınmayı kabul edebiliyoruz; ama gönüllü geri dönüşte kitlesel geri dönüş yapamıyoruz. Onu yapamayız diyoruz; aslında yapmamalıyız da. Mülteci statüsündeki zulüm korkusu bizim anahtarımız, odak noktamız. Her bireyin zulüm korkusunun sebebi farklı olabilir. Mesela siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğramaktan korkan bir A bireyi ve dinî farklılıklardan dolayı zulme uğramaktan korkan bir B bireyi varsa, ben her biri için gönüllülüğü onunla yapılacak mülakatla değerlendireceğim. Bu yüzden bireysel anlamda geri dönüşlerin gönüllülüğü çok önemli.

5. Müdahale, İyileştirme ve Politika Alanları

Bu bölümde, hukukî kazanımların geri dönüş sonrasında korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli tanıma ve aktarım mekanizmaları ele alınmaktadır. Kurumsal ve idarî düzenleme ihtiyaçları ile sınır aşan hukukî iş birliği ve belgeleme modelleri, uygulanabilir politika önerileri çerçevesinde tartışılmaktadır.

Prof. Dr. Mehmet Çiçek: Göç Enstitüsü müdürüyüm. Bu çalıştay bir silsilenin parçası; daha önce de bu doğrultuda toplantılar gerçekleştirdik ve bundan sonra da gerçekleştirmeyi planlıyoruz. Konunun bütünlüğünü ve süreklilik içinde ele alınmasını önemsiyoruz.

Dilek Uçkaçar Ertuğrul: Mersin Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyim. Yüksek lisansımı Suriyeli mültecilerle ilgili yapmıştım; şu anda doktora tezimi yazıyorum. Bu çalıştayın akademik çalışmalarına katkı sağlayacağını düşündüğüm için katılmak istedim.

Serdar Özgüney: Suriye krizinin başlamasıyla mülteci hukukuyla ilgilenmeye başladık. 2014 yılında Genç Avukatlar Meclisi olarak Gaziantep Barosu kapsamında Gaziantep odaklı bir Suriye raporu düzenledik. 2019 yılında UNHCR ve Türkiye Barolar Birliği'nin ortaklaşa yürüttüğü Hukuk Klinikleri Projesi'nde, Gaziantep Hukuk Klinikleri'nde yaklaşık 7 yıl danışman avukat olarak görev yaptım; söz konusu proje bu yıl itibarıyla sonlandı. Ayrıca Göç Enstitüsü'nde 2023 yılında geçici koruma konusuyla ilgili yüksek lisansımı tamamladım. Biz bazen Suriye'deki kişilerin Türkiye'ye getirilmesi gibi sınır ötesi durumlarla ilgilenemeyeceğimizi söylüyorduk; ancak geline nokta artık sınır ötesi koordinasyon kaçınılmaz hâle geldi. Bu birikimi kitaplaştırdım; çalışmalarımız bu alanda yeni karşılaşılan sorulara yanıt aramaya çalışıyordu.

Demet Bayındır: Gaziantep Barosu yönetim kurulu üyesi olarak 2015'ten beri avukatlık yapıyorum. Mesleğe başladığımda zaten bu süreç Türkiye için yeniydi; biz o süreçte Göç ve İltica Derneği'ni ve barodaki komisyonumuzu, bir arkadaşımız Nazlı Hanım'la birlikte yapılandırdık. Bundan sonraki geri dönüş sürecinde de elimizden geldiğince yardımcı olmaya çalışacağız.

Macit Akman: Hukuk Fakültesi'nde Milletlerarası Hukuk Ana Bilim Dalında yaklaşık on bir yıldır görev almaktayım. Yüksek lisans tezimi Suriyeli mültecilerin geri gönderilmemeleri üzerine, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesi gereği geri gönderme yasağı çerçevesinde yaptım. Şimdi biraz tezat gibi duruyor ama aslında 33. maddenin korumasında olan bir dönüş süreciyle karşı karşıyayız; gönüllü geri dönüş dediğimizde de tam olarak bu çerçevedeyiz.

Ulaş Deniz Aslan: Yaklaşık altı yıldır fiilen Gaziantep Barosu'na bağlı serbest avukatlık yapıyorum. Uygulamada birçok idari ve cezai davada Suriyelilerle ilgili dosyalarımız oldu; bu alanda saha çalışmaları yürüttük. Gerek baro komisyonunda gerekse STK'larda bu alanda çalıştay ve görüşmelere katıldım.

İbrahim Halil Yılmaz: İmparatorluklar parçalandığında sürgünde ölen pek çok insan oldu; biz Muhacirin Kanunu'nu sonra çıkardık. Geçici koruma statüsü ve onun hukuki çerçevesinin ortaya çıkışı da benzer bir süreçte oldu. Türkiye'nin her tarafına yayılan yaklaşık 4 milyonluk bir kitle, düzensiz biçimde dağılmış durumda.

Prof. Dr. Mehmet Çiçek: Aslında temelde çok değişmedik, ama yolda bir şeyler öğrendik; bunu kurumsallaşmayla kalıcı hâle getirebiliriz. 2011'den bugüne baktığımızda çok daha iyi bir noktadayız ve önemli bir hafıza ile tecrübe birikti.

Barış Akkaya (UNHCR): İleri görüşlülük çok önemli, çünkü yanlış yaparsak sonradan toparlamak güç oluyor. Bir benzetmeyle: bardağı dolduralım, ama bu bardağın bir kapasitesi var; taşacağını bile bile doldurmaya devam edemeyiz. Ya ikinci bir bardak koyacağız ya da suyu keseceğiz. Benzer politikalar dünyada pek çok yerde uygulandı; yani geçici korumayı ilk uygulayan ülke değiliz. Ancak benim tespitime göre bu uygulamalar genellikle en fazla 2-3 yıl sürmüş; yani gerçekten geçici olarak uygulanmış ve sonrasında bir planlama yapılmış: “Mülteci mi olacaklar, geri mi dönecekler, üçüncü bir ülkeye mi gidecekler, vatandaşlık mı verilecek?” Bu tespitin teorik olarak 2-3 yıl içinde yapılması gerekirken, süreç 10 yılı aşınca atmak zorunda kaldığımız bazı adımlar ortaya çıkabiliyor; bunlar da yanlışlara açık.

İbrahim Halil Yılmaz: Kolay bir konu değil. Örneğin Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Avrupa ülkeleri –mesela Köln ya da Polonya– bir milyon Ukraynalı geldiğinde zorlandı. Buna karşılık biz, aynı etnik kökenden olmamamıza rağmen, çok kötü koşullarda dahi büyük bir kitleye ev sahipliği yaptık. Bu anlamda ülkenin insani çerçevedeki katkısını teslim etmekte fayda var. Ama teknik ve hukuki çerçeveye geldiğimizde durum farklı.

Mehmet Ali Eminoğlu: Geri dönüş süreci daha önce Bosna-Hersek'te de yaşandı; orada uzun bir savaştan sonra geri dönüş süreci başladı. Geçici korumayla komşu ülkelere giden büyük kitleler Balkanlar'da da görülmüştür. Orada da geri dönerken birtakım hukuki kurumlar oluşturulmuştur. Bosnalı göçmenlerin komşu ülkelere geri dönüş süreçleri tam 7-8 yıl sürdü. Bu 8 yıllık süreçte yüzde 50'den fazlası geri dönmedi. Dolayısıyla dünyada böyle bir gerçeklik de var; bu modeller incelenmeli.

Mustafa Aslan: TİHEK açısından söylemek gerekirse, Suriye’de bir insan hakları kurumu var mı, onu bilmiyorum; Esad döneminde olduğunu da sanmıyorum. Şu anda Ulusal İnsan Hakları Kurumları’nın küresel ağı olan GANHRI adlı bir yapılanma var; BM ile ilişkili. Dört bölge çerçevesinde düzenlenmiş: Avrupa, Asya-Pasifik, Afrika ve Amerika. Suriye’deki insan hakları kurumuna ilişkin hiçbir bilgim yok. Filistin vb. ülkelerde var, ama Suriye’de bir insan hakları kurumu –bir kamu kurumu olarak– henüz yok diye biliyorum.

Mustafa Aslan: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Türkiye’nin Ulusal İnsan Hakları Kurumu, Eşitlik Kurumu ve Ulusal Önleme Mekanizması görevlerini icra ediyor. Aynı zamanda Türkiye’nin İnsan Ticaretiyle Mücadele bağlamında Ulusal Raportör Kurumudur. Çeşitli çalışmalarımız ve raporlarımız bulunmakta. En son, Beşar Esad dönemine ilişkin yapılan insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerine dair bir gözlem ve inceleme raporu hazırladık; kamuoyuyla paylaştık, ilgili kurumlara da gönderdik. Gaziantep bürosunda yaklaşık 5 yıldır görev yapıyorum.

Mehmet Ali Eminoglu: Sanki Türkiye’deki STK’ların –özellikle hukuki zeminde çalışan savunuculuk ve insan hakları alanındaki STK’ların– ve üniversitelerin bu alanda çalışan birimlerinin konuya odaklanması ve Suriye’nin ilgili birimleriyle etkili bir iletişim ağı oluşturması gerekli gibi duruyor. Türkiye’de TİHEK var; Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. Suriye’de TİHEK’in karşılığı bir kurum var mı, onunla bir iş birliği yapılıyor mu? Bu anlamda mekanizma önerileri var mı? Bu konuda kurumsal yapı olarak bir inisiyatif alınması mümkün müdür?

Ulaş Deniz Aslan: Bu işin hem uluslararası hukuk boyutunun hem de devletlerin karşılıklı olarak uluslararası siyaset ve uluslararası ilişkiler düzeyinde çözebileceği boyutlarının olduğunu düşünüyorum. Bu tarz dönüşlerde en azından aşamalı bir geçiş ve aşamalı bir kayıt olması gerekir; bunun da en başta bir uluslararası kurum tarafından izlenmesi ve denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Serdar Özgüney: Geline nokta her iki ülkenin koordineli çalışmasıyla birlikte bir de uluslararası mekanizmanın devreye girmesi gerekiyor. Hukuk tekniği açısından şunu belirtmek lazım: Suriye’deki savaş ortamı sona erdiğinde Türkiye’nin bu konuda ülke olarak herhangi bir yükümlülüğü yok. Bunu hem uluslararası hukuk hem mülteci hukuku anlamında söylüyorum. Yani bir kadının Türkiye’de tek evlilik yapıp Suriye’ye döndüğünde dört evlilik yapmamak için dönmeme gibi bir hakkı yok; teknik olarak söylüyorum. Ama iş bu noktaya gelmesin diye, Geçici Koruma Yönetmeliği kaldırıldığında insanların gerçekten Suriye’de

onurlu bir hayat yaşayacak şekilde dönebilmesini istiyoruz. Çözüm; her iki ülkenin iletişimiyle birlikte, şer’i hukuk ile medeni hukuk çatışmasından doğan ve kadınlar açısından hak kaybı olarak gördüğümüz konularda, Birleşmiş Milletler’in de izleme kurullarıyla devreye girmesi ve Suriye’deki hukuk sisteminin olabildiğince medenileştirilmesi yoluyla bulunabilir. Saha ve akademik alanların buluşturulmasıyla birlikte, Barolar, Barolar Birliği, TIHEK, alanda çalışan sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve teknik anlamda proje yazıp yürütebilen kişi ve unsurlar bir araya getirilerek Birleşmiş Milletler’e öneri götürebiliriz. Bir izleme kurulu oluşturulabilir ve buna Türkiye öncülük edebilir.

Ulaş Deniz Aslan: Özellikle STK’lara ve barolara çok büyük bir görev düşüyor. Çünkü iş sadece siyasilere bırakılırsa, siyasiler, sayı ne kadar çok olursa kendileri için o kadar olumlu bir durum olduğunu düşünürler. “Bakanlıklar açıklama yapıyor, 500 binden fazla kişi geri dönüş kapsamında gitti” gibi açıklamalar yerine, İl Göç İdaresi’nde formlar doldurulurken kişinin herhangi bir baskı altında olup olmadığının, tamamen hür iradesiyle karar verip vermediğinin denetlenmesi gerekir. Bu noktada STK’lar ve barolar, kişinin dönüşünün gerçek anlamda gönüllü olup olmadığını denetleyecek ana aktörlerdir.

Maen Aljarrah: Biz öyle bir proje olsun diye şu an savunuculuk yapıyoruz. Çünkü Suriye’deki insanlar oradaki hukuk sistemine güvenemiyor. Güvenmedikleri için biz daha çok devlete değil, sivil toplum kuruluşları ya da hukuk kuruluşları gibi dayanıklı bir sisteme yöneliyoruz.

Emre Karaçaylı: Geçici Koruma Yönetmeliği Türkiye’de ilk başladığında da aslında bunu biraz deneyimlemiştik. Devletler arası, yani iki kamu kurumunun bürokrasisini birbirine bağlama işi aslında çok kolay gerçekleşmiyor. Yani iki bürokratin yan yana oturup “hadi yapalım” demesiyle olabilen bir şey değil. Burada Türkiye deneyimini Suriye’ye aktarabiliriz; zira buradaki birçok Suriyeli arkadaşımız sivil toplum ve hak savunuculuğu konusunda çok iyi düzeydeler. Biz bunu Türkiye’de zamanında nasıl yaptık? Yerel sivil toplum örgütleri aracılığıyla hak savunuculuğu yaparak idari anlamda bir şeyler öğretebildik. Daha sonra şunu anlatabildik: Göç iyi yönetildiğinde faydalı, yönetilmediğinde zararlı bir duruma geliyor. Şu anda geri dönüş için Suriye için de aynı durum geçerli. İki ülkenin hukuk sistemini birbirine entegre etmek çok zor; iki bürokratin oturup yapabileceği bir iş değil. Ama bu deneyimi aktarabiliriz: Hak savunuculuğu, yani advocacy, sivil toplum örgütleri aracılığıyla, halka anlatma çabasıyla, bir hinterland oluşturarak yapılabilir. Türkiye’de en kolay yolun bu olduğunu gördük; ben bu yüzden hak savunuculuğunu şiddetle savunurum.

Mehmet Serkan Ergün: Önerim şu: Önce Avrupa Birliği ülkeleriyle oturup müzakere edilmeli; özellikle Geri Kabul Anlaşması'ndaki kadük kalmış maddeler yeniden ele alınmalı. Bunların başında evlilik konusu geliyor. İkincisi, buradaki hukuki muhataplarla Suriye tarafındaki hukuki muhatapları bir araya getirmek; çünkü entegrasyon yalnızca sosyal ve ekonomik değil, hukuki alanda da olmalı. Nasıl burada Göç İdaresi'nin değerli temsilcileri varsa, bizim temsilcilerimiz orada da görev yapmalı, karşılık bulmalı ve aynı ekrana erişebilmeli. Türkiye'deki en önemli bariyerlerden bazıları velayet, vesayet, vasilik, refakatsiz çocuk ve soy bağı sorunları. Bir hap bilgi vereyim: Soy bağı tespiti davaları sürerken kişiler gittikten sonra kimlikleri iptal oluyor ve artık geri dönüş mümkün olmuyor; kişi "Artık geri dönemem; en iyisi şartlarımı zorlasam dahi burada kalayım" diyor. Kimliğin iptal olması meseleyi farklı bir zemine taşıyor. Bu vekâlet savaşları sona ermeden ne hukuk tesis edilebilir ne de başka bir şey. Türkiye'deki kazanımların orada vücut bulması için Suriye'nin yeni bir anayasaya, yeni bir medeni hukuka ve yeni bir ceza hukukuna; Türk hukukuyla entegre biçimde ihtiyacı var. Bu ülkelerin hukuku zaten tarihsel olarak Fransa ve İtalya'dan alınmadı mı? Avrupa Birliği'ne düzenli ve düzensiz göçle giden kişi sayısı belli; AB içinde örneğin Almanya bir milyondan fazla kişi aldı. Sonuç olarak Suriye'nin Türk hukukuyla entegre olması gerekiyor.

Ali Bekir Güler: Birinci önerim: Bu toplantıyı "konuştuk, bitti" dememeliyiz. Bugün Türkiye'deki Türk STK'ları, Türkiye Cumhuriyeti kurumları ve aydın kişiler nasıl katıldıysa, bu toplantıları sürekli yapmalı ve Suriye hükümetinden de kişilerin burada bulunmasını sağlamalıyız. İkinci önerim: Türk ve Suriye taraflarından –hem hükümetler hem STK'lar– bir komisyon kurulması. Bu komisyon Antep'te, Halep'te ya da Şam'da düzenli olarak bir araya gelip bu konuları sürekli konuşmalı.

Cihan Erdem (İpekyolu Kalkınma Ajansı): Nasıl uluslararası ilişkilerde görüşmeler yapıp soft power araçlarını kullanıyorsak, benzer bir yöntem izlenebilir. Örneğin 2014'te Türkiye'de Geçici Koruma Yönetmeliği çıktı, ama ne ekip ne de bina vardı; altyapı kanundan sonra kuruldu. Aynı durumu sınır ötesinde yaşamamak için, dış ilişkilerde olduğu gibi bir platform kurulabilir, karşılıklı görüşmeler yürütülebilir. Bir politika belgesi oluşturulup ilgili yerler nezdinde güçlü bir savunuculuk yapılabilir. İlk aklıma gelen dış ilişkiler boyutu: Dışişleri ve İçişleri bakanlıkları bir araya gelip bir heyet oluşturabilir.

Majdoulin Eibo: Sorunların daha geniş bir kapsamda hem hükümetler arası düzeyde hem de STK'lar arasında ele alınmasını umuyorum. Son olarak Cenevre'deki bir toplantıda Suriye

hükümeti, bir süreliğine mecburen yardım edeceğini söyledi; ancak maalesef yeterli desteği, gücü ve imkânı yok. Yine de meseleye önem gösterdiler. Türk hükümetinin ve Türkiye’deki kuruluşların, Suriyelilerin gönüllü dönüşü için yardıma hazır olduğunu biliyorum.

Muhammet Kalavi: Birkaç tavsiyem var. Öncelikle, mevcut kanunlarla ilgili korku ve endişeyi gidermek gerekiyor; bu esastır. En çok zarar gören kesimler kadınlar, çocuklar, yardıma muhtaç ve engelli kişiler. Bu kırılgan grupların burada elde ettikleri destek ve korumayı kaybetmemeleri gerekiyor. Tüm alanlarda yol gösteren, rehberlik eden hukuk klinikleri kurulmalı; bunlar dönmeden önce ve döndükten sonra da görev yapmalı. STK’lar, kişilerle hükümetler arasında bir köprü işlevi görmeli ve insanlara kolaylık sağlamalı. Ayrıca buradaki müktesep haklarla ilgili bir kayıt sistemi, bir veri tabanı oluşturulmalı. Son olarak, sınırları aşan, kapsayıcı bir kanun düzenlemesine ihtiyaç var.

Bir Katılımcı (İpekyolu Kalkınma Ajansı): Bu kadar alan uzmanı varken çok zaman almak istemem; ben sosyologum, hukuk alanında değilim. Toplantı sürerken yalnızca soru sorma hakkımı kullanmak isterim.

İbrahim Halil Yılmaz: Konuşmaları isimlerle deşifre ettiğimiz için, söz almadan önce isminizi belirtirseniz iyi olur; raporda adınız doğrudan yer alacak. Bazı katılımcılar idari nedenlerle anonim kalmak isteyebilir; bunun için bize e-posta atabilir ya da sözlü olarak belirtebilirler; sıkıntı olacaksa “anonim” diye yazabiliriz.

Ahmet Milka: Çocuk Ol Derneği olarak çocuklara destek veriyoruz; özellikle mülteci ve Suriyeli çocuklar için. Etkinlikler düzenliyor, çocuklarla psikolojik destek çalışmaları yürütüyoruz. Gönüllü geri dönüş sürecinde de bu çalışmalar büyük önem kazanıyor.

Selin Hançer: Sivil toplum güçlendirme alanında çalışıyoruz. Aynı zamanda hem Türkiye’de hem Afrika’da hem de Suriye’de güçlenme odaklı bir ittifak yürütüyoruz. Sivil toplum kapasitesinin geliştirilmesi, bu tür sınır aşan süreçlerde kritik bir alan.

Emre Karaçaylı: Bilim, Eğitim, Kültür Araştırmaları Merkezi’nde proje biriminde çalışıyorum. Proje birimi olarak başta Suriye projeleri olmak üzere Balkanlar ve diğer ülkelerdeki ESC ve Erasmus+ projelerini yürütüyoruz. Suriye’deki proje biriminde de uygulama düzeyinde çalışmalarımız sürüyor.

Demet Bayındır: Bence barolara çok büyük bir iş düşüyor. Bunun temeli yine Barolar Birliği’nden geçiyor. Türkiye Barolar Birliği’nin bir projesi vardı: 2016 ya da 2017-2018 döneminden Hukuk Kliniği Projesi. Şu anda bir geri dönüş projesinin başlatılması gerekiyor.

Bunun Türkiye Barolar Birliği ile –mühendisler de katılmıştı, ben o zaman onların eğitimlerine katılmıştım– bir Avrupa Birliği projesiyle desteklenerek baroların, bölge barolarının dâhil olduğu bir projeye dönüştürülmesi gerekiyor. AB projesiyle devam ederseniz, AB Suriye’yi de fonladığı için süreç daha kolay yürür. Çünkü göçmen artık Türkiye’nin her yerinde var. Eğer biz öncü olacaksak, Gaziantep’ten başlayabiliriz; çünkü hem sanayi anlamında en büyük şehirlerden biriyiz hem de bölgede en fazla avukata sahip şehirlerden biriyiz.

Demet Bayındır: Avukatlara o eğitim verilmeden vatandaş bilgi sahibi olamaz. Çünkü vatandaş kime gider? Avukata gider. Vatandaş STK’ya gitse bile, STK’lar hukuki anlamda bir avukat barındırdığı için dolaylı yoldan yine avukata gitmiş olacak. Çözüm her zaman yine yargıdan geçecek. Bu yüzden her şekilde Barolar Birliği ile ortak bir proje gerekiyor ve önce avukatların, hukukçuların eğitilmesi gerekiyor. Hukukçular eğitildikten sonra vatandaş yönlendirecek.

Demet Bayındır: Bu konuda ciddi bir eksiklik var; baro olarak bile söyleyebiliriz. Gönüllü geri dönüşle ilgili yeni alanlar açılıyor; fakat insanlar bir yana, avukatlar dahi henüz bilgi sahibi değil. İstanbul’daki meslektaşlar bile “Şu an yeni öğreniyorum” diyor; herkes deneyimleyerek bu süreci öğrenecek. Geri dönüş süreci ilk defa yaşanıyor; bizlere, avukatlara da bu konuda eğitim verilmesi gerekiyor. Komisyonlar bile şu an aktif çalışmıyor; alan henüz cazip bir alan değil. Bir hap bilgi olarak: sağlık hukukunda da koordinatörlük yapıyoruz; pasif olan komisyonu bu sene aktifleştirip Tabipler Birliği ile proje yapmaya başladık. Bu süreçte vatandaşın deneyimlediği gibi avukat da deneyimleyerek öğreniyor.

Gülümser Kurt: Gönüllü geri dönüş sürecindeki hukuki sorunları çözmek için 2025 sonuna kadar bir hukuk kliniği vardı; barodan da destek geliyordu. Hukuki desteğe ihtiyaç duyan kişileri yönlendirdiğimizde dava süreçleri başlatılıp sonuçlanabiliyordu. Şimdi fonların sona ermesiyle, 2026’da bu destek kalktı. Önerim, doğrudan ve yalnızca bu alanda çalışacak, hukuk kliniğine benzer bir dernek ya da birim kurulması. Bu birim sınırdaki şehir içinde de olabilir. Gönüllü geri dönüş karar veren kişinin velayet, vesayet, muvafakatname gibi halletmesi gereken tüm evrak işlerini bu birimdeki bir avukat takip edebilir.

Beyza Azizoğlu: Bahsettiğimiz hukuki süreçler, Türkiye’den çıkış için bile gerekli ve tamamlanması zorunlu süreçler. Örneğin bir çocuğun vasisinin babaannesi olması ve onunla birlikte Türkiye’den çıkabilmesi için bile en az iki dava türünün tamamlanmış olması gerekiyor. Bu süreçler hem manevi hem maddi olarak yıpratıcı. Bizim uzun süredir adli yardımı destekleyen projelerimiz vardı; ancak çeşitli fon kısıtlılıkları nedeniyle sonlandırıldı ya da

kısıtlandı. Oysa en çok ihtiyaç duyulan zaman şu an. Gönüllü geri dönüşe yoğunlaşılacaksa, kişilerin çıkış yapabilmesi için tamamlamaları gereken hukuki sürece maddi kaynak ayrılması gerekiyor. Bir danışana süreci anlatıp adliyeye yönlendirdiğimizde, sonrasında kişinin takibi kendi başına yapması gerekiyor; oysa bu, aslında bir avukatın titizliğinde yürütülmesi gereken bir iştir. Danışanlar bu süreçleri çoğu zaman tek başına tamamlayamıyordu; bu yüzden adli yardım projelerinin sürdürülmesini kritik buluyoruz.

Ali Bekir Güler: Göç İdaresi’nden de duyduğum bir öneri vardı: Halep ve Şam’daki Türk konsolosluklarında bir Göç İdaresi görevlisinin bulunması ve buradan giden okul, üniversite ya da nüfus belgelerini onaylaması. Şu an temsilcimiz var, ama Suriye tarafıyla sistem tam entegre olmadığı için bu işlev karşılık bulmuyor. Türkiye’deki sistem çok gelişmiş; bir memur sisteme girdiğinde çocuğun nerede, ne kadar okuduğunu görebiliyor. Eğer o sisteme konsolosluktan da erişilebilirse, dönen ya da orada bulunan kişi belgelerini kolayca alabilir; bu da dönüşü teşvik eder. Ancak bunun için önce Suriye’de bir sistem altyapısının –örneğin e-Devlet benzeri bir yapının– kurulması gerekiyor.

Şehadet Gerçek: Bir konsolosluk kurulmalı; çünkü insanlar bazı evrakların onayı için İstanbul’a gitmek zorunda kalıyor. Gaziantep’te, eskiden olduğu gibi bir Suriye konsoloslğunun yeniden hayata geçirilmesi gerekiyor. Bu hem bahsettiğimiz işlerin takibini hem de buradaki ve oradaki evrakların eşleştirilmesini kolaylaştırır. Oradaki dijital altyapı maalesef yetersiz; ancak dijital olarak takip edebileceğimiz, e-Devlet benzeri ama daha basit bir sistem geliştirilebilirse işler kolaylaşır. Türkiye’nin dünyada örnek gösterilen böyle bir deneyimi var; bu deneyim orada da inşa edilebilirse, yeni kurulmakta olan bir ülke için inanılmaz çözüm sunan bir sistem olur.

Şehadet Gerçek: Çocukların orada yeniden kayıt altına alınması gerekiyor. 14 yılda bir hikâye birikti; evliliğe kadar giden uyum süreçleri oldu. Çocuklar burada okula başladı; orada devam edecek ya da burada çalışacak. Bu hikâyelerin nasıl, hangi çatı altında birleşeceğini insani ve vicdani olarak kuracak bir sisteme ihtiyaç var. Bir köprü, bir bağlantı sistemi gerekiyor ve bu sisteme muhtemelen on yıl kadar ihtiyaç olacak.

Şehadet Gerçek: Kadınlarla ve gençlerle hem Halep’te hem burada birkaç oturum yaptık; ama genelleme yapmak çok zor, çünkü elimizdeki veriler birbirinden çok farklı, hatta uç noktalarda. Örneğin orada “mesleki eğitim kursu açalım, dikiş öğretelim, girişimcilik projesi yapalım” dediğimizde bir kadın “Teşekkür ederiz ama biz çok belirli mesleklerde çalışırız; tezgâhtarlık ya da dikiş yapmayız” dedi. Bu yüzden genellemeler bizi bir kuyuya atıyor; ortak fayda

sağlayacak spesifik sorunlara odaklanmak gerekiyor; örneğin aile birleşimi. Baba sınır dışı edildiyse, burada kalanların rızaları, dönüşleri, vekâletleri ve ikametleriyle ilgili sorunları, bir konsolosluk aracılığıyla nasıl hızlı çözebileceğimize bakmalıyız.

Şehadet Gerçek: Hem Göç İdaresi hem kamu kurumları hem sivil toplum kuruluşları hem de sınırdaki süreç gerçekten titizlikle, söylenenin aksine ince ince yürütülüyor. Emeği geçen herkese teşekkür ederim. Uluslararası kuruluşlar da bunu çok iyi gözlemliyor.

Yahya Şimşek (İpekyolu Kalkınma Ajansı): Karşı tarafta hukuki altyapının hazırlığının şimdiden başlaması gerekiyor. Çünkü orada bir geçiş hükümeti var; geçiş hükümetinden sonra bir seçim sürecine geçilecek. Bu süreçte ne kadar hızlı hareket edilirse sistem o kadar çabuk oturur.

Fatma Eminoğlu: Bununla ilgili Göç İdaresi'ne sormak lazım: geçici koruma altındaki kişilerin sınırdan geçişlerinin kolaylaştırılmasına yönelik bir çalışma var mı? Türk vatandaşları ve çifte vatandaşlar geçebiliyor, ama geçici koruma altındakiler geçtiğinde geri dönemiyor. Bununla ilgili somut bir öneri olarak, Göç İdaresi'nin bir kolaylaştırma yolu geliştirip geliştiremeyeceğini kayda geçirelim. Savaşta önce sınırlar bu kadar katı değildi, vize de yoktu, gidiş gelişler rahattı; belki o sürece benzer bir esneklik yeniden sağlanabilir.

Merva Doğru: Tek ebeveynli aileler ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar için vasi ve velayet süreçlerinin başlatılması gerekiyor; ancak bu hukuki süreç uzun sürüyor. Soy bağının tespitinde de ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Geçmişte Türk vatandaşları için nüfus müdürlüğü ile Sağlık Bakanlığı arasında bir protokol oluşturulmuş; bu protokol aracılığıyla kişiler nüfus müdürlüğüne başvurduğunda, resmî bir yazışmayla DNA verip soy bağı tespiti kısa sürede sonuçlanıyor. Biz de aynı uygulamanın Suriye uyruklu göçmenler için yapılmasının daha hızlı bir çözüm olacağını düşündük.

Merva Doğru: DNA sürecinin hızlandırılması, insan ticareti riskini önlemek ve çocuğun yüksek yararını gözetmek açısından önemli. Mahkeme kararlarının süreçten çıkarılması çocuğu daha yüksek riske sürüklemeyi; aksine ebeveynlerin tespiti açısından daha faydalı olur. Çocuk kaçırılmışsa ya da başka bir ailenin yanındaysa, bu hızlıca tespit edilir ve çocuk koruma altına alınır.

Beyza Azizoğlu: Böyle bir protokol geçmiş yıllarda etkili biçimde kullanılmış olabilir; ancak mevcut durumda şöyle bir sıkıntı doğabilir: şu an mahkemeler, DNA tespitinden önce çocuğun iyilik hâliyle de ilgileniyor. “Çocuk kaçırılmış mı, gerçekten bu ailenin çocuğu mu?” Hatta

kendi kimliği olmadığı için kız kardeşinin kimliğiyle doğum yapan ve annesi başkası olarak görünen kişiler var. Bu nedenle süreç savcılık aşamasından itibaren bu şekilde ilerliyor.

Ali Bekir Güler: Suriyeliler sosyal medyayı, özellikle Facebook’u yoğun kullanıyor. Bir bilgi paylaşıldığında bir saate kalmadan herkese ulaşıyor. Bu yüzden Göç İdaresi ve İçişleri Bakanlığı’nın bilgileri sağlam bir kaynaktan, örneğin Göç İdaresi’nin sitesinde Arapça bir video şeklinde ya da resmî bir sözcü aracılığıyla yayması gerekir. Ben Türkçesini okuduğumda, yayılan bilgilerin çoğunun aslı olmadığını görüyorum.

Ahmet Milka: Kısaca bir öneri: bilgi kirliliğini önlemek için Göç İdaresi’nden bir sözcü olmalı ve doğru bilgiyi sürekli kamuoyuna ulaştırmalı.

Mehmet Ali Eminoğlu: Aslında zaten Türkiye’nin yapacağı şey bu. Biz birçok alanda öneride bulunabiliyoruz. Daha önce eğitim başlıklarını, ekonomi başlıklarını, üniversitelerin rolünü konuştuk. Bütün bunlar da doğrudan bizim fiilen oraya bir şey yapmamızdan ziyade, sivil toplum ve üniversiteler arası bir süreci işletmemizi gerektiriyor. Bütün başlıklarda çıkan ortak sonuç bu. Yani sivil toplum örgütlerinin, üniversitelerin ilgili fakültelerinin ve birimlerinin Suriye ile kuracağı sistematik ilişkilerin, oranın yönetimini, yeni yapılacak anayasayı, yeni yapılacak kanun ve kararnameleri etkileyebileceği kanaatine varıyoruz. Bu anlamda böyle bir sürecin işletilmesi gerekiyor.

Mehmet Ali Eminoğlu: Suriye’nin adı şimdi Suriye Arap Cumhuriyeti oldu. Anayasa komisyonundan bir-iki kişiyle Şam’da görüşme şansı buldum. Bir geçiş ekibiyle yeni bir geçiş anayasası üzerinde çalışıyorlar. Önce bir geçiş anayasası oluşturup mevcut hükümeti seçime götürecekler; sonrasında uzun vadeli kalıcı bir anayasa çalışması yapılacak. Bu komisyonda olan bazılarıyla görüşme imkânım oldu. Bunlar genelde Avrupa’nın farklı ülkelerinde, Türkiye’de ve Amerika’da kalmış ve bu alanda çalışma yapmış Suriyeli hukukçulardan oluşuyor. Özellikle göçmen durumundaki Suriyeliler pek çok sivil toplum kuruluşuyla iletişime geçtiler ve ciddi bir birikime sahip oldular. Bu birikimlerini Suriye’ye taşımaları durumunda oraya önemli kazanımlar götüreceklerini düşünüyorum. Bunun tabii bir handikabı da var: On dört yıl boyunca insan haklarının daha gelişmiş olduğu ülkelerde bu duruma alışan kişilerin Suriye’ye döndüğünde beklentileri, oranın gerçekliğiyle örtüşmüyor.

İbrahim Halil Yılmaz: Aslında dedeler ve nineler çoğu zaman köken ülkedeki evin anahtarını cebinde taşıyan, sürgünü geri çağırın ya da geri gitmeye en istekli grup. Ama onların da pek çok sorunu var; örneğin sağlık problemi olup da hizmetlere erişemiyorlarsa, ciddi durumlarla karşılaşıyorlar.

Prof. Dr. Mehmet Çiçek: Karar alıcıların bir araya gelip karşılıklı protokollerle bir yerden başlaması gerekiyor. Çünkü bir kısır döngü; eskilerin tabiriyle fasit daire içindeyiz, hep aynı yerde dönüp duruyoruz. Bugün bu çalıştayları yaparken amacımız da biraz bu. Buradaki konuşmaları deşifre edip raporlaştıracak ve yayımlayacağız. Üç çalıştay yaptık; dördüncüsünü de yapacak, gerekirse kitaplaştırıp ilgili yerlere ulaştıracacağız. Karşı taraftaki imkânsızlıklar – Suriye’de okul, öğretmen, sağlık ve güvenliğin olmaması– sürekli dile getiriliyor ve herkes orada bunların hazırlanmasını bekliyor. Ama kimse gidip elini taşın altına koymazsa bu süreç başlamaz.

İbrahim Halil Yılmaz: Bu, neredeyse yüzyıllık bir mesele; kuruluşundan bugüne çözülememiş sorunlar var. Buradaki mesele de biraz, orayı ayağa kaldıracak olan ülke sahiplerinin duyduğu hukuki çerçeve ihtiyacını açığa çıkarmak. Aksi hâlde kısır bir döngüye dönüşüyor: “Orası ayağa kalsın gidelim” ama gidilmezse ayağa kalkmıyor. Hukuki çerçeve, eğitim, ekonomi ve güvenlik konularında yol gösterici bir harita çıkarsa; ilgililer buraları okuyacak, söylenenleri duyacak ve belki birtakım önlemler alınacak. Temelde, kırılğan ve ihtiyaç sahibi grupların yüksek yararını gözetken bir mekanizmadan söz ediyoruz.

Mehmet Serkan Ergün: Biz burada konuşabilir, çalıştaylar yapabilir, önemli aktörlere görüş bildirebiliriz; ancak bunlar bir yere kadar. Vekâlet savaşları sona ermeden, yaşam kaygısı ve insan hakları normal, güvenilir ülkeler seviyesine çıkmadan ne hukuk tesis edilebilir ne de başka bir şey. Eğer bu aktör düzeyindeki adımları hayata geçiremezsek, bir sonraki toplantıda Suriye’den Türkiye’ye geri dönüşü, yani mekik göçünü tartışıyor olacağı

Ek 10. Fotoğraflar

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ

SURİYELİLERİN GERİ DÖNÜŞÜNÜN HUKUKİ BOYUTLARI:

MEVCUT DURUM, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ